

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDEKİ TEHZİLE TÜREV İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEN METİNLERARASI BİR YAKLAŞIM

İrem Işıl ALTUN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDEKİ TEHZİLE TÜREV İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEN
METİNLERARASI BİR YAKLAŞIM

İrem Işıl ALTUN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

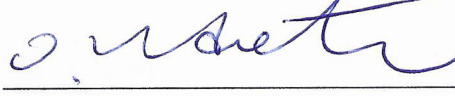
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

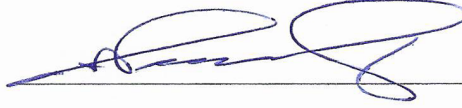
İrem Işıl ALTUN tarafından hazırlanan “Klasik Türk Şiirindeki Tehzile Türev İlişkileri Üzerinden Metinlerarası Bir Yaklaşım” başlıklı bu çalışma, 11.06.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Osman HORATA (Başkan)

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN (Danışman)

Doç. Dr. Ülkü ÇETİNKAYA KARAKOYUN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

11.06.2018

İrem Işıl ALTUN

YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikrî mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

☒ **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının ön belleklerinde kalmaya devam edebilecektir.)

☐ **Tezimin/Raporumun tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.)

☐ **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

☐ **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

11.06.2018

İrem Işıl ALTUN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne göre yazıldığını beyan ederim.

İrem Işıl ALTUN

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca yalnızca bilimsel açıdan değil idealist ve nazik kişiliği dolayısıyla da her zaman örnek aldığım, öğrencisi olmaktan şeref duyduğum; bu çalışmanın başından sonuna kadar sunduğu bilimsel özgürlük alanı ile kendimi geliştirmeme imkân veren, fikirleri ile yolumu aydınlatan, desteği ile güç veren hocam Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

ALTUN, İrem Işıl. *Klasik Türk Şiirindeki Tehzile Türev İlişkileri Üzerinden Metinlerarası Bir Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde klasik Türk şiiri araştırmalarında metinlerarasılığın yerine değinilerek araştırmanın tezi, soruları, örnekleme ve yöntemi açıklanmıştır. Birinci bölümde metinlerarasılık kavramı ve yenidenyazma ile metinlerarası yöntemler araştırılmıştır. İkinci bölümde tehzip kavramı incelenmiş, edebî bir tür olarak tehzipin klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki gelişimi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde tehzip ile metinlerarası yöntemlerden yansıma eşleştirilerek örnekleme seçilen metinler üzerinden tehzipin taklit yönü, dönüştürme şekli, amacı ve yöntemsel açıklığı araştırılmıştır. Dördüncü bölümde örnekleme tehzipi bir araya getirilmiş ve Hevâî'nin 61 tehzipi tenkitli metin olarak sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler

metinlerarasılık, türev ilişkileri, yansıma, klasik Türk şiiri, tehzip, Hevâî

ABSTRACT

ALTUN, İrem Işıl. *An Intertextual Approach to Tehzil in the Classical Turkish Poetry Through the Hypertextual Modalities*, MA Thesis, Ankara, 2018.

This study has four main chapters. In the introduction, it is mentioned how the intertextuality's using at the studies of classical Turkish poetry. Then the main thesis, research questions, samples and the method used in the study are explained. In the first chapter, the intertextuality and rewriting terms are explored. In the second chapter, the tehzil is investigated with its historical development processes in Arabic, Persian and Turkish literatures both as a literary genre and as a term. In the third chapter, the tehzil is linked to the parody. After that, the aspect of imitation, the style of transformation, the aims and the observability of the method are discussed through the samples choosen for the study. In the last chapter, the 61 tehzils written by Hevayi that were in the sample pool are merged and presented as a critical edition.

Keywords

intertextuality, hypertextuality, parody, classical Turkish poetry, tehzil, Hevayi

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
ÖN SÖZ	xi
0. GİRİŞ	1
1. ŞİİR ELEŞTİRİSİNDE ÇOK SESLİ BİR OKUMA YÖNTEMİ OLARAK METİNLERARASILIK.....	8
1.1. TANIM-KURAM-KÖKEN.....	8
1.2. METİNLERARASI YÖNTEMLER	13
1.2.1. Ortakbirliktelik İlişkileri	13
1.2.2. Türev İlişkileri	14
1.3. METİNLERARASI İMGE: YENİDENYAZMA.....	17
1.4. KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE METİNLERARASI İLİŞKİLER	17
2. EDEBÎ BİR TÜR OLARAK TEHZİL.....	21
2.1. KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	21
2.2. KLASİK ARAP-FARS-TÜRK EDEBİYATLARINDAKİ GELİŞİMİ	27
2.2.1. Klasik Arap Edebiyatında Hezl ve Tehzil.....	27
2.2.2. Klasik Fars Edebiyatında Hezl ve Tehzil.....	28
2.2.3. Klasik Türk Edebiyatında Hezl ve Tehzil	30

3. TÜREV İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE YENİDEN YAZILAN DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ OLARAK YANSILAMA METİNLERİ: TEHZİLLER.....	38
3.1. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA PARODİK DÖNÜŞTÜRME: TEHZİL	38
3.2. BİRER YANSILAMA ÖRNEĞİ OLARAK HEVÂYÎ'NİN TEHZİLLERİNİ OKUMAK.....	41
3.2.1. Taklit Yönü	41
3.2.2. Dönüştürme.....	61
3.2.3. Amaç	73
3.2.4. Yöntemsel Açıklık	82
4. TEHZİL ÖRNEKLERİNİN TENKİTLİ METNİ	89
4.1. TESPİT EDİLEN NÜSHALAR.....	89
4.2. METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL	90
4.3. ÖRNEKLEMDEKİ METİNLER.....	92
SONUÇ	134
KAYNAKÇA	144
EK 1: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu	156
EK 2: Tez Çalışması Etik Komisyon Muafiyeti Formu.....	158

KISALTMALAR

A	<i>Hevâî (Abdurrahman, Kubûrî-zâde) Dîvânı'nın Tenkidli Metni ve İncelemesi</i>
B	<i>Dîvân-ı Hezliyat-ı Edirneli Hevâyî</i> , Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz FB 199
bk.	bakınız
C	<i>Mecmû'a-yı Nâbî Nazîre-i Hevâyî</i> , Hacı Mahmud Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi) 5199
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
krş.	karşılaştırınız
ö.	ölüm
s.	sayfa
T	Tehzil
Trans.	Translator
t.y	tarih yok
vb.	ve benzeri
yy.	yüzyıl

ÖN SÖZ

Bu çalışma, klasik Türk şiirindeki tehzil türüne yeni ve daha önce denenmemiş bir yöntemle yaklaşmayı amaç edinmiştir. Metinlerarasılık, her ne kadar adlandırma bakımından yeni olsa da izlediği yol dolayısıyla eskilere uzanır; klasiğin, geleneğin dönüştürülerek sürdürülmesini, sürekli bir gelişim hareketi içerisinde yeniyle birleşmesini, yeniyle yenilenmesini, yeniden yazılmasını ve yeniden okunmasını izler. Klasik Türk şiiri de klasik sıfatı ile eskiyi de geleneği de hâlihazırda işaret eder; eskinin ürünüdür, geleneğin ta kendisidir. Bu iki olgunun yollarının kesişmesi son derece olağandır. Ancak metinlerarasılık yönteminin özellikle klasik edebiyat mahsulleri için kullanımı son derece yeni olduğundan, bu yaklaşım yeni ve denenmemiş bir yoldur.

Ele alınan temel sorun, tehzilin neyi, nasıl ve niçin dönüştürdüğüdür. “Dönüştürme” kavramının hemen akla getirdiği “metinlerarasılık” ise bu araştırma için seçilen yoldur. Bu yol ile tehzilin, zemin şiiri hangi açıdan taklit ettiği, nasıl dönüştürdüğü; bunları yaparken neyi amaç edinmiş olabileceği ve yöntemini açıkça ortaya koyup koymadığı incelenmiştir.

Tehzil türü ile ilgili mevcut çalışmalar sınırlı sayıdadır. Klasik Türk edebiyatındaki türleri konu edinen çalışmalar genellikle Pala’nın çalışmalarını (1996; 1998) temel almış, tabiricaizse bu çalışmayı yinelemekten öteye geçememiştir. Bu inceleme hem üzerine böylesine az kaynak olan bir türü ayrıntılandırmış hem de farklı bir yöntemle bu amaca ulaşmayı hedeflediği için türün anlaşılabilirliğini artırarak sınırlarını belirginleştirmiştir.

İnceleme yalnızca teorik bir karşılaştırma olarak ilerletilmeyerek teorik karşılaştırmanın üstüne örneklem evrenini oluşturan metinler ile uygulama araştırması yapılmıştır. Bu sırada 18. yy. şairlerinden Hevâyî’nin tehzilleri örnekleme uygun bulunmuştur. Zira Hevâyî’nin, yapılan ön hazırlıkta tespit edildiği üzere, tehzil türünün en başarılı şairlerinden birisi olduğu görülmüştür. Örneklem evrenini daraltmak gerektiğinden Hevâyî’nin Nâbî’nin şiirlerine yazdığı tehziller seçilmiştir. Hevâyî’nin, Nâbî’nin şiirlerine yazdığı tehzillerinden oluşturulmuş şiir seçkilerinin de bulunması bu örnek seçimini desteklemiş, tenkitli bir metin hazırlanmasına imkân sağlamıştır.

Çalışmada karşılaşılan güçlükler olmuştur. Bunlardan ilki, tehzil metinlerinin tabiatı gereği klasik Türk şiiri söz varlığından uzak bir dil kullanması dolayısıyla anlamlandırma bakımından son derece karışık olmasıdır. Beyitler hem düz yazılaştırılırken hem de anlamsal incelemeye tabi tutulurken uyumsuzluklardan ötürü tahmin edilenden daha zor bir süreç geçirilmiştir. Bunda etkili olan bir başka durum ise kullanılan söz varlığının hem argo sözleri hem de yöresel ağız unsurlarını kapsamamasıdır. Bu konuda Türk Dil Kurumunun genel ağ sayfasında yer alan *Derleme Sözlüğü* veri tabanı birçok sorunlu kelime için çare olmuştur. Fakat anlaşılamayan pek çok kullanım hâlen mevcuttur.

Bir başka güçlük ise klasik edebiyat mahsullerine metinlerarasılık üzerinden yaklaşmak için herhangi bir kılavuzun bulunmamasıdır. Bu yaklaşım, yeni olduğu için yazılan her makale, yapılan her inceleme bir fikir sağlamışsa da ortaya çıkan çalışmanın eksikleri bulunması kaçınılmaz bir sonuçtur. Bilimsel araştırmaların ilerleyişi böyle mümkün olduğundan bu kaçınılmaz sonuç, çalışmanın yararsız olduğuna değil alana katkı sunacağına işaretir.

Çalışmanın bir diğer güç yanı, metinlerarasılık literatürünün Türkiye’de henüz çok sınırlı oluşudur. Temel kaynak olarak Aktulum’un *Metinlerarası İlişkiler* (2014) kitabı seçilmiştir. Kuramsal özellikler, türsel ayrışmalar ve yöntemsel çizgi bu kitabın kılavuzluğunda belirlenmiştir. Bununla birlikte yabancı kaynaklardan da yararlanılarak bakış açısı genişletilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma yazıya geçirilirken imla için Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu* esas alınmıştır. Özellikle düzeltme/inceltme işareti kullanımları alışık olunmayan bir tablo çizeceği için açıklanmaya muhtaçtır. Bu kullanımlar rastgele değil bilinçli tercihlerin ürünüdür. *Kılavuz*’un ilgili maddeleri dikkate alınmış, *Kılavuz*’un cevap vermediği noktalarda -örneğin eski devirlerin şiir başlıkları, şair adları ile güncel sözlüklerde bulunmayan birtakım kelimelerin, söz varlığında bulunduğu hâlde ölçünlü dilde kullanılmayan sözlerin yazımında- genel eğilim göz önünde tutulmuştur.

Teze kaynaklık eden esere metin içi atıf yapılırken, eser künyeleri oluşturulurken ve dipnot gösterimlerinde Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün tez yazım yönergesine uyulmuştur. Ancak açıklanması gereken bir nokta bulunmaktadır. Atıf

yapılan eser, Arap harfli bir yayın ise yazı çevrimi yapılarak kaynaklar listesine alınmıştır. Dolayısıyla yay ayraç içinde gösterilen metin içi göndermelerde de aynı şekilde yazı çevrimi ile yer almaktadır. Künye yazılırken dikkat edilen bir başka husus ise eserin kapağındaki yazıdır. Bu yazım, TDK *Yazım Kılavuzu*'na uymayabilir ve dil bilgisi hatası barındırabilir veya metinde kabul edilen yazı çevrimi esasına aykırı olabilir; buna karşın dokunulmadan, olduğu gibi aktarılmıştır. Künye bilgisinde önemli olan okuyucunun kaynağa ulaşabilmesini kolaylaştırmak olduğu için kitabın kapağında veya makalenin başlığında ne yazıyorsa künye o bilgi ile oluşturulmuştur. Bu şöyle ikili yazımlara sebep olmaktadır: Müncîk-i Tirmizî / Munjîk-i Tirmizî. Yay ayraç içindeki atıflarda ve kaynaklar listesindeki künyelerde, kullanılan metnin kapağı veya başlığı yani bizzat kendisi esas alınmıştır.

Çalışmanın odak noktasında bulunması dolayısıyla şu sorunu da bilim dünyasının dikkatine sunmakta fayda görülmektedir: Metinlerarasılık terminolojisi, tabii olarak yabancı kaynaklardan aktarılaraq/tercüme edilerek Türkçeye kazandırıldığından birtakım anlaşmazlıklar doğurmaktadır. Örneğin, *parodi* sözü yabancı bir kelime olmasına rağmen öteden beri pek çok şekilde kullanılıyor olması ve anlam yükü kazanmış olması dolayısıyla mizahı ve aynı anda şekli taklidi çağrıştırmaktadır. Buna karşın *yansılama* sözü yalnızca şekli taklidi vurgulamakta ve tam olarak anlaşılamamakta, *parodi* kelimesini bire bir karşılayamamaktadır. Ortak ve anlaşılır bir terim bulmanın gerekliliği açıktır. Bu çalışmada, anlaşılabilirlik açısından eksik olsa da ortak bir kullanım olması dolayısıyla *yansılama* sözü kullanılmış, *yansılama* yerine daha anlaşılır bir terime duyulan ihtiyaç, kullanım esnasında belirginleşmiştir.

Bu çalışma, belli bir sınır çerçevesinde nokta konulmuş olsa da geliştirilmelidir, zira uçsuz bucaksız bir sahada atılmış bir adımdır. Eleştirel bir bakışla tekrar tekrar değerlendirilmeli, eksik yönleri belirlenip tamamlanmalıdır. Eksik bir yön her zaman olacaktır. Ancak bu şekilde bilimsel ilerlemeye katkı sunulabilir. Bilim, ancak bu şekilde ilerleyebilir.

0. GİRİŞ

Klasik Türk şiiri, yüz yılları içine alan bir süreci kapsamı bakımından oldukça geniş bir adlandırmadır. Bugün, bu devrin çarkları olan gazel, kaside gibi nazım şekilleri ile Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, Nâbî, Nedîm, Şeyh Gâlib gibi şairler daha çok kişi tarafından bilinmektedir. Kitle iletişim araçları ile şekillenen eskiye dönüş esaslı bazı moda akımlar doğrultusunda dönem dönem bunlardan bazılarının bilinirliği artarken bazıları ikinci plana düşer.

Akademik çalışmalar bakımından ise zirve şahsiyetler her zaman ilgi görür. Yanı sıra - aynı derecede ilgi görmese de- devrin karanlıkta kalmış isimlerinin eserleri gün yüzüne çıkarılmaktadır. Bu çalışmalar sırasında hem klasik şerh metotları hem de modern araştırma yöntemleri kullanılmaktadır.

Klasik ve modern araştırma teknikleri birbirlerinden tamamen bağımsız sayılamaz. Söz gelimi, şerh edilmemiş bir şiir -şayet taşıdığı bütün mana yükü bir bakışta anlaşılamıyorsa- bir başka edebiyatın ürünü ile, bir başka devrin şiiri ile veya bir başka tür ile nasıl kıyaslanabilir? Diğer yandan bir nazire, zemin şiirle bağlantısı çözülmeden nasıl tam olarak anlaşılabilir? Dolayısıyla iki türlü yaklaşım olduğundan söz edilse de aslında birbirinden istifade eden yöntemlerden bahsedilmektedir.

Bugün, klasik eserlere farklı açılardan yaklaşmak kendi içerisinde zorluklar ve kolaylıklar barındırır: Bugünün şartları doğrultusunda eserlere erişim kolaylaşmıştır ancak bu durum devasa bir eser havuzunda boğulmadan yüzebilmeyi gerektirir. Öte yandan modern araştırma tekniklerinin sunduğu “geliştirilebilirlik” olgusu tuğla üzerine tuğla koymaya imkân verdiği için heyecan verici ve ufuk açııcıdır.

Klasik Türk şiirine metinlerarasılık üzerinden yaklaşmak, ufuk açıcı bir yoldur. Bu yaklaşım, klasiğin sürekliliğini açıkça ortaya koyar. Klasiğin eskide kalmayan, sürekli yeniyile birleşerek kendisinden sonrakilerde var olan yapısını gözler önüne serer. Bu sayede Türk edebiyatı içerisindeki yapay sınıflandırmaların çizdiği yapay sınırlar, metinlerarasılık gibi bütüncül yöntemlerle aşılabılır (Gültekin, 2013, s. 1518).

Klasik Türk şiiri geleneği, müşterek bir duyuş ve anlayış içerisinde gelişmiştir. Bu gelenek, teknik bakımından belagat ile yoğrulur. Belagat ilmi ile metinlerarasılık kuramı ise dikkat noktaları bakımından kesişir. Bu kesişim, metinlerarasılığın klasik Türk şiirine tatbikine zemin hazırlar. “Bu doğrultuda klasik Türk edebiyatı metnlerinin metinlerarası ilişkiler ışığında koşut ve eşzamanlı okumalarının yapılması gerekmektedir.” (Aykanat, 2013, s. 685) Üstelik yüzyılların birikimine yalnızca geleneğin sınırları içerisinde bakmak veya bu birikimi yalnızca klasik usullerle ele almak, içinde bulunulan bilgi çağının gereklerine göre eksik kalır. Yüzyıllarca aktarılan bir edebiyatı yeni çağın ve yeni nesillerin anlayış çerçevesine sokmak için yeni yöntemlerle ele almak önemli ölçüde etkilidir. Söz konusu yöntemlerden metinlerarasılık, bugün ile dün arasında bağ kurarak onları yakınlaştırır; bir yandan klasik eserlere diğer yandan modern sanat ürünlerine bakış açısını değiştirir ve geliştirir.

Modern edebiyat incelemelerinde metinlerarasılık mühim bir yere sahiptir. Aslında dikkat noktalarının ortaya çıkışı edebiyat ile eş zamanlı kabul edilse de metinlerarasılık 1960’lı yıllarda doğmuş bir adlandırmadır. Metinlerarasılık, en basit hâliyle metinler arasındaki etkileşimi odak noktasında tutar. Burada bahsedilen metin, ifadenin aktarıcısı olan şey olarak düşünülmelidir. Bu şekilde metinlerarasılığın diller arası, kültürler arası, disiplinler arası ve sanatta türler arası genişliği daha rahat kavranabilir. Odak noktası metin olduğundan ön yargılardan uzaklaşmayı sağlar, nesnelliğe ağırlık verir. Özneyi sanatçıdan metne çevirir. Metinlerin kendi arasındaki söyleşiye kulak tutar, bu söyleşinin metin içindeki akislerini arar. Metnin katmanlarını açar, zemine iner. Metnin dönüştürdüklerini, metnin dönüşümünü, dönüşmenin şeklini sorgular.

Metinlerarasılık, iki metni yan yana koyup karşılaştıran bir yol izlemez. Bu bakımdan klasik usuller ve karşılaştırmalı edebiyat yöntemlerinden ayrılır. Metinlerarası incelemede, metinler arasındaki söyleşinin akisleri metinde aranır. Bu bakımdan iz sürücülük gibi düşünülebilir. İz sürücülük, metnin alıcısına bambaşka bir bakış açısı ve tat alma tecrübesi sunar; metin gurmeliği gibidir.

Klasik devirlerin edebiyat eserlerini odağına alan bir metinlerarasılık yaklaşımı, zaman bakımından bir sınırlama getireceğinden işin zorluğunu bir nebze de olsa hafifletir ancak tamamen ortadan kaldırmaz. Zira edebiyat tarihi, birtakım sınıflandırmalar ile birlikte başlangıcı belli bir süreç gibi düşünülse de keşfedilen her yeni eserle yeniden

değerlendirilebilir. Öte yandan tarih bakımından sınırlama demek, eser bakımından sınırlama demek olmaz. Uçsuz bucaksız bir dünya edebiyatı içerisinde veya sanatın icra edilen bütün kolları arasında etkileşim olabilir; incelenen edebî eser dikey ve yatay derinliklerine doğru kazıldıkça derinleşebilir. İncelenen metin klasik bir edebî eser dahi olsa metinlerarasılık kolay bir yol vadetmez.

Metinlerarasılığın edebiyat eleştirisinde kullanılması, Türkiye’de yeni bir fikir değildir. Ancak literatür taraması yapıldığında metinlerarasılığın daha çok yeni edebiyatın eserlerini odağına aldığı ve yeniden eskiye doğru iz sürdüğü görülür. Bu son derece tabii bir durumdur. Klasik Türk şiirine metinlerarasılık yolu ile yaklaşma fikri ise yeni sayılabilir. Özcan (2004), Mengi (2005), Karacasu (2006), Öztekin (2007; 2009; 2010a; 2010b; 2015a; 2015b), Aykanat (2012a; 2012b; 2013), Gültekin (2013), Taş (2013), Ayaz (2014), Ulusoy (2014), Belli (2015), Kaplan (2015), Yusoğlu (2015), Korkmaz (2017)’in çalışmalarında metinlerarasılık, klasik Türk şiiri odağında kullanılmış ve bu alandaki en sistemli uygulamalar ortaya konulmuştur.¹

Metinlerarasılık yönteminin uygulanacağı bu tezde, tehzil türü seçilmiştir. Çünkü tehzil üzerinde yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Tehzil türünü ele alan en kapsamlı çalışmalar Pala’ya aittir (1996; 1998). Bu çalışmalar dışında tehzil, tür bakımından genel olarak ele alınmış veya hezliyat sahiplerini ele alan incelemelerde Pala’nın çalışmaları esas alınarak kısa bilgiler verilmiştir.

Çalışmada ele alınan temel problem, tehzil türünün neyi, nasıl ve niçin dönüştürdüğüdür. “Dönüştürüm” kavramı ise çalışmanın yönünü metinlerarasılığa çevirmektedir. Tehzilin metinlerarası türev ilişkilerinden hangisi ile eşleştirilebileceği araştırılmıştır. Bu tespit sırasında temel problemi çözebilmek üzere şu sorular sorulmuştur: 1. Taklit yönü nedir? 2. Nasıl bir dönüştürüm gerçekleşmiştir? 3. Bu dönüştürümdeki amaç nedir? 4. Yöntemsel işaretlerin niteliği açık mıdır, kapalı mıdır? Bu sorular vasıtasıyla tehzilin nasıl bir yöntem izlediği konusunun açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır. Öte yandan daha önce tehzil türüne metinlerarasılık üzerinden yaklaşılmadığı için bu okumanın tehzil türünün, kendisine yakın diğer türlerle

¹ “Klasik Türk Edebiyatında Metinler Arasılık Alanında Bibliyografya Denemesi ve Hasibe Mazıoğlu’nun ‘Fuzûli-Hâfız’ Örneği” başlıklı çalışmada (Uçan Eke, 2013) yukarıda sayılmayan bazı araştırmalara yer verilmişse de bunların metinlerarasılıktan çok mukayeseli edebiyat incelemesine örnek olabilecekleri tespit edildiğinden burada anılmamışlardır.

ilişkileri açısından farklı bir bakış açısı sağlaması, tehzilin temel noktalarını ayrintılandırması da amaçlar arasındadır.

Tehzil, bir yenidenyazma örneğidir ve türev ilişkisi yolu ile söyleştiği metne bağlanır. Zira tehzil metni, alt metnin bir varyantıdır. Tehzilin hangi türev ilişkisini kullandığı araştırılırsa katmanlarının çözümü kolaylaşacak, çok sesliliği içerisindeki seslerin varlık sebebi ortaya çıkacaktır. Bu tezden hareketle tehzil ile alt metin arasındaki dönüşüm ilişkisi araştırılmıştır.

Metinlerarası okuma ile karşılaştırmalı edebiyat eleştirisi birbirlerine yakın dururlar ve çoklukla bu iki yöntemin karıştırıldığı görülür. Karşılaştırmalı edebiyat eleştirisi, “belli bir geleneğe ait iki (ya da daha çok) metin arasındaki benzerlikler ya da ayrımları” odağına alır ve bu odak üzerinden araştırmalarını yapar (Aktulum, 2011, s. 444). Metinlerarası okumada ise iki metni yan yana koyup benzerliklerin ve farklılıkların tespitine uğraşılmaz, dönüşüme uğrayan unsurun yeni metindeki yeni bağlamı ve anlamı araştırılır (Aktulum, 2011, s. 445). Dolayısıyla bu çalışmada metinlerarası bir okuma yapabilmek için, tehzil metni üzerinden hareket edilmiş ve tehzil metni ile tehzil edilen metin arasında beyit beyit benzerlik ve farklılık araştırması yapılmamıştır². Bunun yerine tehzil metnine odaklanılarak tehzili fark etmeyi sağlayan unsurlar bulunup tehzil türünün temel hususiyetleri araştırılmıştır.

Tehzilin ana unsuru olan şekli taklidi gösterebilmek için, ana metin ve alt metindeki ortak unsurlar (bu çalışmadaki örnekler için redif, kafiye ve varsa aynen aktarılan sözler veya mükerrer kullanımlar) ayrıca belirtilmiştir. Doğrudan beyit karşılaştırması yalnızca bu ortak unsurların tespitinde kullanılmıştır.

Metinlerarası okuma esnasında, seçilen şiirlerin şairleri arasındaki metin dışı ilişkiler, bu şairlerin şairlik kudretleri arasında kıyaslama ve diğer metin dışı etkenler göz ardı edilmiştir. Zira bu etkenler, metinlerarası okumada ön yargılı bir tutuma sebep olabilir. Metne odaklanılmış ve odak noktası tehzil metninde tutulmaya çalışılmıştır.

² Hevâî'nin Nâbî'nin gazellerine yazdığı tehzilleri bu şekilde inceleyen bir çalışma hâlihazırda vardır: bk. Güleç, 2015. Metinlerarası okumanın farkı iki çalışmanın karşılaştırılması ile daha açık bir şekilde görülebilir.

Çalışmada Hevâyî³'nin şiirleri seçilmiştir. Çünkü yapılan taramada, Hevâyî'nin şekil ve muhteva yönünden tehzil türünün hakkını veren ilk şairlerden olduğu sonucuna varılmıştır. Hevâyî'nin Nâbî'nin gazellerine yazdığı tehziller örnek metinler olarak seçilmiştir. İnceleme için Hevâyî'nin tehzillerinin ve hatta bu tehziller içinden de yalnızca Nâbî'nin gazellerine yazdıklarının seçilmesindeki sebep, tehzile metinlerarası bir yöntemle yaklaşma amacından uzaklaşmamak için örnek alanını daraltmaktır. Bilindiği üzere Hevâyî, en çok Nâbî'nin gazellerine tehzil yazmıştır (Yıldırım, 2004, s. XVII). Nâbî'nin gazellerine yazılan tehzillerin inceleme için yeterli sayıda olması sayesinde örnek alanı rastgele daraltılmamış, tehzil edilen şiirlerin şairlerine göre seçim yapılmıştır.

Tezin “Şiir Eleştirisinde Çok Sesli Bir Okuma Yöntemi Olarak Metinlerarasılık” başlıklı birinci bölümünde tanım, kuram ve köken bakımından metinlerarasılık ele alınmıştır. Metinlerarası yöntemler olan ortakbirliktelik ilişkileri, türev ilişkileri ve yenidenyazma kavramı incelenerek klasik Türk şiirinde metinlerarası yöntemlerin varlığı araştırılmış, böylece tehzil ile metinlerarası yöntemler arasında bir eşleştirmenin yapılabilmesine zemin hazırlanmıştır.

Tezin “Edebî Bir Tür Olarak Tehzil” başlıklı ikinci bölümünde tehzil kavramı ele alınarak hezl-tehzil karmaşası çözülmeye çalışılmış; tehzile kaynaklık eden hezlin, hiciv ve latife arasında olup tam olarak onlardan ayrıştırılamayan bir yerde durduğu görülmüştür. Tehzil türünün tarihî kökenleri, klasik Türk edebiyatının beslendiği iki kaynak olan Arap ve Fars edebiyatları ile klasik Türk edebiyatında araştırılmıştır. Art zamanlı bir çalışma ile tehzilin gelişme süreci ortaya koyulmuştur. Böylece hem tam olarak tarif edilemeyen yönlerinin hem de değişim aşamalarının anlaşılması sağlanmıştır.

Tezin “Türev İlişkileri Çerçevesinde Yenidenyazılan Dönüşüm Örnekleri Olarak Yansılama Metinleri: Tehziller” başlıklı üçüncü bölümü, ilk iki bölümde biriktirilen bilgilerin işlendiği kısımdır. Bu bölümde Hevâyî'nin Nâbî'nin şiirlerine yazdığı tehziller üzerinden tehzil türünün özellikleri metinlerarasılık yolu ile

³ Adı Abdurrahman olup Kubûrî-zâde Abdurrahman Rahmî olarak tanınmıştır. Edirnelidir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir, vefatı ise kaynaklarda hicrî 1122 (miladi 1710) ve 1127 (miladi 1715) olarak iki farklı şekilde geçmektedir. Tehzillerinde Hevâyî, ciddi şiirlerinde Rahmî mahlasını kullanmıştır. Hattatlık yaptığı bilinmektedir. Tehzillerden oluşan bir *Dîvân*'ı vardır. (Kesik, 2014)

ayrıntılıdır. Tespit edilen parodik dönüştürmenin şekli, içerik ve yöntem bakımından niteliği ile amacı örnek metinlerden hareketle ortaya koyulmuştur.

Tezin “Tehzil Örneklerinin Tenkitli Metni” başlıklı dördüncü bölümünde ise örneklem, metinler üzerinde yapılan çalışmalardan istifade edilerek derlenmiştir (Çakır, 1998; Yıldırım, 2004; Güleç, 2015). Bu derleme sırasında, bazı okuma farklılıkları tespit edildiğinden Yıldırım’ın (2004) çalışmasına kaynaklık eden ve Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu’nda 5199 numaralı kayıtla mahfuz bulunan *Mecmū‘a-yı Nābī Naẓīre-i Hevāyī* başlıklı nüsha ile Güleç’in (2015) çalışmasına kaynaklık eden Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu arasında ve 06 Mil Yz FB 199 yer numarası ile kayıtlı bulunan *Dīvān-ı Hezliyat-ı Edirneli Hevāyī* başlıklı nüsha görülmüştür. Görülen nüshalara göre bazı düzeltmeler yapılmış, bu düzeltmeler dipnotlarda belirtilmiştir. Hevâyî’nin Nâbî’nin şiirlerine yazdığı tehziller birleştirilip kafiyelerinin son harfine göre dizilmiştir. Nüshalar arasında kelime farklılıkları olması durumunda öncelikle sıklığa göre bir seçim yapılmış, bunun yapılamadığı durumlarda anlamca en uygun olan kelime ana metinde tercih edilmiştir.

17 ve 18. yüzyıllar dil açısından tam manasıyla bir geçiş dönemidir (Develi, 1998, s. 31). Eski Anadolu Türkçesinden, Türkiye Türkçesine geçiş özellikleri olarak eklerdeki düzlük-yuvarlaklık uyumlarının artışı, kapalı /e/ sesinin telaffuzundaki i>e dönüşümü, söz başındaki /d/ ve /t/ seslerinin belirginleşerek ayrışması göz önünde tutularak metinler birleştirilirken bu dönemin özelliklerine göre bir düzen oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu standartlaştırma esnasında Kartallıoğlu’nun (2011) *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni* başlıklı eseri ile Develi’nin (1998) “18. Türkiye Türkçesi Üzerine” başlıklı makalesi büyük ölçüde yol gösterici olmuştur.

Tez çalışması sırasında pek çok kaynaktan alıntı ve atıf yolu ile yararlanılmış, doğrudan yararlanılan bu eserler, “Kaynakça” bölümünde yazarların soyadlarına göre ve APA’nın künye stiline uyularak sıralanmıştır.

Tezin “Sonuç” bölümünde klasik Türk şiirindeki tehzil türü, Hevâyî’nin Nâbî’ye yazdığı tehzil metinleri örneğinde, metinlerarası yöntemlerle tanımlanmaya çalışılmıştır. Öte yandan tehzil metinlerinde dönüşümün nasıl gerçekleştiği incelenerek bu dönüştürüm ile amaçlanan bir şeyin olup olmadığı sorgulanmış, biçim ve içerik

yönünden metinlerarası izler araştırılmıştır. Böylece tehzil türü daha önce ele alınmadığı bir şekilde ele alınarak bu türün özellikleri ayrıntılandırılmıştır.

1. ŞİİR ELEŞTİRİSİNDE ÇOK SESLİ BİR OKUMA YÖNTEMİ OLARAK METİNLERARASILIK

1.1. TANIM-KURAM-KÖKEN

Metin, bildirişim işlevi taşıyan, eyleme yönelik, devingen bir bütün olarak tanımlanmaktadır: “Bildirişim işlevi olmayan yazılı ya da sözlü bir belge metin değildir. Kısaca metin, başı ve sonu ile kapalı bir yapı oluşturan dilsel göstergelerin art arda geldiği anlamlı yapı olarak tanımlanabilir.” (Günay, 2001, s. 33)

Metinlerarasılık ise “farklı metinler arasında bir tat alma oyunu”na benzetilmektedir (Arak, 2012, s. 48). Daha açık bir ifadeyle, metinlerin anlamlarının başka metinlerce şekillendirilmesi olarak izah edilebilir. Bir metnin, diğer bütün metinlerden ayrı, tamamen özgün ve biricik olamayacağı, hiçbir metnin herhangi bir metinle ilişkisi olmaksızın oluşturulamayacağı fikrini temel alır.

“Metin arkeolojisi olarak da adlandırılan metinlerarasılık araştırmaları, etki araştırmaları gibi, metne etki eden yapıların kaynağını ve oluşumsal etkinliğini değil, alımlanan görüngülerin metin içindeki başkalaşımını, yeni biçimini, anlamını, işlevini izler.” (Sakallı, 2006, s. 158)

Metinler, daha önce yazılmış metinlerden bazı parçalar alır ve onları yeni bir bağlamda bir araya getirir. Burada ortaya çıkan sonuç, bir metni başka bir düzlemde tekrar etmek değildir. Alınan parçalar, yeni bağlamlarında yeni anlamları ile var olurlar. Bu noktada bir dönüşüm ve dönüştürüm gerçekleşir. Yazar, başka bir metinden / metinlerden aldığı parçayı / parçaları kendi metninin bağlamında dönüştürür ve yeniden yazar.

“Bir metin hep daha önce yazılmış metinlerden aldığı kesitleri yeni bir birleşim düzeni içerisinde bir araya getirmekten başka bir şey olmadığına göre, metinlerarası da hep önceki yazarların metinlerine, eski yazınsal bir geleneğe bir tür öykünme işleminden başka bir şey değildir. Kısacası, bu bağlamda, her yapıt bir metinlerarasıdır.” (Aktulum, 2014, s. 16)

Eliot’un değerlendirmesine göre, metinlerarasılık bir metnin tek başına, diğer metinlerden soyutlanarak değerlendirilmesinin karşısındadır. Metinler, benzerlik ve zıtlıkları ile başka metinlerle mutlaka ilişki içerisinde:

“No poet, no artist of any art, has his complete meaning alone. His significance, his appreciation is the appreciation of his relation to the dead poets and artists. You cannot value him alone; you must set him, for contrast and comparison, among the dead.” (Eliot, 1940, s. 49)+

Metinlerarasılık, aşırma demek değildir. Bir metin, başka bir metnin herhangi bir parçasını, üslubunu, fikrini içine alabilir ancak onu eritir, dönüştürür, bambaşka bir bağlama sokar. Artık o parçalar alınan metindeki işlevlerinden farklı işlevler taşır. Üstelik metinlerarasılığa göre, özgün ve biricik metin yoktur. Metinlerarası ilişkileri yaratan etkileşimler aşırma demek olamaz:

“Intertextuality differs from literary plagiarism in many respects and the main difference lies in the cultural background of the two terms. While plagiarism relates directly to the author, the concept of intertextuality is based on the text as the main target of criticism. The aim of using the classical term ‘plagiarism’ was to pinpoint the source of inspiration, the original texts written by the original writers, whilst in the modern field of intertextuality there is no original text, but a network of texts. Moreover, while intertextuality is one of the most important concepts used to examine the poetics of texts, literary plagiarism involves no general perspective on the text, but a partial view of it. It does not seek to refer to the poetics of the whole text.” (Alzahrani, 2012, s. 191)

Metinlerarasılık, üretmenin kaçınılmaz bir neticesi olarak görülmektedir. Metinlerin benzer olmaları veya birbirlerini çağrıştırmaları zihnî üretimin tabiatı gereğidir:

“Şairlerin taklit, uyarlama, aktarma, etkilenme, şüursuz olarak hatırlama (réminiscence) veya iktibas yoluyla başka metinlerle ilişki kurmaları edebî üretimin kaçınılmaz bir sonucudur. Zira rafine bir zihin faaliyeti olan edebî üretim, zihin sahibinin tecrübe ve birikimleriyle gerçekleşmektedir. Her an çevresiyle alışveriş halinde olan insan, geçmişlerin tecrübesini bilgi olarak öğrenirken aynı araçları kullanarak hayatı yeniden tecrübe eder. Bu itibarla bir şairin geçmişten, muhitinden ve bütün insanlar için aynı olan tecrübe araçlarından istifade edip başka şairlerle benzer his ve ifadelerde buluşması tabii bir durumdur.” (Taş, 2013, s. 154)

Yazma ve okuma süreçlerinde, yazar da okur da önceki okumalarından etkilenmektedir. Her okur ve yazar, daha önce başka metinleri okumuşlardır. Dolayısıyla edebî üretim sürecinde dış etkilere kapalı olmak gibi bir ihtimal gerçeğe uymaz:

“During the process of writing writers and readers of texts are constantly influenced by preceding readings. Someone writing a text has read texts before, and therefore the written text is inevitably shot through with references, quotations, and other influences. On the other hand, someone who reads a text might be, as a result of previously read texts, able to identify those references and quotations. If they remain unnoticed, the reader might still interpret them due to his or her background knowledge. In other words, everyone who writes a text has read a text before, and everyone who reads a text has read a text before.” (Bauer, 2011, s. 9)

Üstelik yazar ve okurun etkilendiği tek şey eski okumaları değildir: “That means that all information, collected via reading, watching movies, and discussions with other people is responsible for how the individual meaning of a specific text, while being exposed to it, is created.” (Bauer, 2011, s. 12). Görüldüğü gibi, metinlerarasılıkta odak noktası yazardan okura kaymaktadır:

“... a text is made of multiple writings, drawn from many cultures and entering into mutual relations of dialogue, parody, contestation, but there is one place where this multiplicity is focused, and that place is the reader, not, as was hitherto said, the author. The reader is the space on which all the quotations that make up a writing are inscribed without any of them being lost; a text’s unity lies not in its origin but in its destination. Yet this destination cannot any longer be personal: the reader is without history, biography, psychology; he is simply that someone who holds together in a single field all the traces by which the written text is constituted.” (Barthes, 1977, s. 148)

Barthes aynı yazının devamında metinlerarasılığın önemli bir noktasına işaret eder: “the birth of the reader must be at the cost of the death of the Author.” (Barthes, 1977, s. 148) Metinlerarasılık, metnin çok sesliliğini vurgular. Dolayısıyla bu sesleri duyabilmek oldukça önemlidir. Bu da okuru ön plana çıkarır.

En basit hâliyle, metinlerin birbirleriyle ilişkili olduğu düsturundan hareket eden metinlerarasılık, bir terim olarak 20. yüzyılda ortaya atılmıştır. Bugün metinlerarasılık kuramının, edebî tenkit kuramları içerisinde oldukça mühim bir yer işgal ettiği görülmektedir (Gökalp-Alpaslan, 2009, s. 436). Terimin yeniliğinden olsa gerek daha ziyade postmodern edebiyata ait bir hususiyet olarak görülmekle beraber aslında bu kavram yalnızca postmodernizmle ilgili değildir:

“Metinlerarası olgu yalnızca postmodern yazına özgü bir özellik değildir; eski metinlerde olduğu kadar (Rabelais, Montaigne, Dante, Racine) klasik ve modern metinlerde de (Lautréamont, Proust, Joyce) hep var olmuştur. Yeni olan, yine Laurent Jenny’nin söylediği gibi, metinlerarası olgusunun yazınsal eleştiri alanında yeni “algılanmaya” ve tanımlanmaya başlamasıdır.” (Aktulum, 2014, s. 12)

Metinlerarası kavramının temelinde Bakhtin’in söyleşimcilik kuramı yer alır: “The most important theory influencing the development of intertextuality was Bakhtin’s theory of dialogism. The quintessence of dialogism is, that all language appears dialogic.” (Bauer, 2011, s. 12). Bakhtin’e göre, metin başka metinlerle olduğu kadar tarihî ve toplumsal olgularla da ilişki hâlinindedir. Bu ilişkiler yumağının önemli bir parçası ise okurdur. Zira bu ilişkiler içerisinde metin ile okur söyleşir ve metin yeni anlamlara kapı açarak zenginleşir, devingenleşir.

Metinlerarasılık bir terim olarak Kristeva tarafından ortaya atılır. Ona göre metinlerarasılık “gösteren dizgelerini yeniden dağıtmak, yeni bir metin (dolayısıyla yeni anlamlar) üretmek”tir (Aktulum, 2014, s. 35). Yeniden dağıtma, bir bağlamdan yeni bir bağlama alınan parçaların dönüştürülmesi ve yeni bir düzen içerisine sokulması sürecidir. Kristeva’ya göre “any text is constructed as a mosaic of quotations; any text is

absorption and transformation of another” (Kristeva, 1986, s. 37). Dolayısıyla metin çok sesli ve çok anlamlı bir yapıdır, başka metinlerden alınan parçaların kesişme yeridir, yazarların müzakere noktasıdır. Metinlerarası ise “metinsel bir devinim” ve “bağlam değiştirme işlemi”dir (Aktulum, 2014, s. 36).

Barthes’a göre ise metin üretkenliktir ve “yazıldıktan sonra bile işlemeye ve bir üretim süreci sürdürmeye devam eder.” (Aktulum, 2014, s. 46). Ona göre metin, bünyesinde tarihî etkileri barındırır; metinde geçmiş zamanın izlerinin yanı sıra bugünün renklerini görmek de mümkün olabilmektedir (Barthes’tan aktaran Gökalp-Alpaslan, 2009, s. 436).

Riffaterre metinlerarasılığı, okur-metin arasındaki ilişkiye göre tanımlar. Ona göre, yapıtlar arasındaki ilişkiyi okur kavrar, anlar. Metinlerarası göndergeyi fark etmek, tanımlamak okurun işidir. Okur algılamadığı sürece metinlerarası ilişki gerçekleşmez. Metinlerarasılığı fark edememek metni tam anlamıyla anlamamak, çözememek demektir. Metinlerarası göndergeler, metinde bazı izler bırakır. Kapalılık, anlaşılmazlık, bulunduğu bağlam içinde açıklanamayan bir cümle vb. izler metinlerarasılığa işaret eder (Aktulum, 2014, s. 50-56).

Jenny, metinlerarası ilişkileri tasnif eder. Bir metnin başka metinlerle ilişkisi taklit, parodi, alıntı, montaj, gizli alıntı vb. biçimlerle kurulur:

“Ve metinlerarasını ‘çok sayıda metnin, anlamın başını çeken bir ana metin ile dönüştürülmesi ve benzeştirilmesi işi’ olarak tanımlayarak, onu, kendinden önceki bir metinden aldığı bir sözceyi yeni bir metinsel bütün içerisine sokma işlemi olarak görür.” (Aktulum, 2014, s. 60)

Bir metnin başka bir metne farklı anlamsal ilişkilere göre yerleştirilme biçimlerini düzdeğişmeceli yerdeşlik, eğretisel yerdeşlik, yerdeş olmayan montaj (ses benzeşimi, eksilti, genişletme, abartma, sıra değiştirme) olarak sınıflandırır (Aktulum, 2014, s. 62-66).

Genette’e göre metinselaşkınlık (metinlerötesilik) vardır:

“Metinselaşkınlık belli bir metni aşan ve onu yazının bütününe açan şeye gönderen soyut ulamdır. Metinlerarası ise bu soyut metinselaşkınlık içerisinde anılan ilişki türlerinden birisi olacaktır.” (Aktulum, 2014, s. 67)

Genette'in tasnifinde metinselaşkınlık bakımından ilişki türleri metinlerarasılık, ana metinsellik, yan metinsellik, üst metinsellik, yorumsal üst metinselliktir:

"In 1982, the French literary theorist Gérard Genette published his work *Palimpsestes: La littérature au second degré*, in which he presents an approach to improve and specify Julia Kristeva's theory of intertextuality. He divides intertextuality, or transtextuality as he calls it, into five subcategories, that have all the same basis, namely the relationship between texts, but which are slightly different regarding this relationship. Those five categories are intertextuality, paratextuality, metatextuality, architextuality and hypertextuality. To demonstrate these five categories, Genette not only focuses on literature texts from the 20th century but also uses examples covering almost the entire history of literature from the ancient Greek and Roman times until the twentieth century. Even though his work covers a wide historical era, *Palimpsestes* cannot be seen as a history of inter- or transtextuality. The used texts merely serve to point out the differences of the five categories and to exemplify transtextuality." (Bauer, 2011, s. 13)

Genette'in beş metinselaşkınlık tipi şöyle izah edilebilir: 1. *Metinlerarası*: Bu en basit hâliyle, bir metnin başka bir metin içindeki etkin varlığıdır. Bu varlık, metinlerin alıntı, intihal veya telmih yoluyla aynı yerde buluşmalarıdır. 2. *Yan metinsellik*: Metinlerin başlıklar, alt başlıklar, notlar, resimler gibi metin dışı unsurlar olarak kabul edilen ikincil göstergelerle bir yan metne bağlanmalarıdır. 3. *Yorumsal üst metin*: Üst metin ile ana metin arasındaki eleştirel bağlanmalardır. 4. *Üst metinsellik*: Metnin hangi tür sınıfına dâhil olduğunu gösteren işaretlerdir. Bu işaretler her zaman açıkça ortaya konmaz; işaretlerin bulunmasında okurun geçmiş okuma tecrübeleri etkili olur. 5. *Ana metinsellik*: Genette'in en mühim bulduğu metinselaşkınlık tipidir. Ana metnin alt metne doğrudan ve dolaylı dönüştürüm ilişkileri ile bağlanmasıdır. (Aktulum, 2014, s. 68-73)

1.2. METİNLERARASI YÖNTEMLER

Aktulum, Genette'in metinlerarasılık izahından hareketle metinlerarası ilişkileri genel olarak ikiye ayırır: 1. Ortakbirliktelik ilişkileri, 2. Türev ilişkileri (2014, s. 76). Bu ilişkiler açık veya kapalı bir mahiyette olabilir. İlişkiler açıksa okura daha az iş düşer çünkü yazı karakteri değişimi, tırnak işareti, parantez gibi somut bir belirteç veya alt metni zikretmek gibi doğrudan işaretler okuru metinlerarası farkındalığına yöneltir. İlişkiler kapalı ise ipuçlarının görünürlüğü okurun dikkati, bilgisi, birikimi gibi okura ait özelliklere bağlıdır. Ortakbirliktelik ilişkileri alıntı, gönderge, gizli alıntı ve anıştırma; türev ilişkileri ise yansılama, alaycı dönüştürüm ve öykünme ile kendini göstermektedir (Aktulum, 2014, s. 76-106).

1.2.1. Ortakbirliktelik İlişkileri

Ortakbirliktelik ilişkileri alıntı ve gönderge, gizli alıntı (aşırma) ve anıştırma (telmi) yoluyla kurulmaktadır (Aktulum, 2014, s. 76-93). Alıntı ve gönderge, alt metin ile kurulan açık ilişkilerdir. Buradaki “açık”lık, alt metinle kurulan bağlantıya dair işaretlerin apaçık ortada oluşundan gelir. Okur, bu ilişkiyi hemen kavrayarak metinlerarasılığı fark eder. İlkinde alt metnin bir parçası doğrudan alınır; ikincisinde ise alt metnin yaratıcısına, başlığına, bir parçasına veya bütününe atıfta bulunulur (Öztekin, 2009, s. 53, 55).

Gizli alıntı ve anıştırma ise alt metin ile kurulan kapalı ilişkilerdir. Bu “kapalı”lık içerisinde okurun rolü büyüktür; okurun dikkati ve önceki okumalardan edindikleri metinlerarasılığı fark edebilmesi için bir araya gelmeli, ipuçları takip edilmelidir. Yani, bu tür ilişkilerin kavranması daha aktif bir okur profilini gerektirir. Gizli alıntı herhangi bir belirteç, işaret veya açıklama olmaksızın alt metnin küçük bir kısmını veya fazlaca büyük bir bölümünü aşırma; eserin özünü kullanıp cümlelerini değiştirmek, alt metni “sözcüğü sözcüğüne yeniden yazmak”tır (Aktulum, 2014, s. 84). Anıştırma ise alt metni açıkça zikretmeden, metin içinde adlandırmadan işaret eder. Okurun zihninde işaret edilen şey çağrıştırılır. Bunun gerçekleşmesi için ise okurun kişisel, zihinsel, edebî birikimi çok önemlidir. Anıştırma, kapalı bir ilişki kursa da kendisini gizli alıntı kadar gizlemez. Zaten amacı gizli kalmak değildir, dolaylı bir şekilde de olsa alt metne giden

yolu açmaktır. Zira alt metne giden yol açıldığında “bir sözcükle iki şey” gösterildiği ortaya çıkacaktır (Aktulum, 2014, s. 91). Anıştırma, metnin katmanlarını arttırır, metne derinlik katar.

1.2.2. Türev İlişkileri

Türev ilişkileri başlığı altında yer alan yansılama (parodi), alaycı dönüştürüm ve öykünme (pastiş), metinleri birbirine türevsellik çerçevesinde bağlayan açık metinlerarası yöntemlerdir (Aktulum, 2014, s. 93). Bahsi geçen yöntemlerin birbirlerinden ayrışması bazı ince çizgiler vasıtasıyla olmaktadır:

“Yansılama ve alaycı dönüştürüm, altmetnin (göndergemetin) çoğu zaman gülünç bir etki yaratmak ya da eğlen(dir)mek amacıyla dönüştürülmesine dayanır; öykünme ise bir göndergemetin biçimini taklit etmeye dayanır, bir “taklit” ilişkisine göre kurulur.” (Aktulum, 2014, s. 93)

Görüldüğü gibi, yansılama (parodi) ve alaycı dönüştürüm bünyesinde amaç bakımından ortak noktalar barındırır. Hatta alaycı dönüştürümün yansılamanın (parodi) bir çeşidi olarak görüldüğü vakidir. Her iki yöntem de alt metni dönüştürmek üzerine kuruludur. Bu bakımdan birbirlerine yakın dururlar. Aralarındaki fark, yansılama (parodi) anlam dönüşümü yaparken alaycı dönüştürümün üslup dönüşümü yapmasıdır. Bunun bir sonucu olarak denilebilir ki alaycı dönüştürüm tenkidî bir tavra daha açıktır (Aktulum, 2014, s. 93-95).

Alaycı dönüştürüm alt metnin konusunu alır, üslubunu değiştirerek ve sıradanlaştırarak yeniden yazar. Yani alt metnin ciddi düzenini üslup bakımından dönüştürür ve eğlenceli bir bağlama sokar. Alaycı dönüştürüm, “temel özelliği uyumsuzluk, kopukluk, ayrışıklık vb. olan bir biçim yaratır.” (Aktulum, 2014, s. 102). Üslubun değişmesi, anlam değişmelerini de beraberinde getirecektir. Alaycı dönüştürümün komik yanını gün yüzüne çıkaran da üslubun değişmesinden doğan anlam kaymaları olacaktır.

Yansılama (parodi) ise alt metnin üslubunu ve şekli hususiyetlerini alır, konusunu ve anlam dairesini değiştirir.

“Bir yapıtı değiştirip yeni bir yapıt oluştururken aranan şey daha çok destan türüyle (aynı biçimde soylu ya da, yalın bir biçimde, ciddi olarak kabul edilen bir tür ile) alay etmektir. Bunu yaparken de yazarlar soylu, ciddi bir metni, çoğunlukla sıradan başka bir metne, ya da

soylu bir metnin biçimini -çoğunlukla da destanın biçimini- hiçbir kahramanlık olayı anlatmayan sıradan bir konuya uyarlarlar.” (Aktulum, 2014, s. 94)

Yansılama (parodi) daha çok alaycı bir tavır taşır, asıl amacı tenkit değildir (Aktulum, 2014, s. 95). Ancak sonuçta ortaya bir tenkit çıkabilir ve bu tenkit alt metne yönelik olmayabilir; denebilir ki asıl amacı alt metne saldırmak değil, onu alaycı bir tavırla kullanmaktır.

“Linda Hutcheon, parodiyi benzerlikten çok farklılığı vurgulayan ve “eleştirel mesafe” üzerinden gerçekleştirilen bir tür “tekrar” olarak tanımlar. Hutcheon’a göre, parodinin, parodisi yapılan metinle ilişkisinin mutlaka çatışmalı bir ilişki olduğunu öne sürmek hatalıdır. Bir çok durumda parodinin ele aldığı alt-metinle ilişkisi özünde bir taklit ilişkisidir. Bu taklit alt-metne duyulan hayranlığı ifade etmeye ya da o metnin prestijinden yararlanmaya yönelebilir. Bazı durumlarda parodinin çatışmalı hedefinin dış dünya olduğu, parodisi yapılan metnin, hedef olmaktan çok, bu çatışmada kullanılan bir araç olduğu söylenebilecektir. Burada parodisi yapılan metnin temel işlevi, parodiye “otorite” kazandırmasıdır.” (Hutcheon’dan aktaran Cebeci, 2008, s. 147)

Yansılamanın (parodi) etkisi alt metinle şekli bakımından yakınlığına bağlı olarak artar. Anlamın tamamen farklı olmasına rağmen zihinde alt metni canlandırabilmek yansılamanın (parodi) yöntemsel başarısını ortaya koyar (Aktulum, 2014, s. 95).

Öykünme (pastiş) ise yansılama (parodi) ve alaycı dönüştürümden şu noktada ayrılır: Öykünme (pastiş) yalnızca bir metnin konusunu veya üslubunu değil, bir yazarın üslubunu, anlatım şeklini, sözlerini taklit etmeye veya edebiyat alanı için bir edebî akımın kendisiyle özdeşleştirilmiş özelliklerini taklit etmeye yönelir. Kısacası öykünme (pastiş), doğrudan metni hedef almaz, saldırgan bir tutum takınmaz (Aktulum, 2014, s. 107); eğer bir metni kaynak olarak seçmişse onun benzerini yapmaya çalışır (Aktulum, 2011, s. 343).

Öykünme (pastiş) ve yansılama (parodi) birbirlerine oldukça benzerler ve bazen bu iki yöntemi ayırt etmek güçtür. Jameson’a göre öykünme (pastiş), yansılama (parodi) daha masumdur:

“To Frederic Jameson, ‘pastiche is, like parody, the imitation of a peculiar or unique idiosyncratic style. ... But it is a neutral practice of such mimicry, without any of parody’s ulterior motives, amputated of the satiric impulse, devoid of laughter’.” (Jameson’dan aktaran D’Angelo, 2009, s. 40)

Bu masumiyetin bir başka izi, öykünmenin (pastiş) alaydan ziyade övgü, yüceltme temelinde yükselmesidir: “Pastiche differs from *parody* in using imitation as a form of

flattery rather than mockery, and from *plagiarism* in its lack of deceptive intent.” (Allen, 2000, s. 216).

Dendith’e göre ise öykünme (pastiş) ve yansılama (parodi) arasındaki en temel fark taklit ile dönüştürüm arasındaki farktır: “Pastiche is distinct from parody since its method is imitation while parody focuses on direct transformation.” (Dendith’ten aktaran Önal, 2007, s. 11).

Sözü edilen türev ilişkileri yöntemlerinin birbirlerinden ayırt edilmesindeki güçlüklerden biri, yöntemlerin geçen yüzyıllar boyu yaşadığı değişimlerden ileri gelmektedir:

“Another problem connected with this flexibility lies in the number of parody-related forms, for example travesty, pastiche, or burlesque; these are difficult to distinguish from parody or indeed from each other, because they, too, have experienced changes throughout the ages.” (Müller, 1997, s. 3-4)

Örneğin, 18. yüzyıla kadar yansılama (parodi) ve öykünme (pastiş) aynı anlamda kullanılmış, ayrışmaları bu asırdan itibaren başlamıştır (Aktulum, 2011, s. 342).

Türev ilişkilerinin kendi içindeki ayrışmada okurun mühim bir rolü vardır. Öykünmede (pastiş) okurun taklit edilen üsluba, eserlere, akıma aşına olması şarttır. Yansılama (parodi) ve alaycı dönüştürümde ise okurun işini kolaylaştıran işaretler, göndermeler daha açıktır (Aktulum, 2014, s. 112).

Türev ilişkilerinin ortak noktası kasıtlı, bilinçli bir tercihin sonucunda ortaya çıkmalarıdır. Bu durum öykünmede (pastiş) oldukça önemlidir, zira intihalden ayrılışı bu noktada belirginleşir:

“To Rose Murfin and Supryia M. Ray, ‘plagiarism is characterized by deceptive intent; pastiche involves open and intentional imitation or copy of the style of an original object or text’.” (Murfin ve Ray’dan aktaran D’Angelo, 2009, s. 40)

Özetle, türev ilişkileri şöyle gerçekleşir: Yansılama (parodi) bir metnin konusunu dönüştürür; alaycı dönüştürüm bir metnin üslubunu değiştirir; öykünme (pastiş) ise bir üslubun, akımın veya özgünlük belirtecinin yerini değiştirir, onu taklit ederek kendisine mal eder.

1.3. METİNLERARASI İMGE: YENİDENYAZMA

Metin, durmadan yeni halkalar eklenen sonsuz bir zincirin sürekli yenilenen, bünyesine başka halkaların şekillerini, dokusunu, rengini katan, katarak katmanlarını derinleştiren bir halkasıdır. Bu zincir içerisinde hiçbir metin, katışıksız değildir ancak bir taklitten ibaret de görülmemelidir. Metni bir taklit olmaktan kurtaran ise dönüşümdür. Metin, bünyesinde topladığı malzemeleri dağıtır, yeniden toplar, yeniden düzenler. Bu yeniden üretme işi, içinde yinelemeyi, sezdirmeyi, dönüştürmeyi ve bunların yanı sıra yeni bir bakış açısını, yeni bir düzlemi, yeni bir anlamı barındırır.

“Ayrışık unsurları, başka metinlere ait parçaları tutarlı bir bütün içerisinde bir araya getirmek, onları düzenleyerek aralarında uyum sağlamak, böylelikle yeni bir metin ortaya çıkarmak bir yenidenyazma işlemi olarak da görülür.” (Aktulum, 2014, s. 187-188). Yenidenyazma, metni basitçe kopyalamak değil, onu dönüştürerek yeniden işlemektir. Bu eylem, herhangi bir metinlerarası yöntemi tek başına veya bir diğeri ile beraber açık veya kapalı bir şekilde kullanabilir. Yenidenyazma, devingen ve sonsuz üretim zinciri içerisinde metnin çok anlamlılığını ve çok sesliliğini sağlayan ilişkiyi kurar.

1.4. KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE METİNLERARASI İLİŞKİLER

Klasik Türk şiiri; seçkin kelime kadrosu, ortak hayalleri, benzer söylemleri, belirli şekilsel özellikleri ile metinlerarası incelemeler için hayli malzeme sunar. Zira eldeki imkânlarla, neyin değil nasıl söylendiğinin esas önemi arz ettiği bu şiirde, anlamsal derinlikler söz sanatları vasıtasıyla kurulmaktadır. Söz sanatları, farklı terimlerle ifade edilip farklı sınırlara sahip olsa bile metinlerarası yöntemlerde karşılık bulur. Örneğin, metinlerarasılıktaki “alıntı”, klasik Türk şiirindeki tazmin ve iktibas ile; “anıştırma”, mazmun ve telmih ile denk görünmektedir (Öztekin, 2009, s. 53-67). Bazen metinlerarasılıkta kullanılan terim daha kapsayıcı olur bazen de klasik Türk şiirindeki yöntemler daha ayrıntılı olup daha fazla alt bölüme ayrılır. Sonuçta sözün anlamı ve yapısı ile ilgili çerçeveleri çizen belagat, klasik Türk şiirini metinlerarası yöntemlerle incelemenin mümkün olduğunu açıkça ortaya koyar.

Klasik Türk şiirinde son derece açık bir alt metin olarak zemin şiir terimi vardır. Bir metnin şeklini, ritmini alıp içeriğini değiştiren nazire ve nakiza terimleri vardır. Dönüştürüm araçları olarak telmih, iktibas, irsalimesel, iradimesel, mülemma, tazmin, taştir, terbi, tahmis, tesdis, tehzil bulunmaktadır. Bu denklikler ve ortak araçlar yardımıyla klasik Türk şiirine farklı bir yöntemle bakmak mümkündür (Aykanat, 2012a, s. 13).

Klasik Türk şiiri anlayışında bir şiiri çalmak -tıpkı bugün de olacağı gibi- hoş görülmez. Yine de bu metinlerarasılıktaki “çalıntı” kavramının klasik Türk şiirinde karşılığının olmadığı anlamına gelmez. Çalıntı metinler bakımından metinlerarasılık -bu terimin Türk edebiyatında şekillenmiş olmamasından dolayı- ön yargısız kullanılabilecek bir yöntem sunmaktadır (Taş, 2013, s. 154).

Metinlerarasılık yöntemi kullanılarak klasik Türk şiirinin konu edildiği ilk çalışmalardan birisi Özcan’ın (2004) “Sultan Süleyman’dan Süleyman Efendiye İki Şiirin Metinler Arası İlişkiler Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı makalesidir. Bu çalışma, Bâkî ile Orhan Veli’nin şiirleri arasındaki söyleşiyi, seçilen iki metnin şekilsel ve anlamsal unsurlarının karşılaştırılması yoluyla ortaya koymuştur; klasik Türk şiiri ile yeni Türk şiiri bağlantısı ile “alıntı”, “gönderge”, “anıştırma” ve “dönüştürme” üzerinden “alt metin” ve “ana metin” arasındaki ilişkinin çözümlemesine yönelik ilk çalışmalardan birisidir. Bu çalışmalardan bir diğeri Mengi’nin (2005) “Dîvân Şiirinde Metinler Arası İlişkiler” başlıklı makalesidir. Bu makalede seçilen örnek metinler, çok seslilikleri bakımından metinlerarası bir okumayla incelenerek aralarındaki ortakbirliktelik ilişkileri ortaya koyulmuştur.

Bu çalışmaların ardından klasik Türk şiirine metinlerarasılık üzerinden yaklaşan çalışmalarda artış olmuştur: Karacasu (2006) “Bize Çengîleri Kıl Rûşen ü Pâk ya da Hayra Hezlin Dahi Bir Rehberi Var” başlıklı makalesinin giriş kısmında metinlerarası ilişkilerin edebiyat tarihini yeniden şekillendirebilecek bir yöntem olması üzerinde durmuştur. Öztekin’in (2010a) *Çelebizâde Âsım Divan* adlı kitabında “Metinlerarası İlişkiler Işığında Çelebizâde Âsım Divanını Okumak” başlıklı bölümde alıntı, gönderme, anıştırma, kolaj ve yenidenyazma üzerinden Âsım’ın şiirleri metinlerarasılık yöntemiyle okunmuştur. Öztekin (2010b) “Deyişbilimsel Bir Paralel Yineleme Unsuru Olarak Divan Şiirinde Redd-i Matla” başlıklı makalesinde ise reddimatla beyitleri

örneğinde metinlerarası bir okuma yaparak bu beyitlerin ortak özelliklerini tespit etmiştir. Aykanat'ın (2012a) “Bilginin Malzeme Olarak Kullanıldığı Sanatlar ile Metinlerarasılık Arasındaki Bağlantılar” başlıklı makalesinde, belagat ve metinlerarasılık terimleri, aralarındaki denklik, benzerlik ve farklılıklar bakımından ele alınmıştır. Gültekin'in (2013) “Nazire Geleneğinden Metinlerarasılığa Üç Şiirin Söyledikleri” başlıklı makalesinde; Yunus Emre, Zâtî ve Bâkî'nin birer şiiri aracılığıyla metinlerarası bir okuma yapılmıştır. Nazire; söz varlığı ve konulardaki ortaklıklar, sessel ve şekilsel unsurlardaki benzerlikler bakımından metinlerarası ilişkiler kurularak incelenmiştir. Aykanat'ın (2013) “Metinlerarası İlişkiler Örüntüsünde Nâ'ilî-i Kadîm'in Şiiri” başlığı altında kaleme aldığı bir başka makalesinde, Nâ'ilî-i Kadîm'in beyitlerini; şairler arası söyleşi, geleneğin izleri, şairin kendi şiirleri arasındaki bağlantılar üzerinden metinlerarası ilişkiler kurarak ele aldığı görülmektedir. Taş (2013) “Gerçek Bir Şiir Hırsız Şerîfî ve Çalıntı Divanı” başlıklı makalesinde, metinlerarası aşırma kavramı üzerinden Şerîfî'nin *Divan*'ı ile Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas'ın *Bağ-ı Behişt*'i arasındaki intihal meselesini çözümlemiştir. Ayaz'ın (2014) *Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Kadîmî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi* başlıklı tezinde, tercüme ve telif arasındaki bağlantı yenidenyazma üzerinden kurulmuştur. Ulusoy (2014) *18. Yüzyıl Tezkirelerinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi* başlıklı tezinde, yedi şairin üç farklı tezkiredeki biyografisini metinlerarası bir okuma ile inceleyerek aralarındaki etkileşimleri tespit etmiştir. Belli'nin (2015) “Aşkın Tasavvufi Seyri: Hüsn ü Aşk Mesnevisini Metinlerarası İlişkilerle Yeniden Okumak” başlıklı makalesinde Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk*'ı alıntı/iktibas-tazmin ve anıştırma-gönderme/telmih üzerinden metinlerarasılık yöntemi ile incelenmiştir. Kaplan (2015) “Lâtîfî'nin Şâir Tasnifinde Metinlerarasılık” başlığı altında Latîfî'nin *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*'sındaki şair değerlendirmelerinde kullanılan tabirler ile metinlerarasılık terimleri arasında bağlantı kurmaktadır. Öztekin'in (2015b) “Metinlerarası/Göstergelerarası Bir Dönüşüm Örneği: Yusuf Kıssası” başlıklı makalesinde ise Yusuf Kıssası bir ana metin olarak ele alınmış ve metinlerarası dönüşümleri incelenmiştir. Yusoğlu'nun (2015) “Bir Pastiş Örneği Olarak Duçent-nâme” başlıklı makalesinde Orhan Şaik Gökyay'ın *Duçent-nâme*'si ile Molla Lutfî'nin *Har-nâme*'si pastiş üzerinden metinlerarasılık yoluyla tahlil edilmektedir. Korkmaz (2017) “Metinlerarası İlişkilerin Klasik Retorikteki Kökeni Üzerine Bir Araştırma”

başlıklı çalışmasında, belagat terimleri ile metinlerarası yöntemler arasındaki paralellikleri ortaya koymuştur.

Klasik Türk şiiri, geleneğin tazelenerek, dönüşerek veya parçalanarak varlığını başka bağlamlarda sürdürmesi bakımından hem eski hem yeni edebiyat ve hem Doğu hem de Batı edebiyatı araştırmacıları için oldukça zengin bir malzeme sunmaktadır.

2. EDEBÎ BİR TÜR OLARAK TEHZİL

2.1. KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

“Tehzil” edebiyat tarihleri içerisinde genellikle “hezl” ile birlikte kullanılmıştır⁴. Bu iki kavramın ayrılığına dikkat çeken ilk kişi ise Bilgegil’dir: “Hezeli tehzille karıştırmamak lazımdır. Tehzil, edebiyatta günlük hayattakinden biraz farklı bir mânâda kullanılır.” (Bilgegil, 1989, s. 303). Bu iki kelimenin ilk ve en somut farkı, dil bilgisel olanıdır. “Hezl” (/hezele/ هزل), “tehzil”in kökünü oluşturur. Arapça fiil kalıplarına göre tef’îl babında olan “tehzil”, temel olarak hezl yapmak, hezl hâline getirmek anlamını taşır. İkinci ayrım, “tehzil”in edebî bir tür olarak varlığından ileri gelir. “Tehzil”, genellikle nazımda kendisini gösterir ve tanzire benzer bir tür olarak yorumlanabilir (Köksal, 2006, s. 49). “Hezl” ise “mânâ sanatlarından sayılmıştır” ve kişiler, toplum veya olayları tenkit için bir “ifade yolu”dur (Bilgegil, 1989, s. 300). “Hezl”i daha genel bir düzlemde yorumlamak, günlük hayatın bir parçası olarak görmek; “tehzil”i ise edebî bir terim olarak kullanmak Bilgegil’in ifadesine uyan kullanım şeklidir.

Eski Türk edebiyatının temel kaynaklarında bu iki kavram ile ilgili şu bilgilere ulaşılmaktadır:

Fîrûzâbâdî’nin *Kamusi’l-muhit*’indeki “hezl” tarifini Mütercim Asım Efendi şöyle tercüme etmiştir: “‘azl vezninde tanz ve lağv ve ħorâta eylemek ma’nâsınadır ki gerek kavlde ve gerek fîlde olsun ve bu ciddüñ muķâbilidir ki ol işi laṭife-güne eylemeyüp gerçekten ķaşd ile etmektir.” (1305, s. 382). Kazvînî ise *el-İzah fî Ulumi’l-belaga*’sında “hezl”i, “ciddiyetin kastedildiği şaka” (Kazvînî’den aktaran Efil, 2012, s. 61) şeklinde tanımlayarak Fîrûzâbâdî’nin tarifıyla örtüşen ve öz bir ifade ortaya koyar.

“Hezl” kelimesinin kimi kaynaklarda “hezel” ve başkalarında “hezl, hezil” olarak okunduğu görülür; Ali Nazîmâ ve Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lügati*’nde bu

⁴ Bu çalışmada da hezl ve tehzil kelimeleri, aynı konu başlığı altında sıklıkla birlikte kullanılacak ancak hezl kullanılan yerde bu bölümde ayrıntılandırıldığı üzere üslup, tehzil kullanılan yerde ise yine bu bölümde hezlden farkı ifade edilmeye çalışılan edebî tür belirtilecektir. Özetle aynı konu başlığı altında iki kelime de kullanılacak ancak bu kullanım birbirlerinin yerine ve rastgele olmayacaktır.

konuya değinerek “Zâ’nın fethiyle okumak galattır.” notunu düşmüşlerdir (Ali Nazîmâ, Faik Reşad, 2009, s. 139).⁵

“Hezl”in ana karakteri mizahi yaklaşım ve alaycılıktır. İçinde barındırdığı mizah, şaka ve alaycılıkla latifeye benzer bir görünüm alır. Latife ile “hezl”in ayrımı hususunda Şemseddin Sami, *Kamus*’unda şöyle söyler: “«latife» kapalı ve zarifane, «hezl» ise ekseriya açık ve az çok bi-edebane olur.” (Şemseddin Sami, 2010, s. 454). Bu tarife “hezl”in kasten bir kişiyi, kurumu, olayı veya durumu gülünç hâle düşürmek amacını güttüğünü Fîrûzâbâdî’nin tanımından eklemek gerekir. Latifenin böyle bir hedefi yoktur, kimseyi incitmeye çalışmaz; onun varmak istediği son nokta tebessüm yaratarak incitmeden ve inceden düşündürmektir.

“Gülmecede amaç, şaka ve alaydır. Yazar, ya kişileri ele alır ya da olaylar üzerinde durur. Şaka, okuyanda gülümseme yaratır. Dokunur, ama incitmez; zaman zaman iğneler, ama yaralayıp acıtmaz. Okuyucunun göremeyeceği sivri noktaları belirterek bir çeşit zekâ oyunu yapar. Ama şaka olduğu için kimseyi kızdırmaz. Eskilerin ‘nezâhet’ deyiimi ile belirttikleri ahlâk temizliği, gülmecede aranan başlıca niteliktir.” (Levend, 1973, s. 148)

“Hezl”, yalnızca hoş bir şaka yapmaz, içinde mizahi bir bakış barındırır ve eleştirir veya yaptığı şakalar çok da hoş olmayabilir, hatta duyanı utandıracak şakalar kullanabilir. Burada önemli olan, tiksinti yaratsa dahi taşıdığı anlatış ustalığıdır (Levend, 1973, s. 149). Herhangi bir zekâ inceliği ve nükte yoksa bayağılıktan öteye geçemez. İdeal olan “hezl”in bayağı olmamasıdır (Dilçin, 1999, s. 273). Mizahın ideali için de genel olarak bu hüküm geçerlidir.

“Mizah, bir ince tenkid sanatıdır ki; tezyife yâni küçük düşürücü hakarete kaçmadan edep dairesinde, zarif bir alay etmektir. Bunu kabalaştırdığınız zaman soğuk, çirkin ve tahrîk edici olur. Mizahın muvaffak olanı, olmiyanı bu ölçü ile ayrılmalıdır, güldürmesi veya kahkaha attırmasıyla değil...” (Felek, 1964, s. 3)

“Hezl”in ölçülerinden biri de kişilerin mevkileridir:

“Hiciv ve hezlin ölçüsü de bir bakıma hicvi söyleyenle hicve hedef olan kişinin ya da nesnenin toplumdaki maddî ve manevî mevkisine göre değişir. Şair çok ünlü ve hicve muhatab olan kişi ya da nesne de çok popüler ise, yapılan hiciv de o denli önemli sayılır. Bazen nitelik açısından hiciv çok ağır olsa bile söyleyen saanatkâr toplumda önemsiz bir kişi ise söyledikleri pek dikkate alınmayabilir. Bunların zıddı da ona göre değerlendirilir.” (Çiftçi, 1999, s. 175)

⁵ Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*’na göre bu kelimenin “hezel” şeklinde yazılması gerekirdi. *Mükemmel Osmanlı Lügati*’ndeki bu bilgiye istinaden kelime, “hezel” şeklinde yazılmamış ve “hezl” olarak kullanılmıştır.

Latife ile yergi, bir skalanın iki ucunu temsil eder. “Hezl” ise bu skalada hareket hâlinindedir. “Hezl”, şaka ile karışık söz söylerken esasen içinde bir küçük düşürme çabası barındırır ve gülmecenin sınırlarını zorlar; ulaşmak istediği sonuç ise gocundurmak ve tefekküre vesile olmaktır. “Bazen de bu nitelikli sözlerle herhangi biri yerilerek onun hakkında edep ve ahlaka uygun düşmeyen sözler söylenir. Bu boyutuyla hezel hicvin de kapsamına girmiş olur.” (Çapras, 2014, s. 22-23). “Hezl”in karakteristik özelliklerinden biri de bu noktada ortaya çıkar: “Hezl”, tenkit eden bir tavır taşıyabilir ve “az çok bi-edebane”liğinin de etkisi ile hicve daha yakındır. “Hezl”in tenkit okları, çoğu zaman hedefin istenilen noktasına isabet etmez; bu durumlarda “hezeli söyleyen şahıs, içini ferahlatma fırsatını bulmuş” olmakla kalır (Bilgegil, 1989, s. 300).

“Hezl”, hiciv ve latife arasında yerleşiktir ve hicve daha yakın bir noktada durur. Kimi zaman hicve öyle yaklaşır ki hezl-hiciv ayrımı yapılamayabilir.

“Gülmece ve yergiler, amaç, konu ve kapsam bakımından şu üç bölüme ayrılabilir:

1. İncitmeyen gülmece ve alay, 2. Mutâyebe ve mülâtafa adı altında şakalaşma, 3. Kaba şaka, sataşma ve taşlama, 4. İğrenç yerme ve sövme.

Bunları, hele son ikisini kesin çizgilerle birbirinden ayırmak kolay değildir.” (Levend, 1973, s. 152)

Yanı sıra “hezl”in ana karakteri olarak sayılan mizahi yaklaşım ile hicvi ayırmak da pek mümkün değildir (Çetinkaya, 2011, s. 40). Mizah zaten içinde az veya çok hiciv barındırır. “Mizah bir şahıs, kurum, olay veya davranışa yönelik olarak iğneleyici, alay edici bir üslupla yapıldığı sürece hiciv dairesine; hiciv de küfürden, hakaretten uzaklaşıp gücünü nükteden, imadan aldığı sürece mizah dairesine girmiştir.” (Güven, 2007, s. 579).

“Hezl”, toplumca “açık saçık” bulunan anlatımlar ve “bayağı” ifadeler kullanabilir. Ancak,

“Adi bir tâbir; yerinde kullanılmakla üslûba kıymet verir. Mesele kelime ve tâbirin âdiliğinde değildir, o bayağılığın ifadeye şiddet ve değer verecek yerde aşağılatmasıdır. Bunun ölçüsü sağlam zevktir. Zevki okşamayan, yerinde kullanılmamış âdi tabirler zatlarında mevcut bayağılığı nazmın bütün mefhumuna sirayet ettirirler.” (Yücebaş, 1976, s. 10)

Güven, “Klasik Türk edebiyatında hiciv ve mizah” başlıklı yazısında latifeyi, gülünç duruma düşüren ve iğneleyen, alaycı ve eğlendirici hicivler için; “hezl”i ise küçük

düşüren ve hakaret eden, gülünç ve müstehcen söyleyişleri olan hicivler için kullanır (Güven, 2007, s. 579). Güven'e göre latife de "hezl" de hiciv özellikleri taşır. Aralarında bazı nitelik ayrımları vardır.

Görüldüğü gibi "hezl", hiciv ve latifenin ayrımı konusunda kesin çizgilerle çerçevelenmiş sınıflar söz konusu değildir. Zaten bazı durumlarda bu çok da mümkün görünmemektedir. "Hezl" in hicivle yakınlığı ve latifeyle bağlantısı göz önünde tutularak denebilir ki "hezl", hicivden daha latif ve zarif bir münekkittir tavrı taşır.

Sözlüklerde "hezl" kelimesiyle birlikte hezl-âmîz (hezl tarzında söz), hezl-gû (hezl söyleyen), hezl-gûne (hezl tarzında söz), hezl-gû-yâne (hezl söyleyene, hezl söyleyen birisine yakışacak şekilde), hezl-gû-yî (hezl söyleyen, hezlici) ve hezliyyât ("hezl" in çokluk hâli) gibi türetmelerin de açıklandığı görülür. "Tehzil" de "hezl" den türeyen bir madde olarak sözlüklerdeki yerini alır. Tehzil en kısa ve temel tanımıyla "ciddi bir eseri hezl suretine koymak"tır (Muallim Naci, 2004, s. 152).

Edebî bir terim olarak "tehzil" in öz bir tarifi Devellioğlu'nun *Lûgat*'ında "hezl" maddesi içinde yer alıyor: "2. ed. meşhur ve yaygın bir nazımın vezni ve kafiyesi taklîdedilmek sûretiyle lâtife tarzında nazım yazma; bu tarzda yazılan nazım." (Devellioğlu, 2005, s. 361). Devellioğlu'nun tarifinde muhteva hususundaki tek belirteç latife tarzında yazılmış olmasıdır; bu eksiklik Dilçin'in ifadesiyle tamamlanabilir: "Şair, bununla ya bir konuya mizahi bir nitelik verir, ya da ciddi şiirleri mizahi bir duruma sokar." (Dilçin, 1999, s. 273).

"Tehzil", oluşumunun ana unsurları olan vezin ve kafiye taklidi üzerinden bir tür tanzir olarak nitelendirilmektedir⁶. "Tehzil" in tanzirden ayrılan en mühim noktası nüktedir. Tanzirin, nazire yazılan şiire duyduğu saygı ve beğeni veya şairler arasındaki üstünlük iddiası "tehzil" de yerini alaylı bir söyleyişe veya iki şair arasındaki münferit sorunlar gibi birtakım ciddi toplumsal meselelere bırakır. "Tehzilin şekil bakımından değerlendirildiğinde nazireden farksız olmasına rağmen işlenen konunun tamamen asıl şiirden ayrı ve mizahî olması şartı dolayısıyla ayrıca ele alınması gerekir." (Köksal,

⁶ Nazire söz konusu olunca kurallar tanımlanmakla birlikte istisnaların varlığı da araştırmacılar tarafından göz ardı edilmemiştir: Nazire, tanzir edilen şiir ile aynı nazım şeklinde olmayabilir, aynı kafiye ve vezin üzerine de kurulmayabilir; yine de bunların toplamda büyük bir sayıya ulaşmadığı bilinmektedir (Yavuz, 2013, s. 361).

2006, s. 49). Bu noktada Ambros'un tasnifi de ufuk açııcıdır: "Tehzil bir varyanttır, ama bir türün varyantı değil, bir eserin varyantıdır, yani 'parodi'nin en dar anlamını taşımaktadır. (Bilindiği gibi 'parodi' bir eserin, bir üslubun veya bir türün mizahi naziresi olabilir.)" (Ambros, 2009, s. 70). "Tehzil", şekli özellikleri ile tanzirin oldukça yakınında durur. Bazı tehzil manzumelerinde hissedilen tenkidî tavır akla nakizeyi getirse de "tehzil", hezl edilen şiirin tam karşısında durmak, onu reddetmek gibi bir sorumluluk taşımaz; o şiiri kullanır. Şiirin anlam dairesini değiştirir, mazmunları bağlamlarından koparıp mizahi bir bağlamda yeniden kullanır, ince ince işlenmiş olan mısraları argo söyleyişlerle kaba bir örtü altına sokar.

"Tehzil"ın en önemli özelliği yeni metnin ciddi bir görüntüde olmayışıdır. Hezle maruz bırakılan şiirin anlam dairesi değiştirilir ve yeni anlam dairesi gülmece çerçevesi içinde yer alır. Hatta ana metnin anlamı "karikatürize edilir" (Pala, 1996, s. 363). İşte bu anda "tehzil"ın aslında ciddi bir tavır da olduğunu görmek mümkünleşir. Zira karikatürize etme eylemi bunu amaçlar. "Tehzil"ın edindiği ciddi tavır, bir kişi, kurum, olay veya durumu tenkit etmektir. Ambros, "tehzil"ı mizahla ilişkili türler tasnifinde "yergi (alayla karşı çıkma)" sınıfında hicivle birlikte ele alarak bu çıkarımı destekler (Ambros, 2009, s. 70).

Hezl yapanlarca bazen nezahetin unutulduğu olur. Öyle bir noktaya ulaşılır ki Fars edebiyatında hicve yaslanan bu tür "küfür" addedilir (Pala, 1998, s. 305). Türk edebiyatında bazı hezliyatlar "müstehcenat" veya "manzum küfriyat" olarak anılır (Yücebaş, 1976, s. 9). Durum, Arap edebiyatında daha ılımlı bir yolda seyreder. "Türk edebiyatındaki hezlin, Arap edebiyatındaki nükteye yakın anlamından çok 'hiciv'e yaklaştığı da bir gerçektir." (Canım, 2014, s. 70).

Pala'nın tehzil türünü konu bakımından tasnifi şöyledir:

"Tehziller konu yönünden beş ana gruba ayrılabilirler: 1. Şairin kendisini anlattığı tehziller. Şairlerin özel hayatları, ızdırapları, maceraları vs. anlatılır (msl. bk. Yusuf Ziya'nın 'düştü' redifli tehzili). 2. Özel kişiler hakkında yazılan tehziller. Önemli mevkilerde bulunan bazı kişilerin hoş gitmeyen yönlerinin acımasız bir dille eleştirisi (msl. bk. Hüseyin Kami ve Orhan Seyfi'nin "kafir" redifli tehzilleri). 3. Kurumları konu edinen tehziller. Yanlış işleyen bürokrasinin ve devlet düzenindeki aksaklıkların söz konusu edildiği şiirlerdir (msl. bk. Hüseyin Suat Yalçın'ın "üstüne" redifli tehzili). 4. Sosyal olaylar hakkında düzenlenen tehziller. İç ve dış siyaset, yöneticilerin icraatları, fakirlik, pahalılık, zamlar vs. bu grupta

ele alınır (msl. bk. Orhan Seyfi'nin "su" redifli tehzili). 5. Karışık konulu tehziller. Şairin fazla serbest davrandığı ve aklına gelen her türlü aksaklığı konu edinerek yazdığı tehzillerdir (msl. bk. Osman Cemal'in "gider" redifli tehzili)." (Pala, 1996, s. 364)

Bu tasnifte sıralanan özellikler, Cumhuriyet Dönemi tehzilleri için söz konusu olabilir ancak klasik Türk şiirindeki tehzil örnekleri bu tasnifi zorlama seviyesine çeker. Çünkü klasik Türk şiirindeki tehzil olgusu ele alınıp tehzil şairleri incelendiğinde bir tema etrafında toplanmanın mümkün olmadığı sayısız tehzil metni ile karşılaşılacaktır.

Pala'nın çalışmasında (1996) konu bakımından tasnifin yanı sıra tehzil ile ilgili oldukça isabetli çıkarımlar söz konusudur. Pala (1996, s. 363-368), beyitlerin teker teker ve karşılıklı tehzil edilmesinin bir zorunluluk olmadığı, tehzil edilen şiirlerden doğrudan alıntılar yapılabileceği, kaba sözlerin mizahi bir araç olarak kullanıldığı gibi tespitlerle tehzil hakkında araştırılması gereken ilk birkaç soruyu cevaplandırıp işleri kolaylaştırmaktadır.

Mizahi bir tür olarak "tehzil"; nükte, kinaye, telmih ve mübalağa temelinde yükselir. Benzetme, istiare, mecaz, cinas, tevriye, tecahülüârif gibi edebî sanatlar da bu türün tabiatı gereği sıklıkla kullanılır (Levend, 1973, s. 148). "Tehzil"in manzum olması bir zaruret değilse de genel kullanılış tercihi bu yönde olmuştur. Tehzil edilen şiirin bir beyti alınabilir veyahut şiirin tamamına yönelik bir tehzil yazılabilir (Coşkun, 2012, s. 305; Pala, 2004, s. 446). Yalnızca bir beyitlik tehziller de vardır. "Tehzil", şeklî açıdan bazı mecburiyetler kılssa da içerik yönünden böyle bir sınırlama getirmez. Çerçeve şudur: Tehzil edilen şiir vezin, kafiye veya eda vasıtası ile hatırlatılmalı, bu sırada söylenmek istenilenler dile getirilmelidir.

2.2. KLASİK ARAP-FARS-TÜRK EDEBİYATLARINDAKİ GELİŞİMİ

Tehzil ile ilgili farklı bakış açılarını ve tehzilin sınırları tam olarak çizilememiş özelliklerini anlayabilmek için tehzilin edebî bir tür olarak geçirdiği süreçleri gözden geçirmek gerekmektedir. Bu sayede hezl-tehzil ayrımının nerede başladığı, edebiyat tarihinde tehzilin ne zamandan beri var olduğu, klasik Türk şiirindeki tehzilin doğuşu da ele alınmış olacaktır.

Edebiyat tarihlerinde sıkça birbirlerinin yerine kullanılan “hezl” ve “tehzil” ele alındığı üzere birbirleriyle bağlantılı fakat farklı terimlerdir. “Hezl” bir söz sanatı ve üslup olarak klasik Arap edebiyatında doğar ve ardından klasik Fars edebiyatında kendisini gösterir. Her iki edebiyat çevresinde de “hezl” ile ilgili hem olumlu hem de olumsuz yargılar söz konusudur. Klasik Türk şiirinde bir üslup olarak hezl örnekleri 15. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar.

“Tehzil” ise bir şairin şiirini hezl ile dönüştürmek, yeniden yazmaktır. “Tehzil”e ilk olarak klasik Fars şiirinde rastlanmaktadır yahut denilebilir ki “tehzil” -tehzil adı ile kullanılmasa da-, ilk defa klasik Fars şiirinde müstakil bir tür olarak kullanılmıştır. Klasik Türk şiirine, Fars edebiyatı üzerinden geçen “tehzil” kendisi aracılığıyla eserler verilebilmesi için yüzyıllarca bekler. Fars şiirinde 12. yüzyılda ortaya çıkan “tehzil”in klasik Türk şiirindeki en olgun örnekleri ancak 17. yüzyılda verilir.

Tarihî inceleme yapılırken “hezl” konu dışı bırakılmayarak “hezl” ile “tehzil” arasındaki fark daha iyi bir şekilde ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Böylece tezkireler, mecmualar ve edebiyat tarihlerinde geçen “hezl” ile “tehzil” terimleri anlaşılır kılınacaktır.

2.2.1. Klasik Arap Edebiyatında Hezl ve Tehzil

Hezl, Arap edebiyatında doğmuş ve bir edebî sanat olarak kabul edilmiştir⁷. Eski Arap belagat kitaplarında hezl üslubu, “el-hezlü’llezî yürâdü bihi’l-cid veya el-hezl fî ma’rîzi’l-cid (ciddiyet amaçlı hezl)” şeklinde geçmektedir (Durmuş, 1998, s. 304).

⁷ Yapılan incelemede hezl ile ilgili çok çeşitli bilgiler bulunmuş ancak edebî ve müstakil bir tür olarak “tehzil”e rastlanmamıştır.

Arap edebiyatında hezle ilişkin ilk değerlendirme Câhiz (ö. 869)'e aittir. Câhiz *el-Beyân ve't-Tebyîn*'de hezli, anlam yükü olmayan veya garip bulunan sözler ile ciddi meselelerden yorulan insanları neşelendirme vazifesini yerine getiren bir tür olarak ele almıştır (Câhiz'den aktaran Durmuş, 1998, s. 304). Mısırî'nin (ö. 1256) *Tahrîrû't-Tahbîr*'deki hezl tarifi ise kendisinden sonrakileri de etkilemiştir. Ona göre “hezl, bir övgü veya yergi ifadesinin hoş bir mizah veya güldüren bir müstehcenlik içinde ifade edilmesidir.” (Mısırî'den aktaran Durmuş, 1998, s. 304). Buna ilaveten hezlin yalnızca medih ve hiciv işi olmadığı, alaycılıkla ve latife amacıyla her konuda yapılabileceği kanaati de takipçi bulmuştur. Arap belagat âlimlerinden pek çoğu hezli anlamı güzelleştiren unsurlardan saymış, bazıları ise söz sanatı olarak değerlendirmiştir (Durmuş, 1998, s. 304).

Arap edebiyatında hezl algısı genel olarak ciddi bir amaç doğrultusunda şaka ve alay yollu söylenen mizahi sözler üzerinde gelişmiştir. Ciddi amaçtan maksat ise medhetmek veya hicvetmektir. Hezlin daha sonra ciddi bir amaç gütmekten uzaklaştığı örnekler görülmeye başlar; istihzanın ağır bastığı olur. Hezl, Arap edebiyatında belki de başlangıcının bu dairede olmasından ötürü, daha ılımlı bir çizgidedir; hiciv, medih ve latifenin ortasında konumlanır. Yine de bazen bu kavramların birbirleri yerine kullanıldıkları görülmektedir (Çiftçi, 1998, s. 144).

Hezlin Arap edebiyatındaki ilk temsilcileri İmrü'ül-kays (ö. 540 ?), Ferezdak (ö. 732), Ebû Dülâme (ö. 777-78), Hammâd Acred (ö. 778 ?), Beşşâr b. Bürd (ö. 783-84), Ebû Nüvâs (ö. 813 ?), Ebü'l-Atâhiye (ö. 825) olarak kabul edilmektedir. Bunların dışında pek çok şairin eserlerinde hezliyata yer verdiğine, antolojilerde “el-mûlah” ve “ez-zarf” gibi bölümler altında hezliyat örneklerinin kaydedildiğine kaynaklarda rastlamak mümkündür (Durmuş, 1998, s. 305; Savran, 2000, s. 237; Ergin, 1995, s. 373; Kara, 1994, s. 122; Tülücü, 1997, s. 483; Muhtar, 1992, s. 8; Karaarslan, 1994, s. 205; Ayyıldız, 1994, s. 294).

2.2.2. Klasik Fars Edebiyatında Hezl ve Tehzil

Klasik Fars edebiyatında hezl, hicve daha yakındır. Hatta hezl ve hicvin söylemleri birbirine oldukça benzemektedir; aralarındaki farklılaşma hezlin eğlenme arzusundan

doğar: “Hazz shares with hajv the same addresses and the same audience, but its emphasis on amusement is more significant than the critical intent.” (Zipoli, 2015, s. 21). Hezlin hicivden ayrılan bir başka yönü müstehcenliği kullanışından ileri gelir: “Its most typical feature is obscenity, often leading it to be identified, in the view of Persian authors, with humorously bawdy anecdotes.” (Zipoli, 2015, s. 21-22). Yine de bu farklar her zaman belirgin olmadığından klasik Fars edebiyatında bu iki türü kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmamıştır. Fars edebiyatında hezl, hicvin komşusudur denilebilir: “The borderline between hazz and hajv is a very grey area in this case, as has been evidenced by some critics who deal with them as two branches, one comic and the other serious, of the same ‘tree’.” (Zipoli, 2015, s. 22).

Fars edebiyatında hezl ile ilgili farklı görüşler de vardır: Müncîk-i Tirmizî (ö. 10. yüzyılın son devri) *Divan*’ında yer alan şu beytinde hezli Müslümanlığa küfür olarak addetmiştir:

muḥāl rā netevānem šenīd hezl ü düruḡ
ki hezl goften küfr est der müselmānī

(Munjîk-i Tirmizî, 2012, s. 25)

Şîrvânî’nin *Tezkiretü’ş-şu’arâ*’sında yer verdiği şu beytinde Hâkânî (ö. 1199), hezlin ancak bela getireceğini söyler:

bes kun īn hezl çist Hākānī
ki zī hezl āfet-i zamān bīnī

(Bayram, 2005, s. 38)

10. yüzyılda *Lūgat-i Fûrs* hezl yüklü pek çok mısra içermektedir; 11. yüzyılda Menûçîhrî (ö. 1040-1041 ?) ve Unsurî (ö. 1039-1040); 12. yüzyılda ise Senâî (ö. 1131 ?), Sûzenî (ö. 1173) ve Enverî (ö. 1189 ?); 13. yüzyılda Sa’dî-i Şîrâzî (ö. 1292) hezl ile yoğrulan şiirler kaleme almışlardır (Zipoli, 2015, s. 30-31). Übeyd-i Zâkânî (ö. 1370), Büshak (ö. 1423-1427) ve Mahmûd Kârî (ö. 15. yüzyılın ikinci yarısı) ise klasik Fars edebiyatı devresinde hezl örnekleri veren diğer önemli Fars şairlerdendir (Arberry, 1994, s. 16, 208, 288; Levy, 1923, s. 74-75, 81).

Klasik Fars edebiyatında hezl, Arap edebiyatındaki gibi yalnızca söz sanatı ve şiir üslubu olarak kullanılmamıştır; hezl ile şekillenen, hezli amaç edinen nazireler mevcuttur:

“Among the most common structures used to convey burlesque poetry are the so-called *javâb*, kinds of ‘replies’ to poems written by other authors. In this case the replies are usually in the same metre and rhyme as the originals, but are used for different purposes and in a playful way to provoke surprise and amusement.” (Zipoli, 2015, s. 154)

Klasik Fars edebiyatındaki bu tür “cevap”lar, çalışmanın ana konusu olan “tehzil”in ele alınan edebiyatlar içerisindeki ilk örnekleridir. Tehzilin bu ilk örneklerinde, tazminden faydalandığı, zemin şiirin biçiminin model alındığı, yarım veya tam bir mısranın aynen iktibas edildiği görülmektedir (Zipoli, 2015, s. 154-155). Daha sonraki dönemlerde zemin şiirle tehzil arasındaki bağ biraz gevşemiştir; çoğu zaman tehzil şairi son mısrada zemin şiire atıfta bulunarak açıklama yapmaya mecbur kalır. Bununla birlikte tehzil şairi, zemin şiirin veznini, ritmini, biçimini olduğu gibi almaktadır (Zipoli, 2015, s. 156). Klasik Fars edebiyatındaki tehzilin Sûzenî (ö. 1173) ve Pûr-i Bahâ (ö. 13. yüzyılın ikinci yarısı ?) önemli, Büshak (ö. 1423-1427) ve Mahmûd Kârî (ö. 15. yüzyılın ikinci yarısı) en güçlü temsilcileridir (Zipoli, 2015, s. 155-159).

2.2.3. Klasik Türk Edebiyatında Hezl ve Tehzil

Klasik Türk edebiyatına tehzil Fars edebiyatı üzerinden geçer (Pala, 1988, s. 363). 13. ve 14. yüzyıllarda Türk edebiyatında ne tehzil ne hezl ne de yakın durduğu hiciv türü görülür. Burada en önemli etken, bu devirdeki eserlerin daha ziyade tasavvufi, dinî, ahlaki nitelikte olmasıdır (Güven, 2007, s. 583).

Türk edebiyatında tehzil türünün gelişimi zaman alır. Tehzilden önce hezl içerikli şiirler kendisini göstermeye başlar. Şairler hezl vadisinde şiirler söyler. Henüz tam anlamıyla tehzil türünün görülmediği bu başlangıç devresinde hezl, mizahi-hicvî karakterli manzumeler olarak göze çarpar.

15. yüzyılda Şeyhî (ö. 1431 ?) gibi şairlerle birlikte hiciv türü yavaş yavaş kendisini gösterir (Şentürk, Kartal, 2014, s. 216). Hiciv, belki de hezl için bir zemin oluşturmuş olacak ki 15. yüzyılda örnekleri görülmeye başlar. Bu yüzyılda Zekâyî (15. yy.), Kabûlî (ö. 1478), Nahîfî (ö. 1494-95) ve Gülşenî-i Saruhânî (ö. 1484’ten sonra) hezl türünde şiirler yazmışlardır. Latîfî, Zekâyî’nin müstakil bir *Hezliyyât*’ı olduğunu söyler (Latîfî, 2000, s. 268). Kabûlî’nin *Külliyât-ı Dîvân-ı Kâbûlî* adlı büyük kısmı Fars diliyle yazılmış, altı bölümden müteşekkil eserinin üçüncü bölümü hezllerden oluşmaktadır (Kayaalp, 2001, s. 43). Nahîfî ve Gülşenî-i Saruhânî de hezle ilgi gösteren şairlerdendir

(Mehmed Süreyya, 1996, s. 1583). Gülşenî'nin Farsça *Dîvân*'ında hezliyat tarzı şiirler olduğu kaynaklarda kaydedilmiştir (Aksoy, 1996, s. 256).

16. yüzyıla gelindiğinde Sâgarî (ö. 1523-24), Basîrî (ö. 1534-35), Me'âlî (ö. 1535-36), Nihâlî (ö. 1542), Cemâlî (ö. 1583) ve aynı yüzyılda yaşamış olan Safâyî, Peykî ve Germî Bey hezl sahasında görünürler. Latîfî, Sâgarî hakkında Necâtî'nin gazellerine yazdığı nakizalardan ve hezle yatkınlığından bahseder; Safâyî'nin ise şiirleri pek tatsız bulunduğu için tehzile yöneldiğini söyler (Latîfî, 2000, s. 293, 355). Basîrî ve Peykî de Âşık Çelebi'nin tezkiresinde hezl konusundaki ilgilerinden dem vurulan şairlerdendirler (Âşık Çelebi, 2010, s. 421, 449). Kınalı-zâde "ehâcu ve hezliyyâtı bî-ḥadd ü şümârdur" diyerek Nihâlî'nin hezl türünde şiirleri olduğunu bildirir (Kınalı-zâde, 2014, s. 1015). Me'âlî, Cemâlî ve Germî Bey hakkında da kaynaklar hezl örnekleri verdiklerini yazar (İsen, 2003, s. 201; Kınalı-zâde, 2014, s. 261; Ahdî, 2014, s. 47). Bu bilgilere karşın bahsi geçen hezl numunelerinin çoğu müstakil bir divanda olmayıp muhtelif mecmualara dağılmış durumdadır yahut müstakil derlemeler henüz araştırmacıların eline geçmemiştir. Bu aşamada henüz tehzil algısının gelişmediği, çağdaşlarına nazaran tehzil türüne en fazla yaklaşan şairin Sâgarî olduğu görülmektedir.

17. yüzyılda Türk edebiyatındaki tehzil türünün tam anlamıyla ilk ve kalıcı örnekleri verilmeye başlar. Niksârî (ö. 1616), Nev'î-zâde Atâî (ö. 1635), Mantıkî (ö. 1635), Küfrî-i Bahâyî (ö. 1660), Kelîm (ö. 1686-87), Hüseyin Can (ö. 1695-96) bu devrede görülen hezl şairlerindendir. Atâî, Niksârî'nin meşhur hezlleri olduğunu zikreder (Atâî, 1989, s. 586). Kelîm'in şiirleri ise Güftî tarafından hezliyat olarak görülmüştür (Yılmaz, 2001, s. 95). Hezl içerikli manzumeleri hakkında tezkirelerden bilgi edinilen bir başka şair ise Hüseyin Can'dır. Mehmed Siraceddin, Hüseyin Can'ın şiirlerinin pek çoğunun hiciv ve hezl tarzında olduğunu belirtir (Mehmed Siraceddin, 1994, s. 67). Yüzyılın bir diğer şairi Mantıkî'nin İmam Pendî Efendi hakkında söylediği bir hezliyesi bulunmaktadır ve bu metin Tahirü'l-mevlevî tarafından şerh edilmiştir (Şentürk, 1991, s. 91).

Yüzyılın diğer mühim hezl şairi Nev'î-zâde Atâî'dir. Atâî'nin *Hezliyyât*'ının, bu ismi müellifinin kaleminden değil müstensihinin iradesi ile aldığı kuvvetle muhtemeldir (Donuk, 2015, s. 72). Bu eser Atâî'nin muhtelif zamanlarda söylediği hezl içerikli şiirlerini bir araya getirmiştir. Hezl türünün Türk edebiyatındaki başarılı örneklerinden biri bu *Hezliyyât*'tır: "Henüz ilk kıtada latife yapmanın önemi gibi ciddi bir konu mizahî

bir şekilde ele alınmıştır.” (Donuk, 2015, s. 76) Atâî'nin *Hezliyyât*'ında kaba sövgü ile dolu manzumelerle de muhatabın ismi zikredilmeden yapılan müstehcen şaka ve takılmalarla da sevgili hakkındaki çapkınca beyitlerle de karşılaşılıyor.

17. yüzyılın ve klasik Türk edebiyatının ilk tehzil şairi, divanında bu manzumelerine yer vermesi, daha doğru bir söyleyişle tehzillerini derlediği bir divanın olması ve bu şiirlerinin günümüze kadar uzanan şöhreti ile Küfrî-i Bahâyî'dir. Bahsi geçen şair, “Yaratılışı hicve ve mizaha meyilli olduğundan ve manzumelerinde küfür derecesinde ifadelerle yer verdiğinden Küfrî-i Bahâyî olarak tanınmıştır.” (Ekinci, 2014, s. 38). Küfrî-i Bahâyî, gelenekten gelen şairlerin aksine muhteva açısından klasik bir divan tertip etmemiştir; bunun yerine büyük bir kısmı tehzil ve hicivlerden müteşekkil, lirik şiirlerin yer almadığı bir divan oluşturur. Tam anlamıyla tehzil türünün ilk örnekleri bu divanda bulunur. Adı *Dîvân-ı Hezliyyât* ve bazı nüshalarda *Dîvân-ı Küfrî* şeklinde geçen eser, yaklaşık 110 şiiri kapsar. Bu manzumelerin pek çoğu küfür, müstehcenlik, sövgü içeren tehzil ve hicivlerdir. “Küfrî-i Bahâyî'ye edebiyat tarihinde hiciv ve mizah şairi olarak ayrı bir yer kazandıran vasfı, şairin küfürden ârî, hiciv ve tezyifin yoğun olduğu birkaç şiiridir.” (Ekinci, 2014, s. 45).

Küfrî-i Bahâyî'nin en meşhur tehzili Nef'î'nin “tütî-i mücize-güyem ne desem lâf degil” (Nef'î, 1993, s. 315) mısrası ile başlayan gazelinedir:

yâve-gü zâg-ı siyâhum der iseñ lâf degül
tütîyüm deme ki mir'ât-ı dilin şâf degül

‘ulemâ düşmeni bir hâin-i bî-dînsin sen
ehl-i dildir denilürse saña inşâf degül

dehr tutmazsa n’ola yâve kelâmın maqbûl
belî har-mühre pesendîde-i şarrâf degül

girdi miftâh-ı der-i genc-i hâlâ çün elüğe
‘âleme herzelerün bezl eylesen itlâf degül

toludur nüsha-i hicv ile derûn-ı Nef'î
tab'ı yârân gibi dükkânçe-i sahhâf degül

(Ekinci, 2014, s. 52)

Küfrî-i Bahâyî, hiciv ve hezl yazdığı şairlerin mahlas veya lakaplarını genellikle bildirmez. Yukarıda örnek olarak alınan manzume, son beytin ikinci mısrası esas şiirden

iktibas olmakla birlikte şiirin muhatabını doğrudan bildirdiği birkaç hiciv ve hezlinen biridir (Ekinci, 2014, s. 52, 55).

18. yüzyılda tehzil türü gelişmeye devam eder ve türün hususiyetlerini tamamıyla yansıtan örnekler verilmeye başlar. Bu yüzyılda Hevâyî (ö. 1710-1715 ?), Tâ'ib (ö. 1723), Tırsî (ö. 1766), Şânî (ö. 1766-67), Kânî (ö. 1791) ve Sürûrî (ö. 1814) hezl türünde çığır açarlar.

“Hiciv ve hezlin 18. asırda oldukça yaygınlaşmasında, Hevayî mahlaslı Kuburizade Abdurrahman'ın önemli bir rolü olmuştur. Kânî'nin, hezl yazmakta asıl amacının Hevayî-i Kadim ile buluşmak olduğunu söylemesi, kendinden sonra bu mahlasla şiir söyleyen Tırsî, Süruri, Pertev, Ref'i-i Kalayî (ö. 1821) gibi şairlerin yetişmesi, onun bu dönem şairleri üzerindeki etkisini göstermektedir.” (Horata, 2007, s. 461)

Kuşkusuz Hevâyî, tehzil sahasını sürükleyen şairdir. Tehzil türünün hem şekli hem de muhtevi özelliklerini tam anlamıyla yansıtan şiirler kaleme almıştır. Tehzil örnekleri arayan bir araştırmacı için Hevâyî'nin *Mecmû'a-yı Nâbî Nazîre-i Hevâyî* adıyla da bilinen *Dîvân*'ı oldukça bereketlidir. “Aynı eserde otuz dört şairin şiirlerini tanzir eden Hevâyî Yahyâ, Nedîm, Fuzûlî, Bâkî gibi birçok şaire nazîre yazmış olmakla birlikte, daha çok Nâbî'nin gazellerine tehziller kaleme almıştır.” (Bilkan ve Yıldırım, 2012, s. 378). Hevâyî'nin hezliyatında Nâbî'nin gazellerine yazılmış 61 tehzil bulunmaktadır.

Hevâyî'nin eserinin bazı nüshalarında zemin şiirler ve tehzilleri bir arada bulunmaktadır. Bu, özellikle bugünün okuyucusu için büyük bir kolaylık sağlar.

Bu şiir, Nâbî'nin meşhur “bâğ-ı dehrün hem hâzânın hem bahârın görmüşüz” (Bilkan, 1997, s. 696) mısrası ile başlayan gazelinin tehzilidir:

ehl-i sükun hem hîzânın hem kibârın görmüşüz
biz iynün de kemün de kesb ü kârın görmüşüz

çok da banballanma kim yol ortasında hâr gibi
biz nice bin yosma serhoşun kayarın görmüşüz

Edrine yolundaki çamura tayanmaz yine
semt-i Eflâkı nice eşkin davarın görmüşüz

çifteden alt etmege bir kâncıdur sermâyesi
biz bu yazının nice kısrak-süvârın görmüşüz

bir gün eyler seng-beste Tunca ka'kın câygâh
şaysız Varşaklı serhoş nâ-bekârın görmüşüz

bir şaka ile eder biñ hâne-i ‘ırzı hārāb
ehl-i cāhuñ nice kaşmer köfte-h^vārın görmüşüz

bir atışda indirür biñ şeh-nişinün cāmını
yosma-gānuñ beyt-i fuḥşa sengsārın görmüşüz

vaḳf-ı istīcār olur bir bir Hevâî esterî
biz bu yoluñ hayli çok şāhib-kaṭārın görmüşüz

Hevâî (T17)

Görüldüğü gibi, Hevâî tehzilin ana unsurları olan eda, vezin ve kafiye bakımından oldukça başarılıdır. Konu yönünden ise tehzilin ana karakterine bağlı kalır: Müstehcen veya yersiz ifadeler kullanır, ciddi bir şiiri mizahi bir havaya büründürür. Hevâî’nin tehzillerinde derin tenkidî tavır aramak yersizdir. Zira kendisi bunu söyleyerek okuyucuyu bu konuda düşünmek mecburiyetinden kurtarır: “Hevâî’nin kendi ifadesine göre hezleri latife amacıyla söylenmiş ‘maskaralık’lardan (herze-gûluk) başka bir şey değildir.” (Horata, 2007, s. 461). Yine de Nâbî’nin *Dîvân*’ında Hevâî’yi hicveden şiirler olduğu düşünülürse bunu bir atışma olarak kabul etmek pek de uzak bir ihtimal değildir (Bilkan ve Yıldırım, 2012, s. 378; Bilkan, 1997, s. 1146).

18. yüzyıl Türk edebiyatında tehzil türünün gelişmesinde Hevâî’nin takipçilerinin de etkisi vardır. Bunlardan biri Şânî’dir. *Sicill-i Osmanî*’de Şânî’nin edebî kişiliğine dair şu bilgiler mevcut: “Hezeliyat ve hasenatı hâvi iki *Divan*’ı vardır. Hezelde meşhurdur.” (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1568). Henüz bu divanlar bulunamamıştır.

Hevâî’nin bir diğer takipçisi ise Tırsî’dir. Tırsî, Hevâî’yi üstat olarak görür:

Hevâîdür bu vādîde bizüm üstādumuz Tırsî
olur bu maşhara ebyātumuz yārāna eglence

(Yılmaz Orak, [t.y], s. 198)

Tırsî de üstadı Hevâî gibi sözlerini maskaralık olarak addeder. Bu tavır, Hevâî takipçisi şairlerde olduğu kadar diğer hezl şairlerinde de görülür:

benüm bu maşhara ebyātımı kim okursa
sūḥan-şinās olana hep şafā gelür görünür

(Yılmaz Orak, [t.y], s. 99)

Bir edebî tür olarak tehzil örneklerinin tam manasıyla görülmeye başlandığı bu dönemde Tırsî de bir tehzil şairidir: “Diğer şairlerin şiirlerini alarak, onları aynı vezin ve kafiye alaycı bir şekilde değiştirir.” (Yılmaz Orak, [t.y], s. 16).

Nâbî'nin “görmüşüz” redifli gazeline (Bilkan, 1997, s. 696) Hevâyî gibi Tırsî de tehzil yazmıştır:

biz bu şehriñ kış günü yağmurla karın görmüşüz
cümle etfâlün kızaklarla kayarın görmüşüz

hîç göz açdurmaz dibi kör odabaşıya müdâm
çec gibi esüp şavurmanuñ ne kârın görmüşüz

açılup lâle gibi dâğ-ı derün oldı başa
hâşılı şoğukların vâfir zırarın görmüşüz

istesey bir yük kömür derler bu ne yüz karası
buña kâni' olmayup evden kıvarın görmüşüz

dostluğu hovardagânun cümle buz üstündedir
kaldırım yenîçerisinün vakârın görmüşüz

ğabgabı kûtehdür av almaz demek bühtân olur
mîr-i Burnazın bu kış şayd u şikârın görmüşüz

Rûm ili beygirleri tenbel olur şanma şakın
Dobrica etrâfinuñ eşkin davarın görmüşüz

bir kapuya varsa bir âdem eli boş hâdimân
nerdübândan yok ağa deyü şavarın görmüşüz

ardına düşüp zağarlar gibi eyler cüst-ü-cû
ehl-i sükun rûz u şeb kârın ararın görmüşüz

pek iridür karpuzı gerçi bizim bostânların
mevsiminde Lanğanun böyle hıyarun görmüşüz

Tırsîyâ çok çok yelüp gezme otur râhatda ol
sen kılıklı ehl-i cerrün i'tibârın görmüşüz

(Yılmaz Orak, [t.y], s. 113-114)

Tırsî'nin hezl mizacında tenkidî tavır vardır, tehzillerine yerleştirdiği birkaç beyit ile dönem eleştirisi yapar. Öte yandan “müstehcen ve laubali” bir üslup takınır (Yılmaz Orak, [t.y], s. 16). Tırsî karakterinde hezlgûluk taşıyan ve bunları tehzillerine başarı ile yansıtan bir şairdir:

“Şiirlerinde zaman zaman külhanbeylerinin bile çekinmeden söyleyemeyeceği müstehcen ve küfür seviyesindeki kelimeleri kullanmıştır. Bilindiği üzere hezel ve hiciv sivri dilliliğin ulaşabileceği en son noktadır. Denilebilir ki şair, bu yönü ile tam bir hezelgûdudur.”
(Yılmaz Orak, [t.y], s. 39)

Yüzyılın bir diğer hezl şairi Sürûrî'dir. Sürûrî daha çok tarih düşürme sahasındaki ustalığı ile tanınmaktadır. Sürûrî ile bu çalışmanın yollarını kesiştiren *Hezliyyât*'ıdır.

“*Hezliyyât* adı altında bir araya getirilmiş olan ve tamamen mizahi özellik taşıyan şiirler bulunan bu eserini şair; bir art niyet olmaksızın, sadece rakibini geçmek, şakalaşmak ve gülmek maksadıyla yazdığını ve hayal ürünü şeyler olduğunu, bu eserini 1217/1803’te ‘*Mudhikât-ı Sürûrî-i Hezzâl*’ ismini vererek kaleme aldığını belirtmektedir.” (Ayan, 2002, s. 20)

Hezliyyât’ında Hevâyî mahlasını kullanmıştır (Batur, 2010, s. 172). Sürûrî’nin hezlleri Sünbül-zâde Vehbî (ö. 1809), Ref’î-i Kâlâyî (ö. 1823), Ref’î-i Amidî (ö. 1816) gibi yakın arkadaşlarını muhatap alır (Horata, 2007, s. 462; Bursalı Mehmed Tâhir, 1972, s. 199, 315). *Hezliyyât*, bu şairlerin aralarındaki şakalaşmaların bir durağıdır (Ayan, 2002, s. 21).

Sürûrî *Hezliyyât*’ında yer alan gazelleri ikiye ayırmıştır. İlk kısımda dil sade ve söyleyişler müstehcenlikten uzaktır. İkinci kısım ise müstehcenliği bile aşar, küfür dolu ve cinsellik ile alakalı ifadelerle örülüdür.

18. yüzyılda hezlin bir başka temsilcisi de Kânî’dir. Daha çok nesir alanında tanınmış olmakla birlikte manzum *Letâif-nâme*’sinde yer alan hezlgûyane şiirleri de bilinmektedir (Yazar, 2012, s. 37). “Onun en güzel hezlleri mensur mektupları arasındadır.” (Horata, 2007, s. 461). Hezl sahasında çok başarılı numuneler vermez, o daha çok hicivleri ve mizahi mektupları ile anılır. “Münşeat-ı hezliyyât” olarak anılan mensur *Letâif-nâme*’sinde yer alan çoğu espri zekice yapılan ince mizahtan uzaktır: “Çoğu zarafetten ve zekâ ürünü olmaktan uzak argo ve müstehcen söyleyişlerdir.” (Horata, 2007, s. 461; Batislam, 1998, s. 182).

19. yüzyılda Fevzî Paşa (ö. 1824-25), Zâ’ik (ö. 1852-53), Bayburtlu Zihnî (ö. 1859), Mehmed Celâl Bey (ö. 1882) ve Nebîl (ö. 1890) hezl türünde manzumeler yazan şairlerdir (Fatîn Davud, [t.y.], s. 339; İnal, 2000, s. 1573; İnal, 2013, s. 2473, 2484).

Fevzî Paşa’nın hezl türünde manzumeleri olduğu Fatîn’den öğrenilmektedir: “Tabîatı hezl u mizâha mâil olduğundan ekser eş’arı hezlgûnedir.” (Fatîn Davud, [t.y.], s. 339). Zihnî’nin *Sergüzeşt-nâme* adlı eserinde hezl türü söyleyişlere ve hiciv örneklerine rastlanmaktadır (Gökalp, 2009, s. 25). Zâ’ik de bu yüzyılda hezl türünde şiirler kaleme alan şairlerdendir: “En ziyâde hicv ve hezilde kudret göstermiştir.” (İnal, 2013, s. 2473). Nebîl de hezl türünde şiirler yazmıştır, “kısmen hezil ve hecivden ibaret ‘44’ tercii ve tahmis ve saire, yine bu kabilden ‘16’ manzume”si bulunmaktadır (İnal, 2000, s. 1573).

Mehmed Celâl Bey'in ise bir hezliyatı olduğuna ve hezliyatta Zevkî mahlasını kullandığına kaynaklardaki bilgilerde rastlanmaktadır (Akün, 1965, s. 293; İnal, 1999, s. 304).

Bu çalışmanın sınırları dışında olmakla beraber, 20. ve 21. yüzyıl tehzil türü için altın dönem sayılabilir. Halil Nihat Boztepe (1882-1949), Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957), Fazıl Ahmet Aykaç (1884-1967), Yusuf Ziya Ortaç (1895-1967), Orhan Seyfi Orhon (1890-1972) ve son dönemlerden Dilaver Cebeci (1943-2008), Cem Dilçin (1942-2013), Hilmi Yavuz ve Ahmet Turan Alkan manzum ve mensur olmak üzere tehzil türünde başarılı örnekler vermişlerdir (Çoruk, 2007, s. 486-487; Özcan, 2002, s. 300, 313, 316; Pala, 1998, s. 306).

3. TÜREV İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE YENİDENYAZILAN DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ OLARAK YANSILAMA METİNLERİ: TEHZİLLER

3.1. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA PARODİK DÖNÜŞTÜRME: TEHZİL

Metinlerarası türev ilişkileri, klasik Türk edebiyatındaki nazire geleneği ve tehzil türü ile oldukça benzer özellikler taşımaktadır: “Klasik Türk edebiyatı geleneği içinde özel bir yeri olan nazire geleneği bir bakıma metinlerarasılığın sınırları belirlenmiş bir biçimdir.” (Gültekin, 2013, s. 1514).

Önceki bölümlerde incelendiği üzere tehzil, temelde şekli taklide dayalıdır. Klasik Türk edebiyatındaki en önemli şekil hususiyetleri olan nazım şekli, vezin ve kafiye model olarak alınıp konu ve anlam dairesi tamamen değiştirilir. Tehzil edilen, bir şiirin tamamı veya bir beyti olabilir. Sonuçta ortaya çıkan yeni şiirin konusu mizahi olur. Buradaki mizahilik, beklentileri boşa çıkarmanın ve uyumsuzluğun bir yanısırmadır. Zira klasik bir tür, sıradan bir konu için kullanılır.

Tehzilin bu hususiyetleri, akla hemen metinlerarası türev ilişkilerini getirir. Tehzil ile türev ilişkilerinin müşterekleri ve farkları kısaca şöyle bir tabloda izlenebilir:

	<i>Taklit yönü</i>	<i>Dönüştürme</i>	<i>Amaç</i>	<i>Yöntemsel Açıklık/Kapalılık</i>
<i>Tehzil</i>	Metnin şekil ve üslubu (şekil, vezin, kafiye, eda).	Ciddi bir konuyu sıradanlaştırma.	Alt metne karşı veya metin dışı tenkidî tavır taşıyabilir. Alaycılık.	Açık bir yöntem.
<i>Alaycı dönüştürüm</i>	Metnin konusu.	Ciddi bir türü sıradanlaştırma.	Alt metne karşı tenkidî tavır taşır. Alaycılık.	Açık bir yöntem.
<i>Yansılama (parodi)</i>	Metnin şekil ve üslubu.	Ciddi bir konuyu sıradanlaştırma.	Alt metne karşı veya metin dışı tenkidî tavır taşıyabilir. Alaycılık.	Açık bir yöntem.
<i>Öykünme (pastiş)</i>	Yazarın üslubu, bir edebî akımın özellikleri vb.	Taklit yönüne göre benzerini yapma.	Alt metni övme, yüceltme. Farklı edebî unsurları bir araya getirme.	Yarı-açık bir yöntem.

Görüldüğü gibi tehzil ve yansılama (parodi) kendileri için temel özelliklerde ortaklaşır. Bu ortaklığı, Rose'un (1993) parodinin varlığını tespit etmekte kullandığı tasniften yola çıkarak netleştirmek mümkündür: Rose'a göre alt metne yapılan müdahaleler dört çeşittir: 1. Anlamda, ikincil anlamlarda, sentaksta, dil bilgisi açısından temel kullanımlarda değişiklikler yapılabilir. Anlamsız, saçma eklemeler; anlam dönüşümü; alt metinden alınan farklı parçaların birbirine bağlanması; dilin edebî dilden halk diline kaydırılması gibi değişiklikler metnin bütünlüğünü parçalar. 2. Doğrudan açıklamalar yapılabilir. Alt metinle, alt metnin yazarı ile veya okuyucu ile ilgili yorumlar veya sorular metinde doğrudan yer alabilir. 3. Okuyucuyu yönlendirir. Alt metinden ötürü var olan beklentilerin boşa çıkması ile ortaya mizahi bir hâl ve komik duygusu çıkar. Okuyucunun alt metinle ilgili fikirleri değişebilir. 4. Uyumsuzluk doğar. Bu uyumsuzluk, alt metnin şekli ile yeni konu arasındaki uyumsuzlukla belirginleşir (Rose, 1993, s. 38).

Parodide de tehzilde de okurun, türü tanımlama işlevi vardır. Parodi türev ilişkilerini açık kullanır. Ancak buna rağmen okurun alt metinle ilgili bilgisi olması gerekir. Tehzilde de benzer bir durum görülür. Zemin şiirle açık bir ilişki kurulabilir: Doğrudan bir beyit iktibas edilebilir, zemin şiirin şairinin mahlası zikredilebilir veya zemin şiir ile tehzil ürünü aynı anda gösterilebilir. Bu açık işaretlerin bulunmadığı tehziller de mevcuttur ancak başlıkta tehzil ibaresi yarı-açık bir işaret olarak bulunur.

Tehzil, parodik bir dönüştürme işlemi yapar; alt metnin melodisini kullanır, sözlerini amacına uygun bir alaycılıkla değiştirir. Değişen, sıradanlaşan, bayağılaşan sözler, melodi ile öylesine uyumsuzdur ki “komik” duygusunu doğurur. Bir yandan da yeniden yazılan alt metin ile ana metin aynı anda işitilir; bu çok seslilik, çok katmanlı yapıya işaret ederek okuru derhâl ipuçlarını yakalamaya yönlendirir. Uyumsuzluğun ardından bireysel veya toplumsal bir eleştiri çıkabileceği gibi yalnızca eğlenme amacına hizmet etmek, okuru eğlendirmek de çıkabilir.

3.2. BİRER YANSILAMA ÖRNEĞİ OLARAK HEVÂYÎ'NİN TEHZİLLERİNİ OKUMAK

3.2.1. Taklit Yönü

Metinlerarasılık bakımından taklit, yenidenyazma sırasında gerçekleşen bir alt metin işaretçisidir ve “iki yapıt arasında kurulan, yapıtlardan birisinin kendisini kopyalayan diğerinin modeli durumunda olduğu, her türden ilişki”yi ifade eder (Aktulum, 2011, s. 472). Taklit, metinlerarasılığın okur tarafından fark edilmesini sağlar, bu bakımdan aşırma demek olmayıp açık dönüştürümü belirginleştiren unsurdur.

“Gerçekte, bir dönüştürüm okurun dönüştürülen metni tanımasına olanak sağlamalıdır. Bu anlamda bir metni dönüştürmek belli bir oranda taklidi de varsayar. Buna karşılık, bir metni taklit etmek onun düşüncesini ve biçimini özümlemeyi, ancak aynı zamanda bir başka dile uyarlamayı, başka bir üretim bağlamına vb. aktarılmayı varsaymaktadır. Çünkü salt ve sözcüğü sözcüğüne aktarımın yazın alanında anlamı yoktur.” (Aktulum, 2011, s. 473)

Metinlerarası türev ilişkilerini birbirinden ayıran temel özelliklerden birisi taklidin yönüdür. Alaycı dönüştürüm metnin konusunu taklit ederken yansılama metnin şekil ve üslubunu taklit eder. Öykünmedeki taklidin yönü ise yazarın üslubunu veya bir dönemin, akımın edebî özelliklerini kullanarak yüceltmektir. Tehzil ile yansılamanın yollarını kesiştiren ilk nokta taklit yönüdür. Zira tehzil, tıpkı yansılama gibi, alt metnin şeklini ve üslubunu taklit eder. Bu sırada herhangi bir yüceltme amacı gütmaz.

Tehzillerde gerçekleşen parodik dönüştürmenin ilk adımı şekil bakımından taklittir. Örnekleme yer alan tehzillerin tamamı, tıpkı tehzil edilen şiirler gibi gazel nazım şekli kullanılarak yazılmıştır (krş. Bilkan, 1997). Gazelin tipik özelliği, ilk beytin mısralarının birbiriyle kafiyeli olması ve diğer beyitlerde aynı kafiyenin ikinci mısırda sürdürülmesi ile toplam beyit sayısının çoklukla 5-9 beyit arasında olmasıdır (Dilçin, 1983, s. 105-109). Tehzillerde bu belirgin özelliklere sadık kalınmıştır.

Bazen tehzil edilen şiirin beyit sayısı ile tehzildeki beyit sayısının aynı olmadığı görülmektedir: 5, 13, 14, 31, 46, 51 ve 61. tehzillerin beyit sayısı esas şiirlerden birer beyit; 12, 16, 39, 50. tehzillerde 2 beyit; 60. tehzilde 3 beyit; 9. tehzilde 5 beyit daha azdır (krş. Bilkan, 1997, s. 516, 551, 622, 629, 637, 702, 833, 934, 978, 999, 1042,

1101, 1113). 20, 44 ve 53. tehzillerde ise beyit sayısının esas şiirlerden birer beyit fazla olduğu görülmektedir (krş. Bilkan, 1997, s. 710, 1047, 1114).

Taklidin bir diğer yönü kendisini ritimde gösterir. “Şiirde ritmi temin eden unsurlar vezin ve kafiye.” (Horata, 1998, s. 51). Örneklemdaki tehzillerin tamamında vezin, tehzil edilen şiirdeki ile aynıdır. Kafiye ve redifte de benzer bir durum görülmektedir. “Şiiri ‘güfte’den çıkarıp ‘beste’ye doğru yaklaştıran unsurlardan biri olan kafiye ve redif” (Horata, 1998, s. 45) alt metni çağrıştırmak için en önemli araç konumunu işgal eder. Bilhassa tehzil gibi alt metni işaret eden bir husus olmazsa anlaşılması mümkün görünmeyen bir tür için şair, bu aracı sonuna kadar kullanmaya mecbur olmalıdır. Sözlerin hiçbir anlam ifade etmeme ihtimali varken bestenin tanıdık gelmesi, okur için kuvvetli bir ipucu olacaktır.

Redif kullanımı, alt metindeki ile aynıdır. Alt metnin kimliği niteliğinde olan redif değiştirilseydi alt metinle kurulan en sıkı bağ kopmuş olacaktı:

“Redif divan şairinin üzerinde dikkatle çalıştığı, getirdiği imkânları değerlendirdiği bir zemin olmuştur. Manzumeye bir hüviyet kazandıran redifler aynı zamanda şiirin ismi yerine geçmiş, ona damgasını vurduğu ölçüde ‘su kasidesi’, ‘eyler gazeli’ gibi birer ad vermiştir.” (Akün, 1994, 402)

Aynı redifin kullanıldığı sayısız şiir olsa da manzumenin kimliği niteliğindeki bu unsur tehzil sırasında kullanılmazsa okurun kafasındaki sınırı belirsiz hedef tahtasının çapını daraltma imkânı azalır. Geleneğin getirdiği sınırlı malzemelerle ortaya konan ürünlerin içerisinde (Andrews, 2000, s. 53) tehzilin belli bir hedefi kalmaz veya hedefini tespit etmek mümkün olmaz. Klasik Türk şiirindeki tehzil anlayışı, alt metnin anlam çerçevesini dağıtan bir nazire yazmak yönünde olduğu için kimsenin anlamaması üzerine kurulursa tehzilliğini kaybedecek, herhangi bir gazelden yalnızca konu bakımından ayrılacaktır. Ana metin, alt metni şekil ve ritim bakımından neredeyse tamamen yansılamaktadır. Bu sayede alt metni büyük oranda anımsatmayı başarır.

Sadece iki tehzilde kafiye kullanımı noktasında alt metinden farklılaşma söz konusudur: 23 ve 60. tehzillerin redifleri alt metin ile aynıken kafiyeleri farklıdır. 23. tehzilin kafiyesi “-âş” iken alt metindeki kafiye “-âr”dır; 60. tehzilin kafiyesi “-eş” iken alt metindeki kafiye “-ân”dır.

Öte yandan kafiye ile beraber kafiye'nin bulunduğu kelimenin veya söz öbeğinin de aynen tekrar edildiği mısralar vardır. Aşağıdaki beyitlerde altı çizili sözler alt metinden aynen alınmıştır:

müşkil marâzdur 'illet-i ma'hûde kabz eder
ey hûkne feth edersen eger âferîn saña

(Hevâyî, T1/2)

müşkil tılışmdur dil-i âhen-sirişt-i yâr
ey âh hall idersen eger âferîn saña

(Bilkan, 1997, s. 456)

dâd-ı afyon-ğorân ota-yı Kadrîden
pes-i dükkânımuza kâhve kadar bilmezler

(Hevâyî, T6/5)

şekve hırşîd-ruhân-ı felek-i naîvvetden
der-i gam-hânemüzi zerre kadar bilmezler

(Bilkan, 1997, s. 626)

teb-zede lebden o yârân ki lu'âb isterler
güyyiâ çölde kuru çeşmeden âb isterler

(Hevâyî, T8/1)

dest-i nâzuñdan o mestân ki şarâb isterler
güyyiâ çeşme-i hırşîdden âb isterler

(Bilkan, 1997, s. 631)

meşreb-âmûz gerek remzden iç oğlanı
hıdmete pîş-i ekâbirde şitâb isterler

(Hevâyî, T8/6)

cünbiş-âmûz gerek berkten erbâb-ı sülûk
râh-ı bî-menzil-i vahdetde şitâb isterler

(Bilkan, 1997, s. 632)

ey Hevâyî kim olur hâlî-ı imâma perseng
yâve-gü yâve-edâ yâve-cevâb isterler

(Hevâyî, T8/7)

nazm-ı üstâda nazîre nice mümkün Nâbî
tâze-gü tâze-zebân tâze cevâb isterler

(Bilkan, 1997, s. 632)

kaşmerligi terk eyle Hevâyîveş ağırlaş
tâ kim saña halk ehl-i ri'yâdur demesünler

(Hevâyî, T10/6)

'abdî gibi âşüfte-i hubân-ı cihân ol
Nâbî saña tâ ehl-i ri'yâdur demesünler

(Bilkan, 1997, s. 631)

dilberi hâlvat-i hâmmâmda çıplak görmek
soyunup kış günü dellâk olacak yerlerdür

(Hevâyî, T11/2)

şahn-ı hâmmâmda ol şüh-ı dil-ârâmı görüp
şarılup şevk ile dellâk olacak yerlerdür

(Bilkan, 1997, s. 629)

belâ-yı kâhve doyulmaz bir iki varmak ile
o meger hâtır-ı erzâle vara vara düşer

(Hevâyî, T12/2)

şafâ-yı meykede bir görmek ile anlanmaz
o zevk hâtır-ı 'uşşâka vara vara düşer

(Bilkan, 1997, s. 635)

degil baṭaḡa düşen gübre eski dükkānuḡ
siyāh-ı kerpic-i dīvārı pāre pāre düşer

(Hevâî, T12/4)

degül zemīne düşen berf hāne-i çerhūḡ
beyāz-ı şüret-i dīvārı pāre pāre düşer

(Bilkan, 1997, s. 635)

şaksıdan kor almaḡa tiryākīden nevbet mi var
odasında Ḳadri şolaḡın meger rāhat mı var

(Hevâî, T13/1)

pāy-ı yāre düşmeḡe aḡyārdan nevbet mi var
sāyesinde nahl-i ümmīdūḡ meger rāhat mı var

(Bilkan, 1997, s. 622)

kārdan maḡşūdumuz hep ehl-i dükkān olmadur
yoḡsa kāra kehle bāzārında bir minnet mi var

(Hevâî, T13/4)

vaşldan maḡşūdumuz memnūn-ı cānān olmadur
yoḡsa vaşla ‘ālem-i endīşede minnet mi var

(Bilkan, 1997, s. 622)

ḡalīfe kīsesinden olmayup cer-kerde-i dirhem
kelāsā ḡapuda ḡaffāf-ı meşhūr olmamuz yegdür

(Hevâî, T14/4)

fürūḡ-ı nazm ile memlū idüp dünyāyı ey Nābī
mişāl-i mihr-i ‘ālem-tāb meşhūr olmamuz yegdür

(Bilkan, 1997, s. 517)

şapanāsā elinde fırlamaḡda ḡalmadan Türkūḡ
o ḡayḡudan mişāl-i ḡaya mehcūr olmamuz yegdür

(Hevâî, T14/5)

kemānāsā elinde keşmekeşde ḡalmadan yāruḡ
o bed-ḡūdan mişāl-i tır mehcūr olmamuz yegdür

(Bilkan, 1997, s. 516)

Cemāl ile beni ol ḡukla-ḡad nedür bilmez
nedīde şa‘bezedür nīk u bed nedür bilmez

(Hevâî, T18/1)

raḡīb ile beni ol lāle-ḡad nedür bilmez
ne-dīde tecrībedür nīk u bed nedür bilmez

(Bilkan, 1997, s. 700)

āḡ bir kerre lala tarzı açup ḡollarumu
ḡucaḡa alsam o beg-zādeyi cānum diyerek

(Hevâî, T28/2)

āḡ bir kerre miyānını alup āḡūşa
sīneye çeksem o sīmīn-tenī cānum diyerek

(Bilkan, 1997, s. 798)

ḡül dalını ev yapraḡı dam eyledi bülbul
hep işini forṡayla tamām eyledi bülbul

(Hevâî, T31/1)

ḡūn-ı dilümi ḡonce-i cām eyledi bülbul
bezm-i ḡüli nāleye tamām eyledi bülbul

(Bilkan, 1997, s. 833)

her şıklıḡa düşdükçe birer ḡalıya kondu
her ömede tebdīl-i makām eyledi bülbul

(Hevâî, T31/2)

her nālede bir nahl-i ḡüle ḡondı şafādan
her naḡmede tebdīl-i makām eyledi bülbul

(Bilkan, 1997, s. 833)

hiç şuşmadı gece boḡazın yırtarak ötdü
yavrusuna uyḡuyı ḡarām eyledi bülbul

(Hevâî, T31/3)

ḡehvāresini gerḡi neşīm eyledi taḡrīk
ammā ki gele ḡ‘ābı ḡurām eyledi bülbul

(Bilkan, 1997, s. 834)

ser-hoşluk ile çok içip akşamca şarābın
dolaşdı dili hāl-i kelām eyledi bülbul

(Hevâî, T31/4)

itdi sözün āmihte-i şekve-i hicrân
mest olmağ ile hāl-i kelām eyledi bülbul

(Bilkan, 1997, s. 834)

bağdan gelüp ak yel seheri dedi Hevâî
dükkāndaki ‘uşfura selām eyledi bülbul

(Hevâî, T31/5)

dün geldi şabā şahn-ı çemenden didi Nābî
hāk-i reh-i destūra selām eyledi bülbul

(Bilkan, 1997, s. 834)

çok görmez idi dirhemine bir pulu küttāb
dünyāda mürekkeble hemān bir ben olaydım

(Hevâî, T33/3)

ol şüh dirîğ itmez idi naqd-i vişālin
h’āhişger-i ihsānı hemān bir ben olaydım

(Bilkan, 1997, s. 858)

dükkāndaki şıçanların artık işi biter
yüklenmede kedilere ser-māyemüz bizüm

(Hevâî, T35/2)

kālā-yı nāz ü şiveyi çokluk da şatmasun
kalmadı cīb-i dīdede ser-māyemüz bizüm

(Bilkan, 1997, s. 864)

muğzır elinden olmayıcak yakamız hālāş
mollā imış ne fā’ide hem-sāyemüz bizüm

(Hevâî, T35/4)

ser-geşlikden olmayıcak mihrveş hālāş
‘İsî imış ne fā’ide hem-sāyemüz bizüm

(Bilkan, 1997, s. 864)

üstādıyuz Hevâî büzürgān-ı hırfetün
halk içre pest imiş tūtalum pāyemüz bizüm

(Hevâî, T35/5)

Nābî hūzūr-ı hāk-i reh olmağdadur yine
olmuş bülend neylevelüm pāyemüz bizüm

(Bilkan, 1997, s. 864)

geldi bu gün dükkānıma boğluk subaşı
giymiş başına eski bezirli sebānesin

(Hevâî, T37/4)

hāmūş-ı şerm olurdu seher ‘andelīb-i zār
pervānenün göreydi niyāz-ı sebānesin

(Bilkan, 1997, s. 924)

mekr-i hūsnūn bügüye uğratdı güyā bezmi kim
çömleği çatlırsa da çıkmaz tennūr-ı hāleden

(Hevâî, T38/4)

mihr-i hūsnūn hābse fermān itdi güyā mähı kim
mağv-ı endām eylese çıkmaz derün-ı hāleden

(Bilkan, 1997, s. 931)

şā’irlere tūyünce külāh oldu Hevâî
bu tūrfā gāzel köhne-‘abā-yı sūhānūmden

(Hevâî, T39/5)

dil-ber deheninden bu nev-āyīn gāzel olsun
Nābî yine yārāna hediye sūhānūmden

(Bilkan, 1997, s. 935)

‘avret mi kosun koynuna şākirdi dururken

merhem mi kosun dağına elmās tūrurken

usta harem-i 'iffete bîgâne mi çeksin

(Hevâyî, T42/4)

ol dâ'ire-i devlete bîgâne mi çeksin

(Bilkan, 1997, s. 924)

düzen verür çarığa âh-ı kûy-ı yâra gelince
ki yolcular iver elbette bir diyâra gelince

(Hevâyî, T49/1)

yürür şitâb ile gam hâtır-ı nizâra gelince
heves füzûn olur elbette bir diyâra gelince

(Bilkan, 1997, s. 1044)

ne deşlü olsa deve yaylımında mest-i keş-efşân
yine gömürdenür ıhdıkça zîr-i yâra gelince

(Hevâyî, T49/2)

ne deşlü olsa şikeste kemân-ı tākāt-ı 'âşık
yine taḥammül ider dest-i cevri-i yâra gelince

(Bilkan, 1997, s. 1045)

Elif isminde bir şakirdimüz kalmışdı 'âlemde
o da vardı Kıyık semtinde evlendi vatan tutdu

(Hevâyî, T58/3)

göñül nāmında bir gam-ı'arumuz kalmışdı 'âlemde
o da vardı ser-i kûy-ı dil-ārâda vatan tutdu

(Bilkan, 1997, s. 1117)

gece ser-ḥoş iken göñlüm bulandı kusmak isterdim
uşaklar anılayup bir bulaşık kirli legen tutdu

(Hevâyî, T58/5)

ruḥuñ vaşfa gül-âb ile dehen-şüy olmak isterdim
felek ḥiss eyleyüp ḥurşîdden zerrîn legen tutdu

(Bilkan, 1997, s. 1116)

Nazım şekli, vezin ve redifin alt metindeki ile bire bir aynı, kafiye'nin ise iki tehzil hariç aynı olduğu görülüyor. Ele alınırken anlamla bağlantılarına değinilmeyen bu unsurlar, ilk bakışta alt metni hatırlatacak en önemli noktalardır.

“Kafiyeler, redifler, ulamalar, hece düşmeli ulamalar, ses, Scher’in *word music* olgusuna dahil edebileceğimiz kelime ve deyim, hatta beyit tekrarları, yansıma (=onomatopoeia) kelimeler, vb. divan edebiyatının müziğini oluşturan yapı taşlarıdır.” (Sılay, 1999, s. 451)

Şiirin müziğini oluşturan bu yapıların alt metinden aynen alınması yahut alt metine benzetilmesi okur için duyuşta kuvvetli bir ipucu oluşturmaktadır. Bu ipuçlarını destekleyen başka ortak kullanımlar da söz konusudur. Aşağıdaki beyitlerde altı çizili sözler, alt metinle kurulan müzikal bağ kuvvetlendiren diğer ortaklıklardır:

hiç bûze keyf vermedi ey nâzenîn şana
çespândur 'aceb 'arâk-ı dâr-çîn şana

(Hevâyî, T1/1)

ḥat 'azl-i ḥüsn virmedi ey nâzenîn şana
oldı berât-ı tâze ḥat-ı 'anberîn şana

(Bilkan, 1997, s. 456)

müşkil marâzduṛ 'illet-i ma'ḥûde kabz eder

müşkil tılışmdur dil-i âhen-sirişt-i yâr

ey hûkne feth edersen eger âferîñ saña

(Hevâyî, T1/2)

ey âh hâll idersen eger âferîñ saña

(Bilkan, 1997, s. 456)

evinde şîreden halkun ki dolı kab olur peydâ
dükkân~~umda~~ benüm bir kaç fiçî vişn-âb olur peydâ

(Hevâyî, T2/1)

ruhında bâdeden yârın ki âb u tâb olur peydâ
derûn~~umda~~ benüm bir ma'den-i sîm-âb olur peydâ

(Bilkan, 1997, s. 458)

çuvalı posa-yı zâc ile döksem seyl-i bārāna
zoğakda marta dek çirk-âb-ber-çirk-âb olur peydâ

(Hevâyî, T2/3)

hayâl-i halka-i zülfünle eşkim düşse deryâya
zamân-ı haşre dek gird-âb ber-gird-âb olur peydâ

(Bilkan, 1997, s. 458)

iş ya burğu-yı müjen ya çekic-i gamzen~~dür~~
yapu-yı dilde şamâtâ-yı keser bilmezler

(Hevâyî, T6/3)

ya hayâl-i hat-ı sebzün ya gül-i rüyundur
‘âlem-i dilde temâşâ-yı diger bilmezler

(Bilkan, 1997, s. 626)

dili kaynatmağa besdür ufacık hâllerün
‘aşcıyân-ı ocağ-ı ‘aşk büber bilmezler

(Hevâyî, T6/4)

dili söyletmege besdür sühan-ı şîrînün
tuñiyân-ı kafes-i ‘aşk şeker bilmezler

(Bilkan, 1997, s. 626)

teb-zede lebden o yārān ki lu‘âb isterler
güviyâ çölde kuru çeşmeden âb isterler

(Hevâyî, T8/1)

dest-i nâzuñdan o mestān ki şarāb isterler
güviyâ çeşme-i hurşîdden âb isterler

(Bilkan, 1997, s. 631)

sancudan kışda nice kırtulur ol tā’ife kim
çorba nüş eyleyicek yerde hoş-âb isterler

(Hevâyî, T8/2)

derd-i serden nice âzād olur ol tā’ife kim
bāde nüş eyleyicek yerde gül-âb isterler

(Bilkan, 1997, s. 632)

sen hemān kışda çarıkısız koma şākirdlerün
senden ey usta ne kalçın ne çorāb isterler

(Hevâyî, T8/3)

sen hemān dildeki nakş-ı hevesi mahv eyle
senden ey h’vāce ne defter ne kitāb isterler

(Bilkan, 1997, s. 632)

hāzır ol geldi sıra şohbeti yārān-ı şafā
önde mum elde çubuk sofrada kab isterler

(Hevâyî, T8/4)

ekşer ol bezmgeh-i ‘aşkda erbāb-ı derün
dilde gam serde şegāb dîdede âb isterler

(Bilkan, 1997, s. 632)

gençler seyrine ev ev gezen âvârelerin
ferfelek gibi gözün halka-yı bāb isterler

hüblar hüsüne hayrān olan üftâdelerin
çeşm-i âyine gibi düşmen-i h’vāb isterler

(Hevâyî, T8/5)

(Bilkan, 1997, s. 632)

meşreb-âmûz gerek remzden iç oğlanı
hıdmete pîş-i ekâbirde şitâb isterler

cünbiş-âmûz gerek berkten erbâb-ı sülûk
râh-ı bî-menâz-ı vaḥdetde şitâb isterler

(Hevâyî, T8/6)

(Bilkan, 1997, s. 632)

ey Hevâyî kim olur ḥalt-ı imâma perseng
yâve-gû yâve-edâ yâve-cevâb isterler

naẓm-ı üstâda naẓîre nice mümkün Nâbî
tâze-gû tâze-zebân tâze cevâb isterler

(Hevâyî, T8/7)

(Bilkan, 1997, s. 632)

temelluk ol gözü şaşıya dîde-bânlıkdur
temeyyül ol mütelâşîye tartağanlıkdur

ta'alluk ol nîgeh-i meste cân-feşânlıkdur
taḥammül ol şaf-ı müjgâna pehlevânlıkdur

(Hevâyî, T9/1)

(Bilkan, 1997, s. 637)

üzüm şıkındısını evde tatmak aldı seni
bu şîrenün sonu elbetde dil-burânlıkdur

piyâle-gîrlîk ey şâh-ı gül ḥam itdi seni
bu ne'senün sonu elbette ser-girânlıkdur

(Hevâyî, T9/2)

(Bilkan, 1997, s. 637)

darıldığımı edebsizliğine duymuşdur
üzüldiği uşağın baña kâltabânlıkdur

taḥammül itmedüğüm iltifâta tuymuşdur
tegâfûlî o mehûn baña mihribânlıkdur

(Hevâyî, T9/4)

(Bilkan, 1997, s. 638)

bir çukayı kesdür ki 'abâdur demesünler
bir şarığı şardur ki kabâdur demesünler

bir dilbere dil vir ki belâdur dimesünler
bir bâdeyi nûş it ki ḥatâdur dimesünler

(Hevâyî, T10/1)

(Bilkan, 1997, s. 631)

kaşmerligi terk eyle Hevâyîveş ağırlaş
tâ kim saṇa ḥalk ehl-i riyâdur demesünler

'abdî gibi âşüfte-i ḥubân-ı cihân ol
Nâbî saṇa tâ ehl-i riyâdur demesünler

(Hevâyî, T10/6)

(Bilkan, 1997, s. 631)

bâne-i Şofya 'aceb pāk olacak yerlerdür
pāk iken ḥavzda nâ-pāk olacak yerlerdür

kûy-ı dilber ne 'aceb ḥāk olacak yerlerdür
ḥāk iken hem-ser-i eflāk olacak yerlerdür

(Hevâyî, T11/1)

(Bilkan, 1997, s. 629)

dilberi ḥalvet-i hammâmda çıplak görmek
soyunup kış günü dellâk olacak yerlerdür

şahn-ı hammâmda ol şüh-ı dil-ârâmı görüp
şarılup şevk ile dellâk olacak yerlerdür

(Hevâyî, T11/2)

(Bilkan, 1997, s. 629)

dem-i zifâf zuhûr-ı nev-i hıyâra düşer
uyarsa baht eger sürumuza yâr düşer

(Hevâyî, T12/1)

dem-i vişâl zuhûr-ı hât-ı nigâra düşer
Hudâ virürse eger 'îdümüz bahâra düşer

(Bilkan, 1997, s. 634)

belâ-yı kâhve doyulmaz bir iki varmak ile
o meger hâtır-ı erzâle vara vara düşer

(Hevâyî, T12/2)

şafâ-yı meykede bir görmek ile anlanmaz
o zevk hâtır-ı 'uşşâka vara vara düşer

(Bilkan, 1997, s. 635)

hayâl-i çizme-i dildârdan tehî göz yok
misâl-i çoğa-yı çermîn her bekâra düşer

(Hevâyî, T12/3)

hayâl-i 'arız-ı dildârdan tehî dil yok
misâl-i pertev-i hürşid her diyâra düşer

(Bilkan, 1997, s. 635)

degil başağa düşen gübre eski dükkânın
siyâh-ı kerpîc-i dîvârı pâre pâre düşer

(Hevâyî, T12/4)

degül zemîne düşen berf hâne-i çerhün
beyâz-ı şüret-i dîvârı pâre pâre düşer

(Bilkan, 1997, s. 635)

hemân bize yiyecek penîr ile etmedür
bütün kuzuya mahal sofrâ-yı kibâra düşer

(Hevâyî, T12/6)

hemân bize düşecek vakt-i gülde 'işretdür
figân-ı nâbe-mahal meşreb-i hezâra düşer

(Bilkan, 1997, s. 634)

'Alemdağına çıkâr ey Hevâyî zillet ile
o dil ki Türk-sıfat hâk-i Üsküdâra düşer

(Hevâyî, T12/7)

serîr-i çerhe çıkâr rûzgâr ile Nâbî
o dil ki hâk- sıfat cây-ı reh-güzâre düşer

(Bilkan, 1997, s. 635)

şaksıdan kor almağa tiryâkîden nevbet mi var
odasında Kadri şolağın meger rāhat mı var

(Hevâyî, T13/1)

pây-ı yâre düşmeğe ağıyârdan nevbet mi var
sâyesinde nahl-i ümmîdün meger rāhat mı var

(Bilkan, 1997, s. 622)

geh 'acüz-ı zîst ü geh tâze gülâm geh genç kız
zâni-yi bed-h'vâh kapu çekmedük 'avret mi var

(Hevâyî, T13/2)

geh kemân-ı hicr ü geh zehr-i sitem geh bâr-ı gam
'âşık-ı fersûde-bâzû çekmedük miñnet mi var

(Bilkan, 1997, s. 622)

hâsıl eyler kâle-i efkâr-ile hüsrân-ı renc
ehl-i sūka akçesizlik gibi bir zillet mi var

(Hevâyî, T13/3)

cilve eyler câme-i yek-reng ile yecs ü ümîd
tab'a istîlâ-yı hayret gibi bir ni'met mi var

(Bilkan, 1997, s. 622)

kârdan maksûdumuz hep ehl-i dükkân olmadur

vaşldan maksûdumuz memnûn-ı cânân olmadur

yohsa kārā kehle bāzārında bir minnet mi var

(Hevâî, T13/4)

yohsa vaşla ‘âlem-i endîşede minnet mi var

(Bilkan, 1997, s. 622)

bir adım dükkânının önünden olmazsun ırak
çokdan ey sâ’il Hevâî ile ünsiyet mi var

(Hevâî, T13/5)

bir nefes kâşâne-i kalbinden olmazsun cüdâ
çokdan ey gam Nâbî-i nâ-şâd ile ülfet mi var

(Bilkan, 1997, s. 622)

kibârın köfte-h’âr-ı sofra-yı in ‘âmı olmakdan
kanâ’at-kerde-i çorba-yı bulğur olmamuz yegdür

(Hevâî, T14/2)

bahârın zîr-i bâr-ı minnet-i nev-rûzı olmakdan
harâret-dîde-i eyyâm-ı bâhûr olmamuz yegdür

(Bilkan, 1997, s. 516)

şapanâsâ elinde fırlamakda kalmadan Türkün
o kayğudan misâl-i kaya mehcûr olmamuz yegdür

(Hevâî, T14/5)

kemânâsâ elinde keşmekeşde kalmadan yârın
o bed-ğūdan misâl-i tîr mehcûr olmamuz yegdür

(Bilkan, 1997, s. 516)

pîş-i dükkānā muh’zır-ı hōd-rā gelür gider
gūyā ki ker ü ferr ile āgā gelür gider

(Hevâî, T15/1)

bezm-i şafāyā sāgar-ı şahbā gelür gider
gūyā ki cezr ü medd ile deryā gelür gider

(Bilkan, 1997, s. 624)

başıldığın haber verür eşrārā kûy gibi
her küh bize za’îm ü re’âyā gelür gider

(Hevâî, T15/2)

açıldığın haber virür ağıyārā gül gibi
her dem bize nesîm-i sebûk-pā gelür gider

(Bilkan, 1997, s. 624)

olmaz yine harîş rezâlet yemekle sîr
şahn-ı simâta bir dañi çorba gelür gider

(Hevâî, T15/3)

olmaz yine marîz-i maħabbet şifā-pezîr
rûy-ı zemîne bir dañi ‘İsâ gelür gider

(Bilkan, 1997, s. 624)

bir gün demez o kaħbenün işi nedür ‘aceb
şık şık evē Hevâî-yi rûsvā gelür gider

(Hevâî, T15/5)

bir gün demez o şüh ki āyā murâdı ne
çokdan bu kûyā Nâbî-yi şeydā gelür gider

(Bilkan, 1997, s. 624)

bu yağ u bal kandan kayğānalar da bilmez
çorbada köfte kimden tarhānalar da bilmez

(Hevâî, T16/1)

bu āb u tīb kandan mey-hāneler de bilmez
şahbāda neş’e kimden mestāneler de bilmez

(Bilkan, 1997, s. 702)

ehl-i sūkūn hem hizānın hem kibārın görmüşüz
biz iyinün de kemün de kesb ü kārın görmüşüz

bāğ-i dehrün hem hazānın hem bahārın görmüşüz
biz neşātün de gamun da rûzgārın görmüşüz

(Hevâî, T17/1)

(Bilkan, 1997, s. 696)

çok da banballanma kim yol ortasında har gibi
biz nice bin yosma ser-hoşu kayarın görmüşüz

çok da mağrur olma kim mey-hâne-i ikbalde
biz hezârân mest-i mağrur humârın görmüşüz

(Hevâî, T17/2)

(Bilkan, 1997, s. 696)

Edrine yolundaki çamura dayanmaz yine
semt-i Eflâk nice eşkin davarın görmüşüz

tüb-ı âh-ı inkisârâ pâydar olmaz yine
kişver-i câh nice sengin-hişârın görmüşüz

(Hevâî, T17/3)

(Bilkan, 1997, s. 696)

çifteden alt etmege bir kamçıdur ser-mâyesi
biz bu yazının nice kısrak-süvârın görmüşüz

bir hadeng-i cân-güdâz-ı âhdur ser-mâyesi
biz bu meydânın nice çâpuk-süvârın görmüşüz

(Hevâî, T17/4)

(Bilkan, 1997, s. 696)

bir gün eyler seng-beste Tunca ka' rın câygâh
sayısız Varşaklı ser-hoş nâ-bekârın görmüşüz

bir gün eyler dest-beste pâygâhı câygâh
bî-'aded mağrur-ı şadr-ı i'tibârın görmüşüz

(Hevâî, T17/5)

(Bilkan, 1997, s. 696)

bir şaka ile eder bin hâne-i 'ırzı harâb
ehl-i câh nice kaşmer köfte-h'ârın görmüşüz

bir huruşile ider bin hâne-i ikbâlî pest
ehl-i derdün seyl-i eşk-i inkisârın görmüşüz

(Hevâî, T17/6)

(Bilkan, 1997, s. 696)

Cemâl ile beni ol kuçla-kad nedür bilmez
ne-dide şa'bezedür nîk ü bed nedür bilmez

rakîb ile beni ol lâlâ-had nedür bilmez
ne-dide tecrîbedür nîk u bed nedür bilmez

(Hevâî, T18/1)

(Bilkan, 1997, s. 700)

bilür somâkî-yi hemvârı her kayayı bilen
şamanlı balçığumuz kâlbüd nedür bilmez

bilür lebâçe-i zer-târ bu riyâyı bilen
bürehne-cism-i melâmet nemed nedür bilmez

(Hevâî, T18/2)

(Bilkan, 1997, s. 701)

kuyudan gerdiş-i çıkırık-ıla koğa dopdolu çıkamaz
ne denlü tiz çeksen dökülür aşlama şu çıkamaz

göñülden rîziş-i eşk ile dâğ-ı ârzü çıkamaz
ne denlü eylesen tamgâ-yı 'aşkı şüst ü şu çıkamaz

(Hevâî, T19/1)

(Bilkan, 1997, s. 700)

ümîd-i dâne ile tohm-kâr olmak güzel ammâ
herîse etseler harmanda çâşım bir taru çıkamaz

ümîd-i nüş-ı meyle hâksâr olmak güzel ammâ
sirişte itseler cism-i nizârüm bir sebû çıkamaz

(Hevâî, T19/3)

(Bilkan, 1997, s. 700)

çıkār ser-çeşme kapusunda bir gün seyrimüz zîrā
benümle ol büt-i segbān-siriştüm gū-be-gū çıkamaz

(Hevâyî, T19/4)

çıkār bir gün zuhūra inkisār-ı hâtırum āmmā
benümle ol büt-i āyine-rüyum rū-be-rū çıkamaz

(Bilkan, 1997, s. 700)

benüm varsa Hevâyî etdi būsümden buhar te'sîr
ayağından o şūhūn yohsa terden bir koğu çıkamaz

(Hevâyî, T19/5)

benüm varsa Nābî 'aks-i naqş-ı ser-nüviştümdür
'izārına o şūhūn yohsa haţî-ı müşk-bū çıkamaz

(Bilkan, 1997, s. 700)

Edrine şehrine geldik hāy yok hū kalmamış
gece çorbası çıkār bir bellü kapu kalmamış

(Hevâyî, T21/1)

gülsitān-ı dehre geldik renk yok bū kalmamış
sāye-endāz-ı kerem bir naḥl-i dil-cū kalmamış

(Bilkan, 1997, s. 720)

hep yayanuñ çatlamış yolda harāretten dilî
meşk-i sakḳā-yı miyānda bir içim su kalmamış

(Hevâyî, T21/3)

teşnegānuñ çāk çāk olmuş leb-i ḥ'āhişgerî
çeşmesār-ı merḥametde bir içim su kalmamış

(Bilkan, 1997, s. 720)

kullanır yok hiç besler yok küheylan atları
ḥāne-i fārisde zīn ile tegeltu kalmamış

(Hevâyî, T21/5)

ḳādrin anlar yok bilür yok merdüm-i sencidenün
çār-süy-ı ḳabiliyyetde terāzū kalmamış

(Bilkan, 1997, s. 720)

şimdi ḳaḡı izbeye etsün Hevâyî ilticā
hep yıkılmış köhne dükkānında yapı kalmamış

(Hevâyî, T21/6)

ceyş-i ḡamdan ḳanda itsün ilticā ehl-i niyāz
ḳal'a-i himmetde Nābî burc u bārū kalmamış

(Bilkan, 1997, s. 720)

bir kerre beng-i lutfūn-ıla sersem olmaduk
tır-yākī denlū maşhara-yı 'ālem olmaduk

(Hevâyî, T24/1)

bir kerre iltifātūn ile ḥurrem olmaduk
bīḡāne denlū şoḡbetūne maḥrem olmaduk

(Bilkan, 1997, s. 754)

bilmem niçün yabāna atarsın bizi seffih
söz arasına girdük ise balḡam olmaduk

(Hevâyî, T24/2)

bilmem bizi gözünle niçün yersin ey felek
bu gülsitānā düşdük ise şebnem olmaduk

(Bilkan, 1997, s. 755)

bir zamān biz dahi aylakçı-yı tersāne idük
taḥtaya dülger idük āhene çingāne idük

(Hevâyî, T26/1)

bir zamān biz dahi hem-şoḡbet-i cānāne idük
gülüne bülbul idük şem'ine pervāne idük

(Bilkan, 1997, s. 799)

tersdür şimdi tekālîf-i visāl ü hicrân
vaslına yerli idük hicrine haymâne idük

(Hevâyî, T26/2)

şimdi ber-‘aksdür ahvâl-i visāl ü hicrân
vaslına mahrem idük hicrine bîgâne idük

(Bilkan, 1997, s. 799)

saḥk-kārân olsa suçun söylemez kaynananun
çıkmadı gitdi söz ağzından bizüm orfânenün

(Hevâyî, T27/1)

râzdārân olsa rāzın söylemez cānānenün
çıkmadı gitdi dehânından haber pervānenün

(Bilkan, 1997, s. 780)

söyler ahvâl-i neberd-i maça mamayı saḥa
söyledürsen birisin fersûde-i tersānenün

(Hevâyî, T27/5)

söyler ahvâl-i zevâl-i genc-i cemşîd’i saḥa
söyledürsen hâk-i dürd-âlûdesin meyhānenün

(Bilkan, 1997, s. 781)

yâri açdım açıl ey mantı dehānum diyerek
bezme geldi gele ey yahni kapanum diyerek

(Hevâyî, T28/1)

yâri açdum açıl ey ḡonce dehānum diyerek
bezme geldi gel e ey şüh-ı cihānum diyerek

(Bilkan, 1997, s. 797)

âh bir kerre lala tarzı açup kollarumu
kucağa alsam o beg-zādeyi cānum diyerek

(Hevâyî, T28/2)

âh bir kerre miyānını alup āḡuşa
sîneye çeksem o sîmîn-tenî cānum diyerek

(Bilkan, 1997, s. 798)

geveze etdi gazellerde Hevâyî bizi yār
söyleye söyleye ey yaḥşak ozanum diyerek

(Hevâyî, T28/5)

yār söyletdi baḡa bu gazeli ey Nābî
söyleye söyleye ey tâze-zebānum diyerek

(Bilkan, 1997, s. 798)

uşaklar uğruna ḡarmanlar dolandım hep
‘aceb ovalara düşdüm dögen dögen diyerek

(Hevâyî, T29/3)

nesîm-i reh-güzerinde vücûdum itdüm hâk
‘aceb hevālara düşdüm çemen çemen diyerek

(Bilkan, 1997, s. 798)

post-ı Türkmân benüm kürk-i vaşak kab senün
müflisüm kuzu benüm nāfe vü sincāb senün

(Hevâyî, T30/1)

‘aşk-ı cān-süz benüm ḡüs-nî cihān-tāb senün
gülḡānum şu‘le benüm gülşen-i şād-āb senün

(Bilkan, 1997, s. 800)

gel bedestānı senünle ḡ‘āceḡî paylaşalum
izbe-i zîr benüm nîme-i dolāb senün

(Hevâyî, T30/2)

gel senünle idelüm ‘ālemi şüfî takşîm
künc-i meyhāne benüm ḡüşe-i mihrāb senün

(Bilkan, 1997, s. 800)

etme ben bekrîden ey Lāz karı cānını dirîḡ

itme bu ḡākdan iḡsānuḡı ey sākî dirîḡ

cibre-i şîre benüm kırmızı vişn-âb senün

(Hevâyî, T30/4)

derd-i nâciz benüm cām-ı meyl-i nâb senün

(Bilkan, 1997, s. 800)

her şıklığa düşdükçe birer çalıya kondı
her ötmeye tebdîl-i makâm eyledi bülbul

(Hevâyî, T31/2)

her nâlede bir naḥl-i güle kondı şafâdan
her nağmede tebdîl-i makâm eyledi bülbul

(Bilkan, 1997, s. 833)

şuşam gibi efsürde olursam da olaydım
tek lokma pişen tavaya şiruğan olaydım

(Hevâyî, T33/4)

kettân gibi fersûde olursam da olaydım
tek ol meh-i sîmîn-tenge pirâhen olaydım

(Bilkan, 1997, s. 858)

buz gibi yahça olsa eger kayamuz bizüm
olmaz yine izâbe şapan ayamuz bizüm

(Hevâyî, T35/1)

meh gibi hâle olsa eğer dāyemüz bizüm
bir nâ-temâm kâse olur vāyemüz bizüm

(Bilkan, 1997, s. 864)

muḥzır elinden olmayıcak yakamız halās
mollā imiş ne fā`ide hem-sāyemüz bizüm

(Hevâyî, T35/4)

ser-geşlikden olmayıcak mihrveş halās
‘İsî imiş ne fā`ide hem-sāyemüz bizüm

(Bilkan, 1997, s. 864)

ne dem ol şūh bed vāz‘-ıla nopran gösterür kendin
seven yoşma ta‘alluḡdan peşimân gösterür kendin

(Hevâyî, T36/1)

ne dem ol şūh idüp geşt-i gülîstân gösterür kendin
çemende gül de bülbul gibi nālân gösterür kendin

(Bilkan, 1997, s. 929)

bir kerre baña gelmedün ey hokḡa-bāz uşak
bildüm ki sen de mā`il-i çeng ü çegānesin

(Hevâyî, T37/2)

bir kerre baña gelmedün ey sāğar-ı neşât
bildüm ki sen de tābi‘-i devr-i zamānesin

(Bilkan, 1997, s. 924)

yārân sühānda her biri bir semt tutdu lîk
muḡḡik Hevâyî ḡalt-ıla semt-i fesānesin

(Hevâyî, T37/6)

yārân-ı nazm hep taraf-ı tāze tutdu lîk
Nābî-i ḡaste-dil taraf-ı ‘aşîkānesin

(Bilkan, 1997, s. 924)

çatlayınca yemege dil revḡan-ı dūnbāleden
çok semîn besli gerekdür mîş-i bî-erdāleden

(Hevâyî, T38/1)

sūz-ı ḡamla içmege dil āteş-i seyyāleden
āteşin sāğar gerekdür şu‘le-i cevvalēden

(Bilkan, 1997, s. 931)

ol zenūn dil şevher-i şeydāşidur kim gösterür
ḡāh u bî-geḡ ekşi yüz eski kabā-yı vāleden

ol gülün dil bülbul-i ḡüyāşidur kim gösteren
ser-be-ser çîn-i cebîn bār-ı girân-ı jāleden

(Hevâî, T38/2)

(Bilkan, 1997, s. 931)

yola gel ğamzen müjeñ gūşuñ görüñ etsün hāzer
kürde mecden mec tabancadan tabanca pāleden

bāğa gel ğadd ü ruḥ ü hālūñ görüñ olsun hacīl
serv gülden gül ğaranfūlden ğaranfūl lāleden

(Hevâî, T38/3)

(Bilkan, 1997, s. 931)

mekr-i hüsnün bügüye uğratdı gūyā bezmi kim
çömlegi çatlarsa da çıkmañ tennūr-ı hāleden

mıhr-i hüsnün ğabse fermān itdi gūyā māhı kim
maḥv-ı endām eylese çıkmañ derūn-ı hāleden

(Hevâî, T38/4)

(Bilkan, 1997, s. 931)

göricek mi‘mār āğa dülger Hevâîşin demis
şan‘atın ‘arza ne hācet belli iken māleden

Nābī-i dil-ğastesin görmis de ol āfet demis
za‘fın i‘lāma ne hācet anlanurken nāleden

(Hevâî, T38/5)

(Bilkan, 1997, s. 931)

yelken çözemez mevce-i fitne serenümden
keç-keşti-yi sengüm yol alınmaz dümenümden

gül-çin olamaz dest-i temennā çemenümden
leb-beste-i nāzum söz alınmaz dehenümden

(Hevâî, T39/1)

(Bilkan, 1997, s. 934)

ol çekdiriyüm kim göremez manka-nişinüm
āsüdegī-yi kehle bütün pāy-zenümden

ol āyineyim kim göremez tālib-i vaşlūm
bir şuret-i ümmīd ser-ā-pāy tenümden

(Hevâî, T39/2)

(Bilkan, 1997, s. 934)

‘abā gördük bu yıl bayramda āğadan ğabā derken
bize Türkmān kürkü çıkdı yıllık çalkafa derken

cefā gördük o naḥl-i nāz-perverden vefā dirken
bizümle ‘ākıbet bigāne çıkdı āşınā dirken

(Hevâî, T40/1)

(Bilkan, 1997, s. 928)

bizümle hep zebān-ı çerb-şirīn söyleşür şimdi
haremden taşraya çıkdı evvel ket-ḥudā derken

bizümle hep zebān-ı ḥançer ile söyleşür şimdi
ser-i rehde düçār oldı evvel merḥabā dirken

(Hevâî, T40/2)

(Bilkan, 1997, s. 928)

gönül bir zır deliye döndü bağı bandırağı yok
zamān ile āña güllābī-yi dāru‘ş-şifā derken

gönül bir cam-ı jeng-ālūde döndü köhne revzende
zamān ile āña āyine-i ‘ālem-nümā dirken

(Hevâî, T40/3)

(Bilkan, 1997, s. 928)

ne denlü kapu aradıksa ol denlü yobaz olduk
bulayduk bir tevābī‘-perver ekmecli āğa derken

ne denlü ıztırāb itdükse ol denlü esir olduk
bulayduk zülf-i çin-i dilberden rehā derken

(Hevâî, T40/4)

(Bilkan, 1997, s. 928)

ne lâzımdır Hevâyî söylemek söz şarp edâlarla
bu denlû bulamadı hâlt şî'r-i pür-şâka derken

(Hevâyî, T40/5)

ne lâzımdır düşürmek şî'ri Nâbî kayd-ı ıglâka
bu denlû bî-tekellûf sâde şî'r-i dil-güşâ dirken

(Bilkan, 1997, s. 928)

ser-tâ'ifemüz yolda sîşhâne mi çeksün
voynuk çেকেcek yükü de çingâne mi çeksün

(Hevâyî, T41/1)

bu süz ile dil nâle-i mestâne mi çeksün
bûlbûl çেকেcek bârı da pervâne mi çeksün

(Bilkan, 1997, s. 924)

oğlan koya ıdlâlî vaqar ile muğlim
varsun der-i âhürda orfâne mi çeksün

(Hevâyî, T41/2)

ey dil koya ta'zîrî o tesbîh ile zâhid
varsun der-i mey-hânedey peymâne mi çeksün

(Bilkan, 1997, s. 924)

'avret mi kosun koynuna şâkirdi dururken
usta harem-i 'iffete bîgâne mi çeksün

(Hevâyî, T41/4)

merhem mi kosun dağına elmâs tururken
ol dâ'ire-i devlete bîgâne mi çeksün

(Bilkan, 1997, s. 924)

bağ hakkı Hevâyîye düser bekçiye düşmez
yerli var iken şalgını haymâne mi çeksün

(Hevâyî, T41/5)

Nâbî'ye düser guşsa-i 'âlem dile düşmez
huşyâr tururken gamı dîvâne mi çeksün

(Bilkan, 1997, s. 924)

etdün iki evlenmek ile kendünî zirgil
ey Türk-i hızan bir dahî dâmâd olamazsun

(Hevâyî, T42/3)

itdün yirünî reh-güzâr-ı seyl-i melâmet
ey hâne-i sâmân dahî âbâd olamazsın

(Bilkan, 1997, s. 930)

gönül danışmadın ol buğday enli pûra sunmazsun
kadîmî meşrebündür şorba-yı bulğura sunmazsun

(Hevâyî, T43/1)

gönül teklifsiz ol mest-i nâ-mestûra sunmazsın
ezelden meşrebündür h'ân-ı bî-destûra sunmazsın

(Bilkan, 1997, s. 930)

gönül bilmem niçün aşmasız olan bağa varmazsun
bu ormangehde şultatdan tehî tabura sunmazsun

(Hevâyî, T43/2)

gönül bilmem niçün bî-zülf olan ruhsâra bakmazsın
bu fermânehde tuğrâdan tehî menşura sunmazsın

(Bilkan, 1997, s. 931)

gelelden köylüveş bu şehre sen de âferîn ey dil
diküp göz loğma-yı pâyâ pilav-ı sûra sunmazsun

(Hevâyî, T43/3)

düşelden jâleves bu hâkdâna âferîn ey dil
diküp göz sufre-i gerdûna nân-ı hora sunmazsın

(Bilkan, 1997, s. 931)

Hevâyî iştiâh germ ortalık tenhâ uşak der-pîş

tehî kalmış nemekdân-ı ümîdün Nâbîyâ bilmem

niçün dest-i dirāzuñ ‘uqde-i uçkura sunmazsun

(Hevâyî, T43/5)

niçün dest-i niyāzuñ sîne-i pür-şūra sunmazsın

(Bilkan, 1997, s. 931)

bu çig et böyle kalmazdı pişerken dîk-i tınumda
bıçağ olsa eger kat’-ı piyāza eski kıynumda

(Hevâyî, T45/1)

bu hasret böyle kalmazdı dil-i endühgînümde
dimāğ olsa eger harf-i niyāza nāzenînümde

(Bilkan, 1997, s. 1014)

komaz dükkân-ı Hâcî Kambere ‘Urbân-ı kum-sayış
edelden Şamlı tarh-ı lobyâ lahm-ı ‘acînümde

(Hevâyî, T45/2)

komaz mihmân kâr-ı dîgere imkân-ı güncâyış
idelden secde baş-ı bürîyâ kaş-ı cebînümde

(Bilkan, 1997, s. 1014)

gezüpdî demege soğakda yokdur istegüm yohsa
benüm ser-hoşluk iki katdur âb-ı dâr-çînümde

(Hevâyî, T45/3)

gülüp açılmağa hâtırda yokdur h’âhişüm yohsa
benüm neşv ü nemâ ser der-kemîndür âstînümde

(Bilkan, 1997, s. 1014)

kirâcılar gibi ayağa şapşal postal giymem
şarup eski çaput kat kat derûn-ı kâlçînümde

(Hevâyî, T45/4)

hevâyîler gibi gerdûna ref’-i ‘arz-ı hâl itmeme
idüp pîçide tûmâr-ı gam âh-ı âteşînümde

(Bilkan, 1997, s. 1014)

olur mecrâ-yı âbâ rîhte şîrugan-ı sâfî
benüm çok semsem-i nâ-küb var tâze tahînümde

(Hevâyî, T45/5)

ider bâlâ-yı ye’sge dühte pîrahen-i ümmîd
benüm dükkânçe-i hayyât var kalb-i hâzînümde

(Bilkan, 1997, s. 1014)

benüm ol kar’a-yı ter-sebze efsâr-ı hâlâvet kim
‘uşârem zehr-i kâtil olsa telh olmaz pelînümde

(Hevâyî, T45/6)

benüm ol ravza-i sîr-âb-ı cüy-ı istikâmet kim
nihâlüm bîd-i mecnûn olsa kec bitmez zemînümde

(Bilkan, 1997, s. 1014)

gör be gözün ayırma delikden ki karınun
hırsız çıkan dadan maya tâ mum dolâbına

(Hevâyî, T48/2)

bülbül figânı kesme ki ne-ş’küfte gönecenün
düz-d-i nesîm girmeye tâ câme-h’âbına

(Bilkan, 1997, s. 1045)

oldu Hevâyîde ne güzel derd-i pây-bûs
varun uşul ile el uzatdı çorâbına

(Hevâyî, T48/7)

Nâbî ne hoş zamîr-şinâs oldu rûzgâr
varun nezâket ile tokundı niğâbına

(Bilkan, 1997, s. 1045)

ne denlû olsa deve yaylımında mest-i kef-efşân
yine gömürdenür ihdikça zîr-i yâra gelince

ne denlû olsa şikeste kemân-ı tākāt-ı ‘âşık
yine taħammül ider dest-i cevr-i yâra gelince

(Hevâyî, T49/2)

(Bilkan, 1997, s. 1045)

huzûr arar isen ayrılma atun işlemişinden
ki dur davar başar çiftelyi kayara geline

selâmet ister isen çıkma bahr-ı 'aşkdan ey dil
ki mevc-i sille-hor-ı redd olur kenâre geline

(Hevâyî, T49/4)

(Bilkan, 1997, s. 1045)

ne furtuna kesilürdü ne şayka pupa giderdi
Hevâyî korhuda idi Boğazhişâra geline

ne âb vardı gözinde ne tâb vardı dilinde
bî-âb ü tâb idi Nâbî gam-ı nigâre geline

(Hevâyî, T49/5)

(Bilkan, 1997, s. 1045)

pür-telâş etdi ricâl-i bengi corcular yine
doruğa çıkıdı o korhularla mey-cûlar yine

müşg-sây itdi dimâğ-ı cânı gîsûlar yine
nâfe-rîz oldu bu sevdâlarla âhûlar yine

(Hevâyî, T50/1)

(Bilkan, 1997, s. 1042)

içerü girmek mi sezmişdür şitâbumdan 'aceb
kufl-bend-i dürbâş olmakda kapular yine

h'âhiş-i vuşlat mı hiss itdi telâşumdan 'aceb
mevc-hîz-i çîn-i nâz olmakda ebrûlar yine

(Hevâyî, T50/2)

(Bilkan, 1997, s. 1043)

doğ çözülmekde kar ergin dağda ağ yel esmede
vaktidür yalıları başsun gece şular yine

yâr meclisde gül-i cām elde bülbül nâlede
vaktidür mestâne reftâr eylesin cûlar yine

(Hevâyî, T50/3)

(Bilkan, 1997, s. 1042)

olmadun def'-i tekâzâya gûlâm âmâde
olur endâm-ı gûlâmumda cüzâm âmâde

olmadın büy-ı gül-i kâma meşâm âmâde
olur âgûş-ı meşâmumda zükâm âmâde

(Hevâyî, T52/1)

(Bilkan, 1997, s. 1046)

gâh hoş-âb u gehî turşusu geh etmegi yok
görmedüm şöhet-i helvâyı temâm âmâde

gâh sâkisi gehî şagârı geh bâdesi yok
görmedüm meclis-i maşşûdı temâm âmâde

(Hevâyî, T52/2)

(Bilkan, 1997, s. 1046)

bir zenûn oldu yine dil şevher-i merdâneşi
kim remîde-hâtır olmuş fitnesinden aneşi

oldı bir nahvet-perestün dil yine divâneşi
kim niyâz olmuş şehîd-i gamze-i mestâneşi

(Hevâyî, T53/1)

(Bilkan, 1997, s. 1114)

kâse-lîsidür gönül ol sofranın kim eylemiş
kepçe-i kazganı gerdân lezzet-i heft-danesi

kâse nûş ider gönül o bezmgâhun k'eylemiş
sâgar-ı hurşîdi gerdân gayret-i peymânesi

(Hevâyî, T53/2)

(Bilkan, 1997, s. 1114)

öpölmezmiş köteksiz ol leb-i pür-şuru gördün mü
pınar başında böyle ceng-i dūr-ā-dūru gördün mü

(Hevâyî, T55/1)

hayâl-i zülf idermiş ‘âşık-ı mehcūr gördün mi
maḥabbetde bu denlü fikr-i dūr-ā-dūr gördün mi

(Bilkan, 1997, s. 1114)

nice biñ kûy başarsun ey Noğay Tātārı insâf et
o akın etdigün yerlerde bir tábûru gördün mü

(Hevâyî, T55/2)

hezārān dil gezersin ey hayâl-i yār insâf it
bu seyrān itdigün yirlerde bir mā‘mūr gördün mi

(Bilkan, 1997, s. 1114)

bekār oṭalarına ḳorḳusuz varur uṭanmaz hîç
ne murdār olduğun ol ḳaḥbe-i āḥûru gördün mü

(Hevâyî, T55/3)

mişāl-i āb ḥûn-ı ‘âşıkı bāk nûş eyler
ne bî-raḥm olduğun ol dîde-i maḥmūr gördün mi

(Bilkan, 1997, s. 1115)

kirāciveş koma yerde yükün yüklet Hevâyîves
bu yollarda kurumaz bir şulu çamuru gördün mü

(Hevâyî, T55/5)

hezārāsā hemān elden koma feryādun ey Nābî
bu gülşende açılmaz bir gül-i mestūr gördün mi

(Bilkan, 1997, s. 1115)

beni arpacı görüp atuna yem gelmez mi
ya palāmānî-yi kîmuḥt-ı şikem gelmez mi

(Hevâyî, T56/1)

beni dil-ḥaste görüp çeşmüne nem gelmez mi
ya peşîmānî-i evzā‘-ı sitem gelmez mi

(Bilkan, 1997, s. 1112)

ey düşen dā‘iye-i seyrine yer kuklasınun
‘acabā ḥātıra yebrūḥ-ı şanem gelmez mi

(Hevâyî, T56/2)

ey düşen dā‘iye-i vâsf-ı dehān-ı yāre
‘acebā ḥātıraḅa rāḥ-ı ‘adem gelmez mi

(Bilkan, 1997, s. 1112)

sen de inşāf ede ey şitevî çok çukacı puşt
gügezi şatduğun insāna bakḳām gelmez mi

(Hevâyî, T56/3)

sen de insād ide ey âfet-i bîḡāne-nevāz
ḡayr ile şoḥbetün insāna elem vermez mi

(Bilkan, 1997, s. 1112)

rāygān olmaya mı yine dükkānlarda yemiş
ey Hevâyî bu yıl aḥlātla gügem gelmez mi

(Hevâyî, T56/5)

rāygān olmaya mı yine metā‘-ı maḳşud
Nābîyā ḳāfile-i luṭf u kerem gelmez mi

(Bilkan, 1997, s. 1112)

davar geldi yine arpa vām alınmaz mı
o köylüden bu sıralarda dam alınmaz mı

(Hevâyî, T57/1)

bahār geldi yine dest-i cām alınmaz mı
o ḡonceden bu havālarda kām alınmaz mı

(Bilkan, 1997, s. 1112)

kalur gider mi bütün tereke kertilenler āḥ

kalur gider mi bize itdügi bu cevır ü sitem

bu yayladan 'acabā bal-ı çam alınmaz mı

(Hevâyî, T57/2)

sipih~~den~~ 'acebā intikām alınmaz mı

(Bilkan, 1997, s. 1112)

ba~~tar~~ mı yapı~~şan~~u~~n~~ destine 'aceb dikenini
o gönçenün sepe~~dinden~~ tutam alınmaz mı

(Hevâyî, T57/3)

ider mı gūş 'aceb 'andelībün efgānın
o gönçenün deheninden kelām alınmaz mı

(Bilkan, 1997, s. 1113)

şakal belirmeg-ile dil geçer mı parlak~~dan~~
sehl tūnuk ise de sırça cām alınmaz mı

(Hevâyî, T57/4)

hat-āver olma~~ğı~~la dil geçer mı dilberden
sevād-kār ise de sim-i hām alınmaz mı

(Bilkan, 1997, s. 1112)

Elif isminde bir şākirdimüz kalmışdı 'ālemde
o da vardı Kıyık semtinde evlendi vatan tutdu

(Hevâyî, T58/3)

gönül nāmında bir gam-h'ārumuz kalmışdı 'ālemde
o da vardı ser-i kūy-ı dil-ārāda vatan tutdu

(Bilkan, 1997, s. 1117)

gece ser-hoş iken gön~~lüm~~ bulandı k~~usmak~~ istirdüm
uşaklar an~~layup~~ bir bulaşık kirli legen tutdu

(Hevâyî, T58/5)

ru~~hu~~n vaşfa gül-āb ile dehen-şüy ol~~mak~~ istirdim
felek hiss eyley~~üp~~ hūrşidden zerrin legen tutdu

(Bilkan, 1997, s. 1116)

benüm de berr ü bahri tutdu iş uğrılığ~~um~~ şimdi
egerçi orduyu voynu~~k~~ gemiyi pāy-zen tutdu

(Hevâyî, T58/6)

benüm tutdu zemīn ü āsmānı şöhret-i 'aşkum
egerçi deştī Mecnūn Bīsūtūn-ı küh-ken tutdu

(Bilkan, 1997, s. 1116)

kanda berrak ferāhī ki göre bāb gibi
dil-i gendīde a~~kar~~ içine çirk-āb gibi

(Hevâyî, T61/1)

bulsa her kande ki bir şāf-dili āb gibi
dil-i ser-geşte döner üstüne dullāb gibi

(Bilkan, 1997, s. 1113)

hırdavāt-ı köhen ile dolamazsun ey dil
karnu~~n~~u yar~~mayacak~~ tahte-i dolāb gibi

(Hevâyî, T61/2)

kıblegāh-ı şaf-ı ma~~k~~sūd olamazsın ey dil
sīne-çāk ol~~mayacak~~ şüret-i mihrāb gibi

(Bilkan, 1997, s. 1113)

git~~medi~~ cūşış-ı şafrā-yı rezālet dilden
mermer üstünde olan katre-i tiz-āb gibi

(Hevâyî, T61/3)

çık~~madı~~ dā'ire-i dāğ-ı ma~~h~~abbet dilden
sīne-i yemde olan halka-i gird-āb gibi

(Bilkan, 1997, s. 1113)

subaşı öyle gerekdür ki ata bindi~~gi~~ dem
etegün borçlu tuta merdek-i kezzāb gibi

dil-rübā öyle gerekdür ki şarāb iç~~dü~~gi dem
dehenin mihr silē gonce-i sīr-āb gibi

Altı çizili kelime ve ek kullanımları alt metindeki ile aynıdır. Bu ortaklaşma ile alt metni çağrıştıran unsurlar artırılmaktadır. 35 matla, 30 hüsnimatla ve 17 makta beytinde alt metni hatırlatan birden fazla unsur kullanıldığı görülmektedir. Denilebilir ki şair, çoğunlukla ilk iki beyitte alt metni kasten işaret etmeye çalışmıştır. Bu işaretlerin metnin geri kalanında ise azaldığı görülüyor.

Hevâî'nin tehzil metinleri yani ana metinler, alt metne şekil bakımından sıkı sıkıya bağlıdır. Ana metinlerin hepsi alt metinler gibi gazel formunda oluşturulmuştur. Ana metinlerin alt metinlerden doğrudan aldığı bir başka özellik ise ritimdir. Taklit edilen ritim, alt metinden yansınmakta, bu da alt metni güçlü bir şekilde anımsatmaktadır. Ritmik unsurların ana metnin ilk kısmında yoğun bir biçimde taklit edilmesi sayesinde okur, daha başlar başlamaz farklı bir okuma yapmaya hazırlanır. Öte yandan kurulan müzikal bağ, mecburi bir şekilde üslup benzerliğini doğurur. Alt metinde söylenen şeyler değişse de söyleyiş şekli taklit edilerek ana metinde kullanılır. Söyleyiş şekli âdeti yeni söylem için bir vasıta olarak kullanılır.

“En etkili yansılama, anlamını değiştirdiği metne biçimsel olarak en yakın olan, özgün metni hemen akla getiren, ancak ondan anlamca ayrılan yansılama.” (Aktulum, 2014, s. 95). Hevâî'nin tehzilleri şekil bakımından alt metinlere oldukça yakındır. Yansılayan metin ile yansılanan metin arasındaki en dikkat çekici ve belirgin benzerlik şekil yönündendir. Ancak parodik yönden başarılı olup olmadığını tespit edebilmek için taklit yönü tek başına yeterli değildir, dönüştürme yönü de incelenmelidir.

3.2.2. Dönüştürme

Metin, başka bir metinden veya metinlerden parçalar veya formlar olarak bu parçaları veya formları yeni bir bağlamda bir araya getirir. Alınan parçalar salt tekrar için kullanılmaz; yeni bağlamlar içinde yeni anlamlara bürünür. Bu başkalaşım, bir dönüşüm ve dönüştürmenin sonucudur. Metin, aldığı parça veya parçaları kendi bağlamı içinde dönüştürür ve bir yenidenyazma işlemi gerçekleşir. “Dönüşümün metinlerarası bir olgu olarak karşılığı [...], konum ve bağlam değişikliğidir. Bu da beraberinde ‘çokdeğerlilik’

niteliğiyle evrenselliği getirir. Değişiklikler, biçimsel veya anlamsal düzlemde meydana gelir.” (Öztekin, 2015b, s. 123).

Metinlerarası türev ilişkilerinin temelinde şu vardır: Taklit edilen bir şey varsa dönüştürülen bir şey de vardır. Aksi hâlde bu yenidenyazma eylemi, bir metni kelimesi kelimesine yinelenmekten başka bir şey olmaz. Zira ya anlam ya da şekil, alt metnin bir türevini oluşturmak üzere taklit edilmektedir.

Yansılamanın dönüştürümü anlam üzerine kuruludur. Bu sayede şekil bakımından taklit ettiği metnin ciddi konusunu sıradanlaştırır, okurun ciddi bir şekil ile sıradan bir konu arasındaki uyumsuzluğu fark ederek metinlerarasılığı keşfetmesini sağlar. Aslında şekli taklit, metinlerarasılığa yönlendiren ilk ipucudur. Ancak okur her zaman “bilgin okur” (Aktulum, 2014, s. 56) niteliğinde değildir. Dönüştürme, metinlerarası farkındalığa “sıradan okur”u (Aktulum, 2014, s. 56) da davet eden işarettir. “Metinlerarası göndergeler metinde ‘iz’ler bırakırlar; bu izler de metin-içi düzgüszüzlüklere dayanır.” (Aktulum, 2014, s. 52). Parodik dönüştürmedeki metin içi düzgüszüzlüklerden ve dolayısıyla metinlerarası izlerden en önemlisi anlam alanında ortaya çıkar.

Klasik Türk şiirinde sınırlı bir malzeme ile sınırlı bir alanda derinleşerek gelişen bir anlam zenginliği söz konusudur:

“Osmanlı lirik şiirinin en göze çarpan özelliklerinden biri, kapladığı semantik alanın çok sınırlı oluşudur. Bu şiir geleneğine ilişkin gözlem yapanlar genellikle şu konuda görüş birliği içindedir: Belirli mazmunlar, kelimeler, karakterler, sahneler ve nesneler hemen hemen her şiirde tekrarlanır.” (Andrews, 2000, s. 53)

Anlam zenginliği, özellikle kelime kadrosundaki sınırdan ötürü yatay düzlemde gelişemese de dikey yönlü bir gelişim gösterir. Bu gelişim, bir araya getirilen sınırlı malzemenin sanatkârın elinde ustaca birleştirilmesiyle gerçekleşmektedir (Andrews, 2000, s. 54).

Klasik Türk şiirindeki söz konusu sınırlar, genel bir çerçeve çizmekle kalmaz nazım şekillerinin ayrışmasında da etkili olur. Nazım şekilleri yalnızca şekli özellikleriyle değil kendi içlerindeki anlam sınırlarına göre de ayrışır. Örneğin, “Kaside yaygın bir nazım şekli olduğu için çeşitli konuları işleyebilir. Konularına göre divan şiirinin türlerini oluşturan kasideler Tanrı birliğini anlatıyorsa tevhit, Allah’a yakarış niteliğindeyse münacât, peygambere övgü ise na’t adını alır.” (Kılıç, 2005, s. 210)

Klasik Türk edebiyatında gazel formu ise çoklukla ciddi konuları işlemek için kullanılır. Beyitler âşıkane bir coşku ile dolup taşar. Hikemî, sofiyane, rindane gazeller de vardır (Kılıç, 2005, s. 216). Müsaade ettiği kadarıyla diğerlerinden daha geniş bir özgürlük alanı sunuyor gibi gözükmekle beraber gazelin de oldukça dar ve belirgin sınırları vardır:

“Gazellerde geçen kelimelerin çok büyük bir bölümü ‘tanıdık’ kelimelerdir, bu kelimeler gelenek içinde uzun bir zaman dilimi boyunca ağırlıklarını korumuştur. Gazelin biçimsel özellikleri de sınırlıdır, değişme göstermez: Standart bir biçim yapısı, çok sık kullanılan beş tane aruz kalıbı, belli bir uyak örgüsü vb. Bu dünya/öte dünya yorum örüntüsünün hâkimiyeti, ayrıca dinleyicilerin pek çok şiiri ezbere bildikleri dikkate alınırsa, gazelin belirli özelliklerinin, sözdizime bakılmadan veya aşırı bir çaba gösterilmeksizin nasıl kavranabildiği kolayca anlaşılır.” (Andrews, 2000, s. 105)

Bütün bu sınırlılıklar arasında Hevâyî, klasik gazel formunun içine gündelik hayatın sesini yerleştiriyor. Bu yaptığıyla ciddi bir şekil içerisinde son derece sıradan bir anlam yaratıyor; gazelin muhtevasını sıradanlık üzerinden dönüştürüyor. Parodik anlam dönüştürümünü gerçekleştirmek üzere gündelik hayattan sahneleri kullanıyor. Gündelik hayatın sesini, tehzillerin kelime kadrosunda yer alan bazı sözler vasıtasıyla işitmek mümkün oluyor. Sosyal ve ekonomik unsurlarla ilişkilendirilebilecek çok sayıda kullanıma başvuruyor:

Mesleki adlandırmalar (*ırgad, tohm-kâr, yaymacı, reçelci, arpacı, avcı, şâhib-kaṭâr, kısrak-süvâr, segbân-sirişt, koçu, ehl-i sūk, kahveci, ḥaffâf, berber, taraḫçılık, berber oğlanı, nâṭûr, usta, ḥaddâd, baḳḳal, ‘attâr, aşçı, aşçıbaşı, börekci, bâzârbaşı, kaṇtarcıbaşı, ḥammâl-ı kapan, şırıḳ ḥammâl, ṭopal canbaz, gûyende-i efsâne, ḥoḳḳa-bâz, şa‘beze, bekçi, pâs-bânân-ı maḥallât, gümrükcülük, dellâl, meyâncılık*), hayvan adları ve hayvancılık ile ilgili terimler (*bâr-gîr, çenber kolanı, seyisâne, ḥar, eşkin davar, at, mekârî davarı, şıçan, karga, kanalya, tavşan, şaṇsar, miş, kıl, tüy, yün, penbe, gübre, âḥur, yalak, pâldum, şaman, yem, dizgin, efsâr, çift, nalçe, bukaḡu, kayar, kîmuḥt, şikem, işkenbe, dünbe, ester, zîn ile tegeltu, deve yaylımı, karşanba*), tarım terimleri (*ormangeh, yazı, ova, tarla, ḥarman, taşlık, dögen, şapan, buḡday, aşma, tarḥ-ı lobyâ, çiftbozan, çeç*), hırdavat adları (*hırdavât, burḡu, çekic, dülger, eṇser, keser, külüng, mâle*), yiyecek-içecek, meyve, baharat adları ve bunlarla ilgili sözler (*şahn-ı simât, ziyâfet, pilâv, pilâv-ı sūr, zerde, çorba, penîr ile ekmek, bütün kızu, çorba-yı bulḡur, kayḡana, köfte, tarḥâna, ḥamîr, yufḳa, taḥîn, gece çorbası, yaḥni, şulu çorba, tuzlu şalata, laḥm ü ‘acîn, piyâz, herîse, ayva kalyası, çılbr, etli kapusḳa, revḡan-ı*

dümbāle, ciger, yağlı keş, çig et, turşu, cibre-i şîre, şalgam, telve, hıyār, marul, lahana, muşmula, kübbād, bal-ı çam, heft-dane, cevz, şuşam, şîruğan, fülful, sa'ter, tuz, istiridye midye kab, kelem, yemiş, ahlāt, gügem, 'uşāre, pelīn, tāze feslegen, siperğam, semsem, yebrūh-ı şanem, çigdem, nukl-ı mezāk, bī-nişa, oklağı, merdāne, çevren, çömlek, tennūr, ocağ, fincān, kepçe, kazğan, tepsi, dīk-i tıyn) ile toplumun günlük hayatından unsurlar (*evlilik, kaynana, dayı, karı, kalçın, çorāb, çizme, postal, çaput, pābūç, çalkafa, öreke, yumağ-ı mūtāb, minder, mastabā, sünger, sābūn, tav, mağrama, gügezi, bādūle*⁸, *yüksük, māzū, kaşbaşdı, tırāş, toyaka, şāne-i mergūle, mum dolābı, nā'üre, aşlama şu, pınar, şulu çamur, çalı vü çüp, bulaşık kirli legen, bengilik, çirk-āb, şalı bāzārı, kehle bāzārı, bit bāzārı, bāzār-ı süpüş, esīr hānı, kirā, kirācı, poliçe, resm-i tapu, bağ haqqı, yüzük oyunu, yer küklaşı, okuma, kışlak, yayla*) genellikle bir benzetmenin aracı olmaksızın temel anlamları ile kullanılmıştır. Yanı sıra kişi, yer ve olayları nitelerken tercih edilen sıfatlar (*pīrāne-ser, haymāne, büm-ı şüm, zoğak süpürgeligi, kocağarı, gözü şaşı, tarğaganlık, alaybozanlık, kaltabānlık, kaşmerlik, kükla-ğad, ne-dīde, aylakçı, mantı dehān, yahni kapan, turşu alan, yaşşak, düğün foğdulu, bekrī, müft-zen, aksakal, düşizelik, yeñi evlenecek ergen, nopran, kart, tāze oğlan, dizman, aç gözlü dilber, bön-dil, yobaz, ekmekli ağa, tenbel, koca baba, zirgil, köylü-veş, şapşal, yelkovanlık, köteksiz, kalaklı burun, zegan, dihkānīyān, kase-līs, bakqām, akçesizlik, erzāl, çarıkısız, hurde dükkān, izbe, tenbel-hāne, nerd-i mizāc, palāmānī, leb-i pür-şūr, keleş, köfte-h'ār*) ile bilhassa fillerde yoğunlaşan mahallî deyişlerin (*banballan-, boğazun oğar-, masharaya al-, farıt-, hışla-, bağı bandırağı olma-, ağzı deve dep-, bızıklan-, forța, hırlaş-, gömürden-, ıh-, kalay baş-, doğ çözül-, marş et-, kertil-, kus-, şağal belir-*) kullanımı okurun dikkatini çekip farklılık yaratmaktadır.

Çizgisel bir okuma ile anlaşılan şey, Hevâyî'nin şiirlerini sokağın diliyle halkın hayatı üzerine kurmuş olduğudur. Ancak gerçek anlatıya ulaşmak için metinlerarası bir okuma yapmak gerekmektedir (Aktulum, 2014, s. 54). Hevâyî, bu türlü bir okuma yapmanın gerekliliği konusunda okuru, kelime kadrosundaki tercihlerle ikna etmeye çalışıyor gibidir. Halk diline kaydırıldığı şiir dili, parodik dönüştürmenin tespit edilmesini kolaylaştırır.

⁸ Kuç, E. (2011). *İstanbul Topkapı Sarayı Harem Dairesi Çocuk Giyimlerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler, Konya, s. 48: "Bir kumaş türü."

Hevâyî tehzillere yalnızca günlük hayatın ve sokağın sesini yerleştirmekle kalmıyor, bu sesin bayağı taraflarını kullanıyor: *göt, muğlim, fevâhiş, helâ, kaḥbe, rüsvâ, maḳ'ad, tağar, kestâne, orfâne, yosma, beyt-i fuḥş, terden bir қоһu, sefîh, balğam, ibne, köçek-i kaḥbe, kelb, bokluk subaşı, 'ukde-i uçkur, göt çök-, 'ukde-i şalvar, puşt, şafrâ-yı rezâlet*. Bu yönüyle klasik gazel formunda yarattığı farklılığı arttırıyor. Çünkü divan şiirinde kelime seçimi çok yönlü bir özellik taşıyor:

“Kullanılan sözcükler ölçü (aruz ölçüsü) içindeki yerleri, ses değerleri, özellikle de anlam açısından nitelikleri göz önünde tutularak seçilmekteydi. Bir beyitte kullanılan bir sözcük, çeşitli söz sanatlarını gerçekleştirebilmek ve başkalarıyla ilişkiye sokulmak üzere belirlenmekte, kimi zaman birden çok anlamın su üstüne çıkması amacıyla şiirde yer almakta ve beyit çeşitli anımsatmalar, çağrışımlarla ve ses açısından sağladığı olanaklarla etkili olmaya yönelmektedir.” (Aksan, 1993, s. 68-69)

Tehzildeki mizahi tavır tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır: Okurun gazel formundaki bu manzumeden beklediği ciddi, elit, çok katmanlı söylem yerini günlük hayatın sıradan olaylarının sıradan yansımalarına ve bazen de bayağılaştırılarak telaffuzuna bırakıyor. Şekil ile konu uyumsuz hâle geliyor. Okurun beklentisinin boşa çıkması, bir aykırılık hissi ile birlikte mizahi hava yaratıyor. Mizahi havanın solunmasında okurun rolü yadsınamaz. Zira okur alt metinle daha önce karşılaşmamış olsa bile gazel türü ile ilgili bir beklenti sahibi olmalıdır. Duymak istediği edebî dil ile işlenen sanatsal değeri haiz beyitleri bulamayınca şaşırması, beklentileri boşa çıkaran bu durum komik duygusunu tetiklemelidir. Kısaca “uyumsuzluk”tan⁹ doğan bir alaycılık ve mizahtan söz etmek mümkündür. Hevâyî'nin beyitlerinin okurun üzerindeki etkisi tam olarak budur. Zira tehzillerdeki anlam, bağlamından kopararak ele alındığında mizahi bir unsurla karşılaşmak mümkün değildir.

Örneğin ilk tehzilin anlattıkları şöyledir (Hevâyî, T1): Bozadan keyif almadığı için tarçın rakısının keyif vereceği düşünülen narin bir sevgili vardır. İnsanı ele geçiren bir illetten ve bu illeti geçirebileceği düşünülen bir şırıngadan söz edilmektedir. Bahsedilen illetin içkiye düşkünlük olabileceği akla gelir. Büyük bir fener, işkemenin elinde süs olmuştur, gece bekçisine feneri koruması için demirden bir değnek verilmektedir. Kapalı balkon denilebilecek cumba, koca karıya bir gün sokaklarda gezmeyi unutturacaktır. Son beyitte ise Hevâyî kendisine seslenir: Kazancı paylaşalım, sahte

⁹ “Bir ana-metinsellik işlemi içerisinde bir metne saldırıp onu alaya almanın en etkili yolu uygunluk ilişkisini yıkmaktır.” (Aktulum, 2011, s. 476)

Bununla beraber gülmece kuramlarından birisi “uyuşmazlık kuramı”dır; metnin gelişimi veya nihayeti ile okurun beklentisinin uyumsuzluğuna dayanır (Özünü, 1999, s. 21).

akçelerin zenginliği senin olsun, kuruşun fakirliği benim olsun, der. Görüldüğü üzere, herhangi bir anlam derinliği olmadığı gibi anlamsız, kopuk parçaların bir araya getirilmesi ile gerçekleştirilmiş bir dönüştürüm vardır. Üçüncü tehzilde ise (Hevâyî, T3) Arab diye seslenilen kişiye niçin darıldığı ve yaptıklarının sebebi sorulmaktadır. Sonraki beyitlerden Arab'ın sevgiliyi temsil ettiği anlaşılıyor. Bahsedilen kişi bir önceki gece rakibe gitmiştir; bu ters davranışların ve Hevâyî'yi yüzüstü bırakıp yardım etmemesinin sebebi merak edilmektedir. Sevildiğini duyunca yüzü ekşiyen bu kişi âşığına gereksiz yere öfkelenmektedir. Nihayet Hevâyî, cinsel arzuları yüzünden böyle istekli çağrılarda bulunduğu için kendi kendisini kınar. Hevâyî sanki âşık, sevgili ve rakip arasındaki ilişkiyi dalga konusu olarak kullanır, sözlerinde hiçbir anlam derinliği bulunmamaktadır. Son beyitte sevgililiği cinselliğe indirgerken müstehcen bir üslup kullanır ve doğrudan argo bir kelime tercih ederek ele aldığı anlamsızlığı bayağı seviyesine çeker.

Tehziller, alt metinle hiçbir ilgisi bulunmayan anlamlarla donatılmıştır. Alt metinlerdeki hikemî, ilahi veya ciddi konular ile anlamlar, ana metinlerde bir kenara bırakılmış; yerine bambaşka konular, sıradan hayat, saçmalıklar veya anlamsızlıklar kullanılmıştır. Bu bakımdan ana metinler, alt metinleri anlamsal düzlemde anımsatmamaktadır.

Tehziller, parodik yenidenyazma sırasında kelime kadrosu bakımından büyük oranda dönüştürülmüştür. Dönüşüm, ciddiden sıradan doğrudur. Özellikle divan şiiri gibi hayalleri kadar kelimeleri de sınırlı bir alanda derinleşen metin üretimi alanlarında, uçsuz bucaksız bir kelime kadrosunu -en çok da sokağın dilini- kullanabilmek, ciddiye sıradanlaştırmanın en belirgin yoludur. Hevâyî gerek gündelik hayatın bir parçası olan sözler ile gerekse de bayağı ifadeler ile alt metinlerin edebî, estetik ve ciddi söz varlığını sıradan bir halk ağzına dönüştürüyor. Hevâyî'nin bu dönüştürümünü kelime düzeyine indirgemek ise doğru olmaz. Zira kelimelerin oluşturduğu cümleler -tehzillerde beyitler- düzeyinde dönüştürüm yapıldığı için anlam da dönüşmektedir. Hevâyî, sıradan kelimelerle sıradan konuları, saçma ifadelerle saçmalıkları ele almaktadır.

Tehzillerde yalnızca saçma ifadelere veya konuyu sıradanlığa indirgemeye vasıta olacak kelime seçilmeleriyle yetinilmemiştir. *H'āce* > *usta* (T8/3), *cūdā* > *ırak* (T13/5), *hezārān* > *biñ* (T17/2, T55/2), *bī-'aded* > *sayısız* (T17/5), *çāk çāk ol-* > *çatla-* (T21/1), *ber-'aks* > *ters* (T26/2), *dehān* > *ağız* (T27/1), *āğūş* > *kucağ* (T28/2), *taḫsīm et-* >

paylaş- (T30/2), *nağme* > *ötme* (T31/3), *mest ol-* > *serhoşluk* (T31/4), *şabā* > *ağ yel* (T31/5), *nev-āyīn ğazel* > *turfā ğazel* (T39/5), *nāmında* > *isminde* (T58/3), *bār* > *yük* (T41/1), *h'āhiş* > *istek* (T45/3), *hiss et-* > *sez-* (T50/2), *hat-āver ol-* > *şakal belir-* (T57/4) gibi söz dönüşümleri şiir dilini, halk diline dönüştürmenin yollarından biri olarak kullanılmıştır. Bu dönüşümlerde, eş ve yakın anlamlı sözler birbirleri yerine kullanılıyor ancak konuşma dilinde kullanılanlar tercih ediliyor.

Tehzillerdeki anlamsal dönüştürüm, örgesel dönüşüm üzerine kuruludur. Örgesel dönüşüm “bir örgenin bir başka örgenin yerine konmasıdır. (Örneğin, tutkusal bir örgenin yerine siyasal bir örgeyi koymak).” (Aktulum, 2014, s. 118). Hevâyî, alt metindeki klasik örgeleri atarak günlük hayatın parçalarını örgeleştirmiştir. Tehzillerde *ruh* > *ev* (T2/1), *derün* > *dükkân* (T2/1), *nigeh-i mest* > *gözü şaşı* (T9/1), *çerh* > *dükkân* (T12/4), *der-i ğam-hâne* > *pes-i dükkân* (T6/5), *derd-i serden* > *sancudan* (T8/2), *bāde* > *çorba* (T8/2), *tüb-ı āh-ı inkisār* > *Edrine yolundaki çamur* (T17/3), *harīş-i 'arz-ı mahabbet* > *kirāsı bağçemüzün* (T18/4), *müşk-bū* > *terden bir koğu* (T19/5), ‘*aceb hevālara* > ‘*aceb ovalara* (T29/3), *cām* > *fincân* (T48/6), *sipih* > *yayla* (T57/2), *hürşiddeden zerrīn legen* > *bulaşık kirli legen* (T58/5) gibi son derece açık dönüşümler gözlenmektedir. Klasik Türk şiirinin klasik örgelerinin yerine günlük hayatın sıradan nesneleri, kurumları ve durumları örgeleştirilmektedir.

Tehzillerin kendisine özgü dizgesi saçma ifadeler, sıradanlık ve konuşma dili yoluyla kişilik kazanıyor, süreksizliğe sebep olan kopukluklar yine bu yolla ortaya çıkıyor ve bu etkiler anlama sirayet ederek uyumsuzluğu üst sınıra taşıyor. Günlük hayatın birbiriyle alakasız birtakım hâllerini bir araya getirerek daha ziyade somut vakalardan söz eden Hevâyî'nin beyitleri, gazel formuna ait anlamsal dizgelere, divan şiiri geleneğine ve alt metnin anlam çerçevesine son derece uzak duruyor:

evinde şîreden halkun ki dolı kab olur peydā
dükkânımda benüm bir kaç fıçı vişn-āb olur peydā

(Hevâyî, T2/1)¹⁰

(= Halkın evinde süt/sıra ile dolu kaplar olur, benim dükkânımda [ise] birkaç fıçı vişne şurubu olur.)

¹⁰ krş. “ruḥında bādeden yāruḥ ki āb u tāb olur peydā // derūnumda benüm bir ma‘den-i sīm-āb olur peydā” (Bilkan, 1997, s. 458)

dād-ı afyon-ḥorān oṭa-yı Kadrīden
pes-i dükkānımızı ḳahve ḳadar bilmezler

(Hevâî, T6/5)¹¹

(= Kadri'nin odasından [yükselen] afyon içicilerin feryadı, dükkânımızın arkasını kahve kadar bilmez.)

sancudan kışda nice kurtulur ol tã'ife kim
çorba nüş eyleyecek yerde hoş-âb isterler

(Hevâî, T8/2)¹²

(= Kış mevsiminde sancıdan nasıl kurtulurlar ki, çorba içecekleri yerde hoşaf istemektedirler.)

kuşlar üşdü üzüm boruṇu ötdür turma
bāğlar vaz'-ı tebūrāk olacak yerlerdür

(Hevâî, T11/4)¹³

(= Kuşlar üzüm üşüştü; durma, borunu öttür. Bağlar, davul konulacak yerlerdir.)

degil batağa düşen gübre eski dükkānıṇ
siyāh-ı kerpic-i dīvānı pāre pāre düşer

(Hevâî, T12/4)¹⁴

(= Batağa düşenler gübre değil, eski dükkân duvarının tuğlasındaki siyahlıklar pare pare düşer.)

yolda iniş aşāğı pāldum ne çekdiğini
çenber ḳolanı dursun seyişāneler de bilmez

(Hevâî, T16/3)¹⁵

(= Yokuş aşağı inerken kuyruk kayışının ne çektiğini çember kemeri [şöyle] dursun beygir de bilmez.)

¹¹ krş. “şekve ḥurşīd-ruhān-ı felek-i naḥvetden // der-i ḡam-ḥānemüzi zerre ḳadar bilmezler” (Bilkan, 1997, s. 626)

¹² krş. “derd-i serden nice āzād olur ol tã'ife kim // bāde nüş eyleyicek yerde gül-âb isterler” (Bilkan, 1997, s. 632)

¹³ krş. “şaḥn-ı ḥammāmda ol şüh-ı dil-ārāmı görüp // şarılup şevḳ ile dellāk olacak yirlerdür” (Bilkan, 1997, s. 629)

¹⁴ krş. “degül zemīne düşen berf ḥāne-i çerḥüṇ // beyāz-ı şüret-i dīvānı pāre pāre düşer” (Bilkan, 1997, s. 635)

¹⁵ krş. “bir şem'dür cihāna sermāye-baḥş-ı sūziş // ammā bu sūzun aşlın pervāneler de bilmez” (Bilkan, 1997, s. 702)

Edrine yolundaki çamura dayanmaz yine
semt-i Eflâkuñ nice eşkin davarın görmüşüz

(Hevâyî, T17/3)¹⁶

(= Eflak bölgesinin nice hızlı yürüyen davarını görmüşüz ki Edirne yolundaki çamura dayanamaz.)

ağacı üzre kalur kırtlanur çürür kuş yer
kirâsı bāğcemüzün hîç seped nedür bilmez

(Hevâyî, T18/4)¹⁷

(= [Meyve,] ağacın üzerinde kalır, kırtlanır, çürür veya kuş yer [ama] bahçemizin kirası sepet nedir hiç dinlemez.)

hamîri bî-nîşa açıldığından pek şarılmışdur
ki yufka bin yerinden pârelense oklağı çıkmaz

(Hevâyî, T19/2)¹⁸

(= Yufka bin yerinden yırtılsa da oklava çıkmaz çünkü hamur nişastasız açıldığı için oklavaya yapışmıştır.)

yine bâzârbaşı gör bizi anmış ziyâd olsun
dolu bir makrama olmuş güzel muşmula göndermiş

(Hevâyî, T20/3)¹⁹

(= [Bak] gör, pazarbaşı yine bizi anmış; ziyade olsun, güzel muşmula göndermiş, dolu bir makrama olmuş.)

Emîn beg Başrada gümrükcülükden zengîn olmuşdur
kızına iki donluk kırmızı bādüle göndermiş

(Hevâyî, T20/4)²⁰

(= Emin Bey, Basra’da gümrükçülükten zengin olmuş; kızına iki elbiselik badule kumaşı göndermiş.)

¹⁶ krş. “tüb-ı âh-ı inkisâra pâydâr olmaz yine // kişver-i cāhuñ nice sengîn-îşârın görmüşüz” (Bilkan, 1997, s. 696)

¹⁷ krş. “ne hâl iderse ider baş-ı mâcerâ-yı niyâz // harîş-i ‘arz-ı maḥabbet şadad nedür bilmez” (Bilkan, 1997, s. 701)

¹⁸ krş. “ḥayâl-i ğamze-i ḥubân ider bir kimse gördüğ mü // ki çeşminden hezārân katre-i ḥûn mü-be-mû çıkmaz” (Bilkan, 1997, s. 700)

¹⁹ krş. “tama’ dendânını pâk eyle gûşuñ aç diyü ol şûḥ // ḥilâl-i üstühvânkârîi dervişâne göndermiş” (Bilkan, 1997, s. 710)

²⁰ Bu beytin Nâbî’nin gazeline karşılığı bulunmamaktadır (krş. Bilkan, 1997, s. 710).

şaplanur çamura yâhûd kırılır yolda kalur
koçuyu koşturamaz kimse koçaş olmayıcak

(Hevâyî, T23/2)²¹

(= Arabacı olmayan kimse arabayı koşturamaz, [araba] çamura saplanır yahut kırılır, yolda kalır.)

uşaqlar uğruna harmanlar dolandım hep
‘aceb ovalara düştüm dögen dögen diyerek

(Hevâyî, T29/3)²²

(= Çocuklar uğruna hep harmanları dolandım, düven düven diyerek acayip ovalara düştüm.)

şākirdler siler süpürür hırdavâtı hep
dükkânda bürîyâ bulamam minder istesem

(Hevâyî, T34/4)²³

(= Talebeler öteberiyi hep siler süpürür, minder istesem dükkânda hasır bulamam.)

dükkândaki şıçanların artık işi biter
yüklenmede kedilere sermayemüz bizüm

(Hevâyî, T35/2)²⁴

(= Sermayemiz kedilere yüklenmekte, artık dükkândaki sıçanların işi biter.)

sābūnunun geçince tavı taş olur hemān
helvā pişerken uyuma gözle miyānesin

(Hevâyî, T37/3)²⁵

(= Sabununun tavı geçince hemen taş olur, helva pişerken uyuma kıvamını gözle.)

fincānı dolu verse de telveyle ben dahî
başsam kalayı kaḥvecinün cāme-ḥ’ābına

(Hevâyî, T48/6)²⁶

²¹ krş. “geçmedi ḥāne-i dildārı tolaşmakdan dil // ḥaṭ gelüp dāmen-i endîşeye ḥār olmayıcak” (Bilkan, 1997, s. 752)

²² krş. “nesīm-i reh-güzlerinde vücūdum itdüm ḥāk // ‘aceb hevālara düştüm çemen çemen diyerek” (Bilkan, 1997, s. 798)

²³ krş. “gerdün virürdi dīde-i mihr ü mehe kesād // hıfz-ı gubār-ı ḥāṭıruma bir yer istesem” (Bilkan, 1997, s. 860)

²⁴ krş. “kālā-yı nāz ü şīveyi çokluk da şatmasun // kalmadı cīb-i dīdede sermayemüz bizüm” (Bilkan, 1997, s. 864)

²⁵ Bu beytin Nâbî’nin gazelinde karşılığı bulunmamaktadır (krş. Bilkan, 1997, s. 923-924).

(= [Kahveci] fincanı telveyle dolu verse ben de kahvecinin yatağına sövsem.)

gâh hoş-âb u gehî turşusu geh etmegi yok
görmedüm şöhet-i helvâyı temâm âmâde

(Hevâyî, T52/2)²⁷

(= Helva sohbetini tamam [şekilde] hazır görmedim, kâh hoşaf kâh turşu kâh ekmeği yok.)

etli kapuska için Bosnaya varsak âyâ
bize pişmiş bir iki baş kelem gelmez mi

(Hevâyî, T56/4)²⁸

(= Etli kapuska için Bosna'ya gitsek acaba bize bir iki baş pişmiş lahana gelmez mi?)

ziyâfet olduğu gün evdeki çoluk çocuğa
çanakla aşçıbaşından ta'âm alınmaz mı

(Hevâyî, T57/6)²⁹

(= Evdeki çoluk çocuk için ziyafet olduğu gün aşçıbaşından çanakla yemek alınmaz mı?)

gece ser-hoş iken gönlüm bulandı kusmak isterdüm
uşaklar anlayup bir bulaşık kirli legen tutdu

(Hevâyî, T58/5)³⁰

(= Gece sarhoşken midem bulandı, kusmak istedim. Çocuklar [durumu] anlayıp kirli bir leğen tuttular.)

Hevâyî örnek olarak seçilen bu beyitlerde insanların evde yiyip içtiklerinden, kış mevsiminde soğuk algınlığına yakalanan insanların midesindeki sancılara iyi gelecek şeyin çorba olduğundan, helva yaparken kıvamına dikkat edilmesi gerektiğinden, hamurun nişastasız açılması hâlinde oklavaya yapışacağından, sofrası hep eksik gedik

²⁶ krş. “bir nice cām virse de biñ naqd-i ğam nişār // pîr-i mugānuñ itsem ayağı türābına” (krş. Bilkan, 1997, s. 1045).

²⁷ krş. “gâh sâķisi gehî sāġarı geh bādesi yok // görmedüm meclis-i maķsudı tamām âmâde” (krş. Bilkan, 1997, s. 1112).

²⁸ krş. “taleb-i kām ile biz bunca şitābān olduk // o da āyâ bize bir iki kadem gelmez mi” (krş. Bilkan, 1997, s. 1112).

²⁹ krş. “esîr-i zülfi olan dillerün nedür hāli // nesîm-i nāfe-güşādan peyām alınmaz mı” (krş. Bilkan, 1997, s. 1113).

³⁰ krş. “ruḥuñ vaşfa gül-âb ile dehen-şüy olmak isterdim // felek hiss eyleyüp hürşiddin zerrîn legen tutdu” (Bilkan, 1997, s. 1116).

olan helva sohbetlerinden, çocuklarına bakmak için tarla tapan işlerinde çalıştığından, bağlara dadanan kuşların gürültüyle uzaklaştırılabildiğinden, bağda sepeti dolduracak meyve olmasa da kira vermek gerektiğinden; dükkânın eskilikten dolayı dökülen duvarlarından, dükkâna türlü zararlar veren sıçanlara karşı bir çözüm olarak kedilerden, gümrükçülükten zengin olan Emin Bey'in kızına gönderdiği hediyelerden, pazarcının ikram ettiği muşmulalardan, beygirin yokuş aşağı inerkenki hâinden, Edirne'nin çamurlu yollarında hayvanların bile yürümekte zorlanmasından, sarhoşken yaşadığı mide bulantısından bahsediyor. Bunların her biri, günlük hayatın farklı görüntüleri olarak Hevâyî'nin şiirlerinde yer buluyor. Bir divanı dolduran gazellerin hepsinin birbiriyle alakalı veya birbirine paralel olması veyahut gazellerin hep yekahenk olması şart değildir ancak dar bir anlam çerçevesi içerisinde numunelerini veren divan şiiri için bahis konusu edilen olayların, sahnelerin ve insan tiplerinin bu kadar farklılaşmış olması okurun ilgisini çeker. Hevâyî sıklıkla somut yaşantılardan bahsetmekle hayatın herkesin yaşadığı, gördüğü sahnelerini canlandırıyor; tasavvuftan, aşktan, güzellerden, rakiplerden, hayallerden veya padişahların kudretinden, devlet erkânının lütfkârlığından kısacası alışlagelmiş mücerret hâllerden dem vurmuyor. Ana metindeki bu konu başkalaşımı, yansılamanın “klişeye karşı yürütülen bir deformasyon hareketi” (Tosun, 2007, s. 77) olduğunu akla getirmektedir. Çünkü Hevâyî'nin tehzilleri, klişe hayalleri ve mazmunları yıkmaktadır; yerine gelenek içerisinde ele alınması mümkün olmayan vakalar, kişiler, hisler koymaktadır.

Tehzil metnindeki bu farklılaşmalar, metni başka bir dikkatle okumak gerektiğine dair bir işarettir. Okur, işareti fark ederse ve diğer işaretlerle birleştirirse ya bir alt metnin var olduğunu anlayacak ya da doğrudan alt metinle bağlantı kuracaktır. Alt metinle bağ kurularak okunduğunda metnin bir yansılama (parodi) olduğu ortaya çıkar. Bu noktadan sonra anlam derinliği aramaya gerek kalmaz. Amacın ne olduğu sorusunun cevabı aranır.

Tehzillerin dönüştürümü incelendiğinde, ilk olarak yansılamanın yansılana arasında konu bakımından benzerlik bulunmadığı görülmektedir. Benzerlik şekli ve ritmik unsurlarla sağlanırken konu yönünden alt metinle bağlantı kesilmiştir. Alt metnin konusu ile kurulmuş olması muhtemel tek bağlantı, ciddiyetin eleştirisidir. Hevâyî, şayet gazel formunda ele alınan ciddi konuları eleştiriyorsa alt metinle kasıtlı olarak

bağlantıyı koparmış, dolayısıyla alt metnin konu evreni dışında kalmak için onun konusunu kılavuz olarak kullanmış olmalıdır. Bu nokta, tehzillerin amaçları ele alındıktan sonra daha iyi anlaşılacaktır.

Tehzil metnlerinin anlam çerçevesi, özgün metnelerinkinden bütünüyle ayrılmıştır. Ne karşıtlıklar yolu ile ne de benzerlikler yolu ile anlam ilgisi kurulmaktadır; yenidenyazma eyleminin öznesi olan tehziller ile nesnesi olan alt metinler arasında anlamsal çağrışım bulunmamaktadır. Anlam ile bağlantılı olarak konu tercihi de ne karşıtlık ne yakınlık ilgisi içerisindedir. Konu tercihi, alt metnin konu evreni dışından yapılmıştır; ana metinler ile alt metinlerin konusu birbirleri ile alakasızdır. Bu yüzden ana metinlerdeki beyitlerin alt metinlerdeki karşılıkları bulunurken yalnızca sessel özelliklerden yararlanılabilmektedir.

3.2.3. Amaç

Yansılama, alaycı bir tavır taşır ve asıl amacı tenkit değildir (Aktulum, 2014, s. 95) ancak yansılayan metin, yansılanan metni veya metin dışı herhangi bir durumu tenkit edebilir. Asıl amacı yansılanan metni alaycı bir tavırla kullanmaktır. Yansılanan metin, yansılayanın oyun tahtası gibidir.

Tehzil türünün genel amacı yansılama ile kesişir: Ön planda olan alaycılık üzerinden eğlenmedir. Öte yandan tehzil eden, tehzil edileni veya metin dışında kalan herhangi bir bireysel / toplumsal durumu eleştirebilir. Tehzilin asıl amacı alt metni yermek değildir, alt metni eğlenmek, eğlendirmek veya herhangi bir şeyi eleştirmek için kullanmaktır. Bununla beraber tehzil, alt metni güçlendirmek veya yüceltmek amacına da hizmet etmez.

Hevâyî'nin tehzillerinin çoğunlukla derin bir anlamı bulunmayan beyitlerle dolu olduğu görülmektedir. Bu, “alaycılık” ve “eğlence” hissini yoğunlaştırmaktadır. Nâbî'nin gazelleri, şeklî hususiyetleri doğrudan alınarak anlamsız beyitlerle doldurulmak suretiyle yeniden yazılmıştır. Yani Nâbî'nin gazelleri, yeni bir içeriğin doldurulduğu yapı modelleri vazifesi görmüştür.

“Parody does not actually subject the hypotext to a degrading stylistic treatment but only takes it as a model or template for the construction of a new text which, once produced, is no longer concerned with the model.” (Genette, 1997, s. 27). Hevâyî’nin tehzillerindeki durum da tıpkı Genette’in parodi ile ilgili bu çıkarımı gibidir. Şekilsel yapı alınır, içi başka bir malzeme ile doldurulur, yani yenidenyazma işlemi alt metnin şekli üzerine yapılır.

Hevâyî, tehzillerine serpiştirdiği bazı beyitlerle yapmak istediğini açıkça dile getirmektedir. Hevâyî, klasik bir gazel vücuda getirmediğini, sözlerini “ışkembeden” yani uydurarak söylediğini, bu sebeple onun sözlerinde halis mazmunlar aramamak gerektiğini ifade etmektedir:

bulunmazsa ‘aceb mi güftesinde pāk mazmūnlar
Hevāyī ekşeriyyā sözleri işkenbeden söyler

(Hevâyî, T5/4)³¹

(=Hevâyî sözleri çoğunlukla ışkembeden söyler. Sözlerinde halis mazmunlar bulunmazsa şaşılır mı?)

Bir başka beytinde ise herkes söz söylemede başka bir yol tutarken kendisinin yersiz, saçma sözlerle dolu güldüren masallar anlattığını söyler:

yārān sūhānda her biri bir semt tutdu līk
muḍhik Hevāyī ḥalt-ıla semt-i fesānesin

(Hevâyî, T37/6)³²

(=Sevgililerin her biri, söz söylemede bir yol tuttu ama güldüren Hevâyî yersiz sözlerle masal yolunu tuttu.)

Hevâyî’nin gazelleri okuyucuya “farklı” gelir. Zira klasik gazel muhtevasının dışına çıkar. Hevâyî bunu “turfa gazel” nitelemesi ile açıkça ortaya koymaktadır:

şā’irlere tūyūnce kūlāh oldu Hevāyī
bu ṭurfa ḡazel kōhne-‘abā-yı sūḥānūmden

³¹ krş. “o şūḥ āyīnede ‘aksiyle eyler güft ü gü Nābī // bilen söyler nikāt-ı rāz-ı ḥūsni bilmeyen söyler” (Bilkan, 1997, s. 551)

³² krş. “yārān-ı nazm hep ṭaraf-ı tāze tutdu līk // Nābī-i ḥaste-dil ṭaraf-ı ‘āşīkānesin” (Bilkan, 1997, s. 924)

(Hevâyî, T39/5)³³

(=Hevâyî, bu tuhaf gazel şairlere sözümün köhne abasının tüyü ile külâh oldu.)

Şair, “derken” redifli tehzilinde toplumsal eleştiriye yönelmiştir. Makta beytinde asıl amacını hatırlatır: “şi‘r-i pür-şaka”:

ne lâzımdur Hevâyî söylemek söz şarp edâlarla
bu deñlü bulamadı ĥalt şî‘r-i pür-şaka derken

(Hevâyî, T40/5)³⁴

(=Şaka ile dolu şiir derken yersiz söz bulamadı. Hevâyî, bu denli keskin tavırlarla söz söylemeye ne gerek var?)

Bir başka makta beytinde Hevâyî, yöntemini doğrudan anlatmaktadır. Yazdıkları bir tanzir gibidir ancak onun yersiz, saçma sözleri ile doludur. İşte, bu sözler tam olarak Genette’in (1997, s. 27) belirttiği parodik dönüştürme kalıbına uyar:

bize tanzîr Hevâyî edeyüm dersen eğer
eyle bir cöñge bütün ĥalt-ı kelâm âmâde

(Hevâyî, T52/5)³⁵

(=Hevâyî, eğer bize tanzir etmek istersen bir cöñge bütün yersiz sözlerini hazır et.)

Buna karşın yer yer tenkidî tavidan ve hikemî bir söyleyişten söz etmek de mümkündür. Hevâyî, zenginlerin bağışladıklarındansa kendi yağında kavrulmayı tercih etmektedir. Bu noktada hikemî bir söyleyiş kendisini gösterir:

kibâruñ köfte-ĥ‘âr-ı sofra-yı in‘âmı olmağdan
ķanâ‘at-kerde-i çorba-yı bulğur olmamız yegdür

(Hevâyî, T14/2)³⁶

³³ krş. “dil-ber deheninden bu nev-âyîñ gazel olsun // Nâbî yine yârâna hediye sühânümden” (Bilkan, 1997, s. 935)

³⁴ krş. “ne lâzımdur düşürmek şi‘ri Nâbî kayd-ı ıglâka // bu deñlü bî-tekellüf sâde şi‘r-i dil-güşâ dirken” (Bilkan, 1997, s. 928)

³⁵ krş. “düşmez âğuşına Nâbî’nün o vahşî itse // dâğdan sîñede bin halka-i dâm âmâde” (Bilkan, 1997, s. 1046)

³⁶ krş. “bahâruñ zîr-i bâr-ı minnet-i nev-rûzı olmağdan // ĥarâret-dîde-i eyyâm-ı bâhûr olmamız yegdür” (Bilkan, 1997, s. 516)

(=Soyluların ihsan sofrasının köfte yiyeni olmaksansa bulgur çorbasına kanaat eden olmamız yeğdir.)

Hevâyî'nin hikemî söyleyişine bir başka beyitte daha rastlanmaktadır. Kişide hayatını idame ettirebilmesi için öncelikle akıl olmalıdır:

iş görüp akça kazanup boğazun oțaramaz
ey Hevâyî kişide 'akl-ı ma'āş olmayıcak

(Hevâyî, T23/5)³⁷

(=Ey Hevâyî, kişide geçinecek akıl olmazsa iş görüp [para] kazanıp boğazını doyuramaz.)

Bir başka beytinde “Boğaz dokuz boğumdur.” atasözünü desteklercesine düşünmeden söz söylememek gerektiğini vurgular. Öbür tehzillerindeki anlamsızlık açıklamaları göz önünde tutulduğunda bu söyleyiş tehziller arasında fazlasıyla aykırıdır:

çig koyma sözü âteş-i endîşede kaynat
nâ-puhtelerin tabhına dîk-i ğaleyân ol

(Hevâyî, T32/3)³⁸

(=Sözü düşüncelerin ateşinde kaynat, çig bırakma. Pişmemişlerin, çig olanların pişirilmesi için kaynama kazanı ol.)

Hevâyî bir diğer beytinde bu kez eleştirel bir açıdan yaklaşır. Kişiler makam, mevki sahibiyken başka, bu vazifeleri bitince başka davranmaktadır. Önceden kendisine unvanı ile hitap edilen kişiler, unvanlarını sağlayan makam ellerinden gidince herkesle iyi geçinme derdine düşmektedir:

bizümle hep zebân-ı çerb-şîrîn söyleşür şimdi
haremden taşraya çıkdukça evvel ket-ıudâ derken

(Hevâyî, T40/2)³⁹

³⁷ krş. “İstemez cenneti rindân-ı kadeh-keş Nâbî // cılve-i keştî ile seyr-i hîşâr olmayıcak” (Bilkan, 1997, s. 752)

³⁸ krş. “yârân-ı şafâ-tıynete ol revġân-ı kındil // nâ-dân-ı girân-ıhılķate dehen be-lisân ol” (Bilkan, 1997, s. 834)

(=Harem'den dışarı çıktığında önce “kethüda[yım]” derken şimdi bizimle hep tatlı, yumuşak bir dille söyleşir.)

Hevâyî, ekonomik uçurumları da dile getirir. En temel insani ihtiyaçlar bile maddi şartların izin verdiği ölçüde giderilmektedir:

hemân bize yiyecek penîr ile ekmekdür
bütün kuzu maḥal-i sofra-yı kibâra düşer

(Hevâyî, T12/6)⁴⁰

(= Bize yiyecek yalnızca peynir ile ekmektir (yavan yemektir), bütün kuzu zengin sofrasına uygun düşer.)

Maddi sorunlar toplumsal yapıyı da etkilemektedir. İnsanlar, varlıklı ve maiyetini koruyan birisine kapılanmak ister ve bu yolda kaba saba insanlar hâline gelirler:

ne deḡlü kapı aradıksa ol deḡlü yobaz olduk
bulayduk bir tevâbi‘-perver ekmekli ağa derken

(Hevâyî, T40/4)⁴¹

(= Maiyetini koruyan varlıklı bir ağa bulalım derken ne kadar kapı aradıysak o kadar kaba olduk.)

Hevâyî, sofileri de unutmaz. Altınla gümüşün rengini bilmezler ama davet edildikleri yerde düğün yemeği (pilav ve zerde) ile araları gayet iyidir. Beyaz ile sarıyı orada pekâlâ ayırt ederler:

yaḡlı ballıdur oḡuma ile pilāv u zerde
şofiler ağ u sarı sîm ile zer bilmezler

(Hevâyî, T6/2)⁴²

³⁹ krş. “bizümle hep zebân-ı ḥançer ile söyleşür şimdi // ser-i rehde düçâr oldukça evvel merḥabâ dirken” (Bilkan, 1997, s. 928)

⁴⁰ krş. “hemân bize düşecek vaḡt-i gülde ‘işretdür // fiğân-ı nâbe-maḥal meşreb-i hezâra düşer” (Bilkan, 1997, s. 634)

⁴¹ krş. “ne deḡlü ıztırâb itdükse ol deḡlü esîr olduk // bulayduk zülf-i çîn-i dilberden rehâ derken” (Bilkan, 1997, s. 928)

⁴² krş. “gice gündüz ‘arâḡ u mey yürisün meclisde // mestler şâm u seher mihr ü kamer bilmezler” (Bilkan, 1997, s. 626)

(= Sofiler beyaz ve sarıyı, gümüş ile altını bilmezler [ama] davet olunca düğün yemeği yağlı ballı olur.)

Hevâyî'nin incelenen tehzillerinde anlamsal bir mesaj, birkaçı dışında toplumsal bir eleştiri veya tehzil edilen şiire yönelik saldırgan bir tavır hissetmek mümkün değildir. Sevgi, iyilik, güzellik gibi hissiyata da hitap etmeyen bu şiirler genellikle “sebepsizlik, amaçsızlık” duygusu uyandırır. Hevâyî bunu kendi diliyle söylemektedir:

mûyîn kalemle yazsa sezâdur Hevâyîyâ
taht-ı zemîne bu ğazel-i nâ-medârumu

(Hevâyî, T54/5)⁴³

(=Ey Hevâyî, bu sebepsiz gazelim kıldan kalemle yerin altına yazsa yaraşır.)

Hevâyî, sıradan olaylarla dolu günlük hayatın sahnelerine sıkça yer vermektedir. Bunu yaparken şeklen gazeli seçiyor ve yine şeklen tanzir yolunu tutuyor, şeklin gerektirdiği dış yapıyı başarılı bir şekilde inşa ediyor fakat muhteva hem konu hem de kullanılan dil bakımından bambaşka bir resim çiziyor; üstelik başka şiirlerinde başarılı edebî-hikemî söyleyişleri ve toplumsal eleştiri de var. Bütün bunlar akla şu soruyu getirir: Hevâyî, klasik şiir anlayışını eleştiriyor mu? Yani Hevâyî'nin tehzilleri “klişeye karşı yürütülen bir deformasyon hareketi” (Tosun, 2007, s. 77) olabilir mi? Bu soruyu cevaplarken Hevâyî'nin ismi ile müsemma olmuş bir şiir tarzı olduğunu (Turan, 2015, s. 211) da göz önünde tutmak gerekir:

“Yeni tarz şiirler yazan şairler sık sık eski anlayışı eleştirmişler, o anlayışın zamanını doldurduğunu her fırsatta ifade etmişlerdir. Bu ‘nev-tarz’ şiiri meydana getirmek için ise yeni tema ve konuları yeni bir şiir dili ve üslubuyla gerçekleştirme tavrı geliştirmişlerdir.” (Turan, 2015, s. 220)

Yansılama metinleri arasına serpiştirdiği eleştirel metinler, alaycılık tonundan uzak söylemler ve yeni bir şiir vücuda getirme çabası ile Hevâyî'nin tehzilleri, klişeye -klasik Türk şiiri terimi ile mazmunlara- karşı bir deformasyon uygulaması sayılabilir. Hevâyî'nin gündelik hayatın sorunlarını alaycı bir üslupla ele alışı bile divan şiirinin hayal dünyasına karşı hakikati kullanarak başkaldırmak olarak değerlendirilebilir. Özellikle bu sırada tehzil türünü seçmesi, klasik Türk şiirinin devrinde tanınan

⁴³ krş. “zerrîn kalemle yazsa sezâ mihr Nâbîyâ // tâk-ı sipihre bu ğazel-i âbdârumı” (Bilkan, 1997, s. 1119)

şairlerinin metinlerini söylediklerine vasıta yapması, yani klasik bir gazel yazmamış oluşu bu çıkarımı desteklemektedir.

Hevâyî hayatın doğal akışı içerisinde yaşanan birbirinden farklı günlük olayları (kapalı cumbanın ihtiyar kadına sokaklarda gezmeyi unutturması, sokakların temiz olmayışı ve ancak baharda temizlenmesi, salı pazarında tezgâh açan reçelciler, kantarcıbaşının tartıda hile yapması, aşçının bazen kendisine çok güvenerek yemek yaparken tuzun oranını tutturamaması, evde pişen çılıbr, omlet ve tarhana çorbası, sansarın devirdiği çatı yüzünden dükkâna giren yağmur suları, yalıları su basması, ahır kapılarının hırsızlara karşı zincirlenmesi gerektiği, davar sürüsü gelince ihtiyaç duyulan arpa ve ahır / ambar, iki kez evlenmiş olmanın ayıplanişı, yüzük oyununda kaybedenin homurdanişı vb.) ele alıyor. Bunlar mahalle kahvesinde, pazarda, çarşıda, evde konuşulan konulardan geçim derdine, tabii afetlerden kazalara, yoksulluktan hırsızlığa geniş bir çeşitlilik arz ediyor; ortak paydaları tanıdık olması ve anlamak için herhangi bir şifrenin çözülmesini, klişenin öğrenilmesini, mazmunun kavranılmasını gerektirmemesidir.

her gün zoğak süpürgeliğini unutdurur
ey kocakarı evdeki kör şeh-nişin saña

(Hevâyî, T1/4)⁴⁴

(= Ey kocakarı! Evdeki kapalı cumba sana sokak süpürgeliğini her gün unutturur.)

çuvalı posa-yı zâc ile döksem seyl-i bārâna
zoğakda marta dek çirk-âb-ber-çirk-âb olur peydâ

(Hevâyî, T2/3)⁴⁵

(= Çuvalı sel suyuna kara boyanın posası ile döksem marta dek sokakta pis su üstüne pis su görünür.)

ağılsun şalı bāzārında yaymacı reçelciler
varup der-yüze-gerd-i cevz ü kübbād olduğum yerdür

(Hevâyî, T7/2)⁴⁶

⁴⁴ krş. “terk itdürür çemende bu feryâdı ‘âkıbet // ey ‘andelîb güldeki çîn-i cebîn saña” (Bilkan, 1997, s. 456)

⁴⁵ krş. “hayâl-i halka-i zülfünle eşkim düşse deryâya // zamân-ı haşre dek gird-âb ber-gird-âb olur peydâ” (Bilkan, 1997, s. 458)

(= Salı pazarında sergi açan reşelciler anılsın [ki] varıp narenciye ve ceviz dilendiğim yerdir.)

etdün iki evlenmek ile kendün zirgil
ey Türk-i hızan bir dahi dāmād olamazsun

(Hevâî, T42/3)⁴⁷

(= Ey açgözlü Türk, kendini iki [kez] evlenmekle rezil ettin, bir daha damat olamazsın.)

yüzük oyununda bızıklanma çürük çıktı deyü
fincāna şaklar iken yüksüğü hâtemcesine

(Hevâî, T44/5)⁴⁸

(= Yüzük oyununda yüksüğü bir hatemcesine fincana saklarken çürük çıktı diye söylenme.)

şamanı tartar iken tur yanında kendün şay
inanma kâtide kantarcıbaşı dalyasına

(Hevâî, T46/2)⁴⁹

(= Kantarcıbaşının sayısına kesinlikle inanma, samanı tartarken yanında dur, kendin say.)

gehî foğülluk edüp aşçı artıcağ kaçırur
tuzu oranı ile koymaz ayva kalyasına

(Hevâî, T46/3)⁵⁰

(= Aşçı bazen ayva yemeğine tuzu oranı ile koymaz, kibirlilik edip fazla kaçırır.)

kodı bir şekle karı cılbırı kaygana ile
kaynadı çorba ocağda yine tarhāna ile

(Hevâî, T47/1)⁵¹

⁴⁶ krş. “ağılsın gūşe-i meyḥāne kim şād olduğum yirdür // nevāzişkārī-i sākīye mu‘tād olduğum yirdür” (Bilkan, 1997, s. 636)

⁴⁷ krş. “itdün yirünj reh-güzār-ı seyl-i melāmet // ey ḥāne-i sāmān daḥi ābād olamazsın” (Bilkan, 1997, s. 930)

⁴⁸ Bu beytin Nâbî’nin gazelinde karşılığı bulunmamaktadır (krş. Bilkan, 1997, s. 1047).

⁴⁹ krş. “iki nefesde tayanmaz ḥazā’in-i encüm // nişāre Ḥüsrev-i mihrünj kefi gūşādesine” (Bilkan, 1997, s. 978)

⁵⁰ krş. “bakılsa çeşm-i ḥakīkatle istifādedür // viren gūşād ser-i kīse-i ifādesine” (Bilkan, 1997, s. 979)

(= Karı çılıbırı kaygana ile bir şekle koydu, ocakta çorba tarhana ile kaydadı.)

şaşsar devirdi damımı akıtdı yağmuru
pek çok çalışdı böyle dükkânun harâbına

(Hevâyî, T48/3)⁵²

(= Sansar damımı devirdi, yağmuru akıttı; dükkânın harap olmasına böyle çok çalıştı.)

don çözölmekde kar ergin dağda ak yel esmede
vaktidür yalıları başşun gece şular yine

(Hevâyî, T50/3)⁵³

(= Kar eriyor, don çözölmekte, lodos esiyor; gece yalıları su basmasının vaktidir.)

şakın âhûrun kapusun bukağusız koyma kim
eski bargîr uğrusudur Edrine çingânesi

(Hevâyî, T53/5)⁵⁴

(= Ahırın kapısını sakın zincirsiz koyma çünkü Edirne çingenesi eski [kadim] beygir
hırsızdır.)

davar geldi yine arpa vâm alınmaz mı
o köylüden bu sıralarda dam alınmaz mı

(Hevâyî, T57/1)⁵⁵

(= Yine davar geldi, arpa borç alınmaz mı? Bu sıralarda o köylüden dam [ahır / ambar]
alınmaz mı?)

Hevâyî, güllerin bülbüllere gülmediği, talihi dönmediği, aşk ateşinin sönmediği gazellerin karşısına insanın en temel ihtiyaçlarıyla, karşılaşılan iktisadi-toplumsal zorluklar veya hoşluklarla, âdet ve geleneklerle dikiliyor. Bu yeni ve kasıtlı konu seçimi, okurda dolaylı bir tenkit hissi uyandırıyor: Bülbüller inleyedursun, hayat

⁵¹ krş. “itdi yek-reng şabâ gülşeni meyhâne ile // germ-hûn oldu gül-i ter yine peymâne ile” (Bilkan, 1997, s. 1043)

⁵² krş. “devrân akıtdı cevri ile seyl-âb-ı çeşmümi // bu köhne hânenün sebep oldu harâbına” (Bilkan, 1997, s. 1045)

⁵³ krş. “yâr meclisde gül-i câm elde bülbül nâlede // vaktidür mestâne refât eylesin cûlar yine” (Bilkan, 1997, s. 1042)

⁵⁴ Bu beytin Nâbî'nin gazelinde karşılığı bulunmamaktadır (krş. Bilkan, 1997, s. 1114).

⁵⁵ krş. “bahâr geldi yine desti câm alınmaz mı // o gönceden bu havâlarda kâm alınmaz mı” (Bilkan, 1997, s. 1112)

neşesiyle, kederiyle, derdiyle akıp gidiyor. Hevâyî şiirin daha çok hislere hitap eden yüzünü günlük hayatın sıradan akışına çeviriyor. Bunu yaparken kullandığı araç tehzil olduğundan okurda tenkidî tavır düşüncesi artıyor. Elbette tehzillerdeki tek amaç, klişeyi yıkmak değildir. Tehzillerde yalnızca uyumsuzluktan doğan bir mizah, yani amaçsızca eğlenmek ve eğlendirmek amacı da görülmektedir. Zaten Hevâyî bunu kendi beyitlerinde dile getirir. Alt metin her iki durumda da yapılmak istenene aracı olur.

3.2.4. Yöntemsel Açıklık

Rifattere’e göre, metinlerarasılığın izleri “saptanabilir”, “görüngüsel” ve “biçimselleştirmeye elverişli” olmalıdır (Rifatterre’den aktaran Aktulum, 2014, s. 52). Fakat bütün metinlerde bahsi geçen izler sayılan niteliklere aynı derecede sahip değildir. Bu bakımdan Rifattere’in metinlerarasılığı sıradan ve zorunlu olmak üzere ikiye ayırması oldukça anlamlıdır. Sıradan metinlerarası daha kapalı, ilk anda fark edilmesi güç bir nitelik taşır; anlaşılabilirliği okura bağlıdır, edebî birikim gerektirir. Zorunlu metinlerarası ise metinde bırakılan dikkat çekici izlerle daha kolay fark edilir niteliktedir; biçimsel aykırılıklar, anlamsal uyumsuzluklar okurun dikkatini çeker, zihnini harekete geçirir (Aktulum, 2014, s. 53).

Hevâyî’nin tehzillerindeki dönüştürüm işlemi, zorunlu metinlerarası izler olarak okuru derhâl farklı bir okumaya yönlendirir: “Metinde verildiği biçimiyle bir sözü anlamayan okur, onun anlamını bir başka yerde aramak, yorumunu ‘öteki’ metne dayanarak yapmak zorundadır.” (Aktulum, 2014, s. 53). Hevâyî’nin ciddi bir formu kullanarak anlattığı gündelik hayat sahneleri, seçtiği bayağı ifadeler, dönüştürümde hedeflediği sıradanlık ile tehzil beyitleri yalnız başına anlamlandırılmamaktadır. Anlaşılmazlık, okuru diğer metne iter. Bu bakımdan ana metin ile alt metin arasında bir “zorunlu metinlerarası” ilişki kurulur. Bu ilişki son derece açık bir şekilde önceki bölümde incelenen beyitlerde gözlenmektedir.

Hevâyî’nin yöntemini açıkça ortaya koyduğu bu nokta kısaca beyitlerdeki konu seçimleri, saçma sözlerin kullanımı ve mübalağa derecesidir. Örneğin Hevâyî, ter kokusunu ve hatta ayak kokusunu konu edinebilmiştir. Öpüşün tesiri ile çıkan buhar ve

sevgilinin ayağının terlemesinden çıkan koku, okuru iğrendirecek ve hâliyle şaşırtacak türden seçimlerdir.

benüm varsa Hevâyî etdi būsümden buhar te'sîr
ayağından o şūhūn yoḥsa terden bir ḳoḥu çıkmaz

(Hevâyî, T19/5)⁵⁶

(= Hevâyî, olsa olsa benim öpüşümden çıkan buhar tesir etti, yoksa o şuhun ayağından ter kokusu çıkmaz.)

Hevâyî'nin konu seçimlerindeki şaşırtıcılık devam etmektedir. Merdanenin kıymetli bir araç olduğundan bahseder. Onun kıymetini en iyi bilen ise mührecilerle börekçilerdir:

āzmāyîş etmeyen bir ḥoşca bilmez kıymetin
mührecilerle börekçiler gibi merdānenün

(Hevâyî, T27/3)⁵⁷

(= Tecrübe etmeyen, merdanenin kıymetini cilacılarla börekçiler gibi hakkıyla bilmez.)

Benzetmeler dikkat çekmeyi sürdürür. Susam gibi kurusaydım, tek lokma pişen tavada susam yağı olsaydım, diye talihsizlikten dem vurmaktadır. Ancak talihsizliği susam gibi kurumakla ve susam yağı olup tek lokma pişen tavaya konulmakla anlatması okuyucuyu şaşırtıp duraksatır.

şuşam gibi efsürde olursam da olaydım
tek lokma pişen tavaya şīruḡan olaydım

(Hevâyî, T33/4)⁵⁸

(= Susam gibi kurusam da kurusaydım, tek lokma pişen tavaya susam yağı olsaydım.)

⁵⁶ krş. “benüm varsa Nābî ‘aks-i nakş-ı ser-nüviştümdür // ‘izārına o şūhūn yoḥsa ḥaṭṭ-ı müşk-bū çıkmaz” (Bilkan, 1997, s. 700)

⁵⁷ krş. “ḥüsn ile ḥaṭṭ ile bulduk bilmezüz evvellerin // şorsalar biz ḥüsn-i ḥālın söylerüz cānānenün” (Bilkan, 1997, s. 781)

⁵⁸ krş. “kettān gibi fersüde olursam da olaydım // tek ol meh-i sīmīn-tene pirāhen olaydım” (Bilkan, 1997, s. 858)

Ata, samanin tıpkı yem gibi torba ile asılmasını salık verir. Aksi hâlde ters esen rüzgâr samanı dağıtacaktır:

dağıdup bād-ı muhālif tozunu göstermez
şamanı torba ile aş atuşa yemcesine

(Hevâyî, T44/4)⁵⁹

(= Atına samanı yem gibi torba ile as, [yoksa] ters esen rüzgâr dağıtıp tozunu [bile] göstermez.)

Hevâyî'nin kaba sözleri de kullanması yöntemin açıklığını gösteren unsurlardandır. Gergerlizade diye andığı kişi ile katırı bir tutar, hatta öyle ki artık yük taşımak için davara ihtiyacı kalmamıştır çünkü Gergerlizade vardır:

yok ihtiyâc şimdi mekârî davarına
Gergerli-zâde kendi gelür ester istesem

(Hevâyî, T34/6)⁶⁰

(= Şimdi yük davarına ihtiyâc yok. Katır istesem Gergerlizade'nin kendisi gelir.)

Divan şiirinde sevgilinin bakışları, âşığı kalbinden vurur, yaralar, avlar, öldürür. Bu gelenek içinde gamzenin okları vardır, bunlar da kirpiklerdir. Fakat Hevâyî'nin beyitlerinde kılıç çeşitleri, tabanca ve testere benzetme unsurları olarak kullanılıyor. Üstelik genellikle şekil yönünden güle benzeyen kulak, bu beyitteki benzeyen unsurlar arasında bulunuyor. Özetle benzetilen nesneler biraz abartılıyor, benzeyenler ise farklılaşıyor:

yola gel gamzen müjeñ güşuñ görüp etsün hâzer
kürde mecden mec tabancadan tabanca pâleden

(Hevâyî, T38/3)⁶¹

⁵⁹ krş. “Nâbîyâ hâzret-i Hâk pâdişeh-i devrânuy // ide ‘ömrini füzûn ‘İsî vü Meryemcesine” (Bilkan, 1997, s. 1047)

⁶⁰ krş. “şevk-i şadefle kaçre-i nîsân olur nücûm // rûy-ı ’arûs-ı himmetüme gevher istesem” (Bilkan, 1997, s. 860)

(= Yola gel, gamzeni, kirpiğini, kulağını görüp kürde meçten, meç tabancadan, tabanca paladan korksun.)

Top sürmek, barut koymak ve bu esnada karşılaşılabilecek zorluklar da Hevâyî'nin beyitlerinde kendisine yer bulur:

uyup elün sözüne varma top şalyasına
şakın gerüye deper âteş etme falyasına

(Hevâyî, T46/1)⁶²

(= Elin sözüne uyup top sürmeye gitme. Barutun konuştuğu deliğe ateş etme sakın, geri teper.)

Mahsulün, kertilenlerin akıbeti, yayladan çam balı alınıp alınamayacağı sorgulanıyor. Yayla tarımı Hevâyî'nin şiirlerine konu olurken okuru farklı bir metinle karşı karşıya kaldığı noktada uyandırıyor:

kalur gider mi bütün tereke kertilenler âh
bu yayladan 'acabâ bal-ı çam alınmaz mı

(Hevâyî, T57/2)⁶³

(= Bütün mahsul, kertilenler kalır mı [yoksa] gider [mi]? Acaba bu yayladan çam balı alınmaz mı?)

Hevâyî'nin alaycı üslubu metni farklı bir tonda duymak gerektiğine dair bir işarettir. Gerek divan şiirinin ana unsurlarını konu edinirken gerekse de gündelik hayatın sahnelerini yansıtırken hem bahsi geçen unsurlarla hem de kendisiyle alay eder. Hevâyî'nin şu beytinde fesleğen kokusunun çengeli onun iri burnunu tutar, hevesinin eteğini kırlarda dikenler yırtar. Hevâyî'nin beyti bir karikatür gibidir:

⁶¹ krş. “bāğa gel qadd ü ruh ü hālün görüp olsun hacîl // serv gülden gül qaranfûlden qaranfûl lâleden” (Bilkan, 1997, s. 931)

⁶² krş. “cenâb-ı Hakk'ın ider i'tirâz dâdesine // açan dehân-ı tama' rızq-ı nâ-nihâdesine” (Bilkan, 1997, s. 978)

⁶³ krş. “kalur gider mi bize itdüğü bu cevri sitem // sipihirden 'acebâ intikâm alınmaz mı” (Bilkan, 1997, s. 1112)

kalaklı burnumu çengâl-i bûy-ı feslegen tutdu
hevâmuñ dâmenin yırtmağa kırlarda diken tutdu

(Hevâyî, T58/1)⁶⁴

(= Fesleğen kokusunun çengeli iri burnumu tuttu. Kırlarda diken, hevesimin eteğini yırtmaya tutuldu.)

Hevâyî'nin sıra dışı benzetmeleri hemen hemen bütün tehzillerinde karşılaşılan bir farklılık işaretidir. Dolabın tahtası örnek olarak gösterilir; eski alet edevat ile, döküntü ile gönlün dolamayacağı anlatılır. Bu beyitten derin bir anlam çıkarılabilir ancak Hevâyî'nin kullandığı hayaller, benzetmeler beyte farklı bir dikkatle yaklaşılması için uyarı gibidir:

hırdavât-ı köhen ile dolamazsun ey dil
karnuñu yarmayıcak tahte-i dolâb gibi

(Hevâyî, T61/2)⁶⁵

(Ey gönül! Dolabın tahtası gibi karnını yarmadıkça eski alet edevat ile dolamazsın.)

Öte yandan sözlerinde bir mana aramamak gerektiğini ifade ettiği beyitlerle (T5/4, T37/6, T39/5, T40/5 ve T52/5) yapmak istediği şeyin alışlagelmiş bir şairlik olmadığını, dolayısıyla şiirlerinin farklı bir dikkate muhtaç olduğunu zaten dile getirmektedir. Bu da okuyucuyu açıkça farklı bir okumaya mecbur eder.

Hevâyî'nin tehzillerine yöntemsel açıklık konusunda bir noktadan daha yaklaşmak mümkündür. Bu da manzumelerin biçimi ve ritmik unsurlarıdır. Taklit yönü incelenirken ortaya koyulduğu üzere, tehzillerin bilhassa matla ve hüsnimatla beyitlerinde söz ve ek kullanımlarındaki alt metinle kurulan paralellikler; nazım şekli, vezin, redif ve kafiye kullanımındaki aynılık şairin okuyucuya sunduğu en temel ipuçlarıdır. Ezgisi aynı, sözleri farklı olan iki şarkı gibi ana metin ve alt metin, eğer her ikisi de biliniyorsa, mutlaka yekdiğerini zihinde çağrıştıracaktır. Alt metinden daha

⁶⁴ krş. “girîbân-ı meşâmum pençe-i bûy-ı semen tutdı // ‘inân-ı ihtiyârum dest-i gül-geşt-i çemen tutdı” (Bilkan, 1997, s. 1116)

⁶⁵ krş. “kıblegâh-ı saf-ı maşûd olamazsın ey dil // sîne-çâk olmayıcak şüret-i mihrâb gibi” (Bilkan, 1997, s. 1113)

önce ve daha sonra, ana metnin nazım şekli, vezni, redifi ve kafiyesi binlerce kez kullanılmış olsa dahi şairin ritmin diğer unsurları ile alt metni işaret eden tavrı yöntemsel açıklığa bir delildir.

Hevâyî, kullandığı yöntem ile ilgili açık işaretler bırakmıştır. Özetle, yaptığı saçma sözler söylemektedir. Bu onun şairliği kötü olduğu için değil kasıtlı bir tercihten ötürüdür. Yapmak istediği herhangi bir sebebe bağlanmaksızın bir gazeli alıp onu tanzir eder gibi görünerek saçma sözlerle doldurmaktır. Kendi ifadesine göre (T5, T37, T39, T40 ve T52), klasik şiir anlayışından farklı olarak uydurma sözlerle dolu şaka niteliğindeki bu sözler onun “tuttuğu yolu” açıkça ortaya koymaktadır.

Yöntemsel açıklık okuyucu için işleri kolaylaştırmaktadır. Çünkü okuyucunun daha önce tehzil edilen metni hiç görmemiş olması ve tehzil ile ilgili hiçbir işaretin bulunmaması durumunda tehzilin ulaşabileceği bir nokta kalmaz. Bu kolaylaştırıcı unsurlardan bir diğeri tehzil metni ile alt metnin aynı anda verilmesidir. Elbette bu tercih müstensihin de olabilir. Zira farklı nüshalarda farklı durumlar söz konusudur. *Mecmū‘a-yı Nābī Naẓīre-i Hevāyī* (C)’de ana metin ile alt metin aynı anda verilmektedir. Okuyucu önce alt metni görmekte ardından ana metinle karşılaşmaktadır. Yani zeminin üstünde yapılan değişiklikleri fark etmesine gerek kalmaz, olduğu gibi görür. Zaten mecmuanın başlığı da bu duruma uygunluk arz eder. *Dīvān-ı Hezliyat-ı Edirneli Hevāyī* (B)’de ise alt metin yer almamaktadır. Okuyucu diğer açık işaretleri toplamaya mecburdur. Örneğin, eserin başlığı büyük bir ipucu olacaktır. Yararlanılan tenkitli divan metninde (A) kullanılmış 4 nüshadan yalnızca birinde alt metnin yer yer verildiği görülmektedir (Çakır, 1998, s. 55-56, 61-64, 68, 72, 74, 76, 78, 84). Bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Koleksiyonu’nda 501 numara ile mahfuz olandır.

Bu, metin dışı veya ikinci derecede metinsel olarak kabul edilen unsurlar, Genette’in yan metinsellik ilişkisi olarak adlandırdığı unsurlardır; “Metnin alımlanması ve yorumlanmasındaki rolleri kimi zaman o denli önemlidir ki yanmetinsel unsurların bazıları metnin ayrılmaz parçaları olurlar. Özellikle de başlık ve alt-başlıklar çoğu zaman metne sıkı sıkıya bağlıdır.” (Aktulum, 2014, s. 69-70). İkinci derecede metinsel unsurlar olarak nüsha başlıkları ve ana metnin alt metnin yanında verilmesi, okurun metne yaklaşımını şekillendirir ve onu klasik bir gazel okumasından daha en başta

alı koyar. Bu, tehzil metinlerinin birer yan metinsellik ilişkisi içerisinde en açık işaretleri verdiği noktadır.

Mecmū‘a-yı Nābī Nazīre-i Hevāyī (C) başlığı, okura doğrudan Hevâî’nin Nâbî’nin şiirlerine yazdığı nazireleri okuyacağı bilgisini vermektedir. Bu bilgi ile okur, daha en başta şunu fark eder: Hevâî’nin şiirlerinin doğrudan bağlantılı olduğu başka şiirler bulunmaktadır ve bu şiirler Nâbî’ye aittir; eldeki mecmuada bulunan şiirler de bunlardır. Okurun nazire türü ile ilgili bilgisi varsa farkındalığı da artacaktır. Bu durumda okur, alt metin ile ana metin arasındaki şekilsel uyumu kolayca kavrar. Nazirenin alt metni yücelten veya onun karşısında duran tavrını bilmek ise mizah hissini doğuran şaşırtma unsuru olarak okura yine yardımcı olacaktır. Okur, gelenek içerisindeki nazireyi beklerken karşılaştığı tablo buna aykırı olacak ve tehzillerin gülünç tarafı bu noktada kendisini gösterecektir. Her durumda bir yan metin olarak mecmuanın başlığı, okuru yönlendiren işaretlerdendir.

Dīvān-ı Hezliyat-ı Edirneli Hevāyī (B) başlığı ise okura hem şair hakkında bilgi vermektedir hem de şiirlerin üslubunu doğrudan bildirir. Okur, başlıkla şu ön bilgiye sahip olur: Bu eser Edirneli Hevâî’nindir ve onun hezl üslubu ile yazılmış şiirlerinden meydana gelmiştir. Bu ön bilgi ile birlikte şiirlerdeki anlamsal kopukluk, sıradanlık ve kabalık okurun zihninde anlam kazanır. Şiirlerden ciddi bir konu, edebî bir haz, derin bir anlam beklentisine girilmez. Çünkü eldeki eserin başlığı Edirneli Hevâî’nin hezl üslubu ile yazdığı şiirlerini işaret etmektedir.

Tehzillerdeki bütün bu işaretler, yöntemin açıkça kullanıldığını gösterir. Okur, yan ve ana metinsel ilişkiler üzerinden dönüştürümün varlığını açıkça gözlemleyebilmektedir.

4. TEHZİL ÖRNEKLERİNİN TENKİTLİ METNİ

4.1. TESPİT EDİLEN NÜSHALAR

Bu çalışmada, Hevâyî'nin tehzilleri için başvurulmuş ilk kaynak Çakır'ın yayımlanmamış yüksek lisans tezidir; bu tez Hevâyî *Dîvân*'ının tenkitli metnidir (Çakır, 1998). Tenkitli metin çalışmasında 4 nüsha kullanılmıştır: Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Koleksiyonu 501 numara; Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Koleksiyonu 502 numara; Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Koleksiyonu 668/2 numara; Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Koleksiyonu 986/3 numara (Çakır, 1998, s. III). Bu çalışmadan Hevâyî'nin Nâbî'nin gazellerine yazdığı 55 tehzil süzölmüş ve bu tehziller eldeki diğer yazmalarla kıyaslanmak şartıyla kullanılmıştır. Bu sayede, kimi okuma farklılıkları ortaya koyulmuş ve eksik kalan bazı beyitler tamamlanmıştır. Çalışmada bu tez için “A” kısaltması kullanılmıştır.

Çalışmada yararlanılan bir diğer yazma *Dîvân-ı Hezliyat-ı Edirneli Hevâyî*'dir. Bu yazma Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu arasında ve 06 Mil Yz FB 199 yer numarası ile kayıtlıdır. Çalışmada “B” kısaltmasıyla gösterilmiştir. Başlığında belirtildiği gibi Hevâyî'nin tehzillerini ihtiva eder. Örnekleme yer alan tehzillerden 52'si bu yazmada da bulunmaktadır. *Dîvân-ı Hezliyat-ı Edirneli Hevâyî*'nin bir kısmı üzerinde çalışılmış bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır (Güleç, 2015). Bu tez çalışmasından da eserin aslından da istifade edilmiştir.

Hevâyî'nin tehzillerinden müteşekkil olan ve çalışmada da istifade edilen yazmalardan bir diğeri *Mecmû'a-yı Nâbî Nazîre-i Hevâyî*'dir. Bu yazma, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu'nda 5199 numaralı kayıtla mahfuzdur. Çalışmada “C” kısaltmasıyla gösterilmiştir. Başlığında yalnızca Nâbî'nin adı zikredilse de eserde 34 şairin şiirlerine yazılan tehziller mevcuttur (Yıldırım, 2004, s. XVII). Bu eserden Hevâyî'nin Nâbî'nin şiirlerine yazdığı 61 tehzil alınmıştır, yani bu eser çalışmada kullanılan örnek metinlerin tamamını kapsamaktadır. Eserde önce tehzile esas olan şiir verilmiştir, ardından tehzil gelmektedir. Bu eseri inceleyen bir yüksek lisans tezi yapılmıştır (Yıldırım, 2004). Çalışma esnasında bazı okuma farklılıklarının tespit

edilmesi üzerine eserin aslına başvurulmuş, Yıldırım'ın (2004) yayımlanmamış tez çalışmasından da istifade edilmiştir.

4.2. METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL

Hevâyî'nin Nâbî'nin gazellerine yazdığı tehziller klasik elifba sıralamasına göre dizilmiş, hem çalışma içerisinde tehzillere doğrudan işaret edebilmek hem de dipnot sistemini kolaylaştırmak için numaralandırılmıştır. Numaralara bağlı dipnotlarda tehzilin hangi yazmada/çalışmada hangi yaprakta/sayfada olduğu gösterilmiştir. **A** kısaltmasıyla gösterilen çalışma Hevâyî *Divan*'ının tenkitli metnini içerdiğinden, bu kısaltmanın yanındaki sayılar, tehzilin tez çalışmasındaki sayfasına işaret etmektedir. **B** ve **C** kısaltmaları ise yazma nüshaları temsil ettiğinden, yanlarındaki sayılar da yaprak numarasını göstermektedir.

Dipnotlarda, anlam farkına yol açan bütün kelime, ek, söz öbeği değişimleri; söz dizimi farkları ile mısra ve beyit düzenindeki farklılıklar gösterilmiştir. Bir beyit için birden çok nüsha farkı söz konusu ise araya “/” işareti konularak bütün bilgiler aynı satırda, art arda verilmiştir. “//” işareti ise beyit farklılıkları gösterilirken mısraları ayırmak için kullanılmıştır. Nüshalardan herhangi birinde olmayan kelime, söz öbeği, mısra veya beyit için “-” işareti konulmuştur.

Beyit numarasına göre sıralanan dipnotlarda nüsha farkları gösterilirken önce metindeki şekil, sonra öbür nüsha veya nüshalardaki şekil ile yine nüshaların kısaltmaları verilmiştir.

Tehziller transkripsiyonlu yazı çevrimi ile verilmiştir. Ünver (1993) tarafından klasik Türk edebiyatı metinlerinin Latin harflerine aktarılması sırasında kullanılmak üzere oluşturulan sistem esas alınmıştır (s. 51-89).

İstifade edilen yazmalar harekeli metinler olmadığından özellikle eklerin dudak uyumuna girip girmemesi gibi okumaya temel olacak hususlarda *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni* (Kartallıoğlu, 2011) adlı kaynaktaki ve “18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine” (Develi, 1998) başlıklı makaledeki bulgulardan yararlanılmıştır.

Arap harfli Türkçe metinlerde /i/ ile yazılıp /è/ sesi ile telaffuz edilen ve hatta bugün artık /e/ ile seslendirilen “de-, et-, eyle-, ver-, ye-, er, gece, yer” gibi kelimelerdeki bu ses /e/ ile gösterilmiştir. Bazı kelimelere “ile” bağlacının /elif/ harfi olmaksızın eklendiği hâllerde bu durum ses uyumuna göre “-ile, -ıla” şeklinde kelimeye bitleştirilerek gösterilmiştir.

Farsça birleşik sözleri, tamlamaları, edat öbeklerini oluşturan ögelerin arasında ve Farsça ön ekle kurulan sözlerde ek ile kelime arasında kısa çizgi “-” kullanılmıştır. Arapça tamlamaları oluşturan ögelerin ve Arapça ön eklerle kurulan kelimelerin yazımında da aynı yol izlenilmiştir.

Arap harfli yazı sisteminde büyük-küçük harf ayrımı yoktur. Bu temel fikirden hareketle mısra başındaki harfler küçük harfle yazılmıştır. Yalnız özel adların ilk harfi büyük harfle yazılmış, bu büyük harf kullanımı ayırıcı niteliği için tercih edilmiştir. Özel adlara gelen ekler, kesme işareti ile ayrılmamıştır.

Çeviri yazıda kullanılan transkripsiyon işaretleri şunlardır:

ā	ā	ع	‘
ب	b, p	غ	ğ
ث	s	ق	k
ح	h	ة	a, e
خ	h	او, و	ū, ü, o, ö, v
ذ	d, z	ء	’
ص	ş	ى	ī, y
ض	d, ž	nazal /n/	ŋ
ط	t, d		
ظ	z		

4.3. ÖRNEKLEMDEKİ METİNLER

1

mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün

- 1 hiç bûze keyf vermedi ey nâzenîn saña
çespândur 'aceb 'arağ-ı dâr-çîn saña
- 2 müşkil marâzdur 'illet-i ma'hûde kabz eder
ey hûkne feth edersen eger âferîn saña
- 3 işkenbe bir büyük feneri etdi zîb-i dest
ey pâsbân bu toyaka-yı âhenîn saña
- 4 her gün zoğak süpürgeligini unutturur
ey kocağarı evdeki kör şeh-nişîn saña
- 5 pây edelüm kazancı senünle Hevâyî hep
kalb-i ğurüş baña züyûf-ı semîn saña

2

mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün

- 1 evinde şîreden halkun ki dolı kab olur peydâ
dükkânumda benüm bir kaç fıçı vişn-âb olur peydâ
- 2 'adû fir fir dolanur çevresin gāv-ı harāsāsâ
yalanından uşabilmez ki biñ dolâb olur peydâ

1 A1, B1b, C2b

4. her: bir **B**

5. kazancı senünle: senünle kazancı **B** / hep: yâ **C** / kalb-i: ğaşş-ı **C**

2 A2, B2a, C3a

2. beyit: 4. beyit **C**

- 3 çuvalı posa-yı zâc ile döksem seyl-i bārāna
zoḡaḡda marta dek çirk-āb-ber-çirk-āb olur peydā
- 4 hümāyun-nāme ḡavlince ḡayāl-i zılcı biz ardından
muṡavvaḡ oynadurken ḡuşları ṡāb ṡāb olur peydā
- 5 Hevāyī farṡ-ı ḡırsından öperken ol lapa-ḡVārı
şekerli sūtli āşveş lezzet-i şāp şāp olur peydā

3

fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün

- 1 ne bu darıldığın aşlı be ‘Arab n’oldı saḡa
başladın gördüğün etmege sebep n’oldı saḡa
- 2 dün gece biz ḡaber aldık ki raḡībe vardın
ne bu kec-rev ḡareketler ya ‘aceb n’oldı saḡa
- 3 beni çamurda ḡoyup eylemedün imdādı
böyle etlemeyecege ya ne sebep n’oldı saḡa
- 4 seni sevdüm demek ile yüzünü ekşiletdün
eyledün ‘āşıḡa bī-hūde ḡaḡab n’oldı saḡa
- 5 ne bu āvāz ile ḡaḡırmaların bir göt için
ey Hevāyī ḡanı nāmūs u edeb n’oldı saḡa

3. seyl-i bārāna: seyle süpründi C

5. beyit: Hevāyī bir uşaḡın şaydını tenhā murād etsem // o dem baş göt açık ḡarşumda ber-kührāb olur peydā C

3 A-, B-, C3b

4

mef'ülü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün

- 1 oğlan hızārī olur kibār olmadan kaçar
muğlimler ile seyre kaṭar olmadan kaçar
- 2 ardın döner görünce bizi ol civānemüzün
'uṣṣāķı ile yolda duṭār olmadan kaçar
- 3 eyler durur yanumda nice 'işve-i dūrüg
ol kebg-i nāz baṇa ṣikār olmadan kaçar
- 4 döşinde yağrı olmasa da öyle kocunur
cān-bāz bār-gīri kayar olmadan kaçar
- 5 semtinde anı bulsa da yārānlık eylese
miskin bu yaz Hevāyīye yār olmadan kaçar

5

mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün

- 1 kalendar dūnbeyi meftūḥ edince dūnbeden söyler
gehī kıl gāh tūy gāhīce yūṇ geh penbeden söyler
- 2 günün şaşırsa bāzār-ertesin şalı deyü şayar
gehī sebķ-i lisānıyla ğalaṭ perşenbeden söyler
- 3 gece zen-pāreye teklīf-i naķl-i sergūzeşt olsa
fevāḥiṣ baskınında savdıġı karşanbadan söyler

4 A-, B-, C10b

5 A15, B-, C12b

2. günün: gehī C / şalı deyü: şalıda C

- 4 bulunmazsa ‘aceb mi güftesinde pāk mazmūnlar
Hevāyī ekşeriyā sözleri işkenbeden söyler

6

fā ‘ilātūn / fā ‘ilātūn / fā ‘ilātūn / fā ‘ilūn

- 1 karye-i ‘aşk re‘āyāsı sefer bilmezler
şalgının eyler edā kār-ı diger bilmezler
- 2 yağlı ballıdur oğuma ile pilāv u zerde
şofiler ağ u şarı sīm ile zer bilmezler
- 3 iş ya burğ-u-yı müjeñ ya çekic-i ğamzeñdür
yapu-yı dilde şamātā-yı keser bilmezler
- 4 dili kaynatmağa besdür ufacık hāllerüñ
‘aşcıyān-ı ocağ-ı ‘aşk büber bilmezler
- 5 dād-ı afyon-ğorān oğ-a-yı Kadrīden
pes-i dükkānımızı kağve kadar bilmezler
- 6 pāsbānān-ı mağallātı Hevāyī şehrüñ
āhenīn toyağa işkenbe fener bilmezler

7

mefā ‘ilūn / mefā ‘ilūn / mefā ‘ilūn / mefā ‘ilūn

- 1 ağılsun taşlık-ı Litroz ki ırğad olduğum yerdür
külüng-i āh-ile kavişde Ferhād olduğum yerdür

6 A16, B7a, C13a

1. şalgının eyler edā kār-ı diger: atları toyla gezer zīn ü semer **B**, nukbe-tār olduğu yerlerde meferr **C**
4. ocağ-ı: ocağ hem **C**
5. beyit: 2. beyit **C**

7 A20, B8b, C15b

- 2 ağılsun şalı bāzārında yaymacı reçelciler
varup der-yüze-gerd-i cevz ü kübbād olduğum yerdür
- 3 ağılsun Şofyanuñ kıvrak giyen hasnā ‘arūsānı
taşavvur haclesinde gece dāmād olduğum yerdür
- 4 ağılsun Abaza köşkünüñ eşrāfı verā-çārda
mukīm-i muhyem-i deşt-i Belgrad olduğum yerdür
- 5 ağılsun Kaştamonunuñ ahālīsi şıyānetde
rehā-yāb-ı eşirrā-yı Boyābād olduğum yerdür
- 6 ağılsun ehl-i cāhuñ şurre şurre verdiği bahşış
Hevāyī hırş-ıla güm-kerde ta‘dād olduğum yerdür

8

fā ‘ilātün / fā ‘ilātün / fā ‘ilātün / fā ‘ilün

- 1 teb-zede lebden o yārān ki lu‘āb isterler
gūyiyā çölde kuru çeşmeden āb isterler
- 2 sancudan kışda nice kurtulur ol t̄ā’ife kim
çorba nūş eyleyecek yerde hoş-āb isterler
- 3 sen hemān kışda çarıksız koma şākirdlerüñü
senden ey usta ne kalçın ne çorāb isterler
- 4 hāzır ol geldi sıra şöḥbeti yārān-ı şafā
önde mum elde çubuk sofrada kab isterler
- 5 gençler seyrine ev ev gezen āvārelerüñ
ferfelek gibi gözün halka-yı bāb isterler

- 6 meşreb-āmūz gerek remzden iç oğlanı
hıdmete pīş-i ekābirde şitāb isterler
- 7 ey Hevāyi kim olur hāl-ı imāma perseng
yāve-gū yāve-edā yāve-cevāb isterler

9

mefā‘ilün / fe‘ilātün / mefā‘ilün / fe‘ilün

- 1 temelluḡ ol gözü şaşıya dīdebānlıḡdur
temeyyül ol mütelāşīye tartağanlıḡdur
- 2 üzüm şıktısını evde tatmaḡ aldı seni
bu şirenün şonu elbette dil-burānlıḡdur
- 3 gelince şöhbete helvāyı yemeden gitmek
tamām herze-derālıḡ alaybozanlıḡdur
- 4 darıldıḡımı edebsizligine duymuşdur
üzüldiḡi uşaḡuñ baña ḡaltabānlıḡdur
- 5 Hevāyī bir iki yıl varmaz ise ‘askerli
Edrine evlerinün şonu ḡaldıranlıḡdur

10

mef‘ülü / mefā‘ilü / mefā‘ilü / fe‘ülün

- 1 bir ḡukayı kesdür ki ‘abādur demesünler
bir şarığı şardur ki ḡabādur demesünler

6. beyit: 5. beyit C

9 A24, B10a, C19b

3. beyit: 4. beyit C / herze-derālıḡ: herze-der elhaḡ B

5. varmaz: varılmaz B / ḡaldıranlıḡdur: baldıranlıḡdur B

10 A25, B10b, C20a

- 2 bir zülfe deli göñlünü bend et ki mecānīn
vā-sūhte-i dār-ı şifādur demesünler
- 3 bir çamura düş kim saña erbāb-ı şekā hep
ālūde-i çirk-āb-ı helādur demesünler
- 4 boya şağaluñ ağını hınnā ile tā kim
ebnā-yı zamān saña babadur demesünler
- 5 öğretme mürekkepciligi kimseye hergiz
tā kim saña şan‘atda bahādur demesünler
- 6 kaşmerligi terk eyle Hevāyīveş ağırlaş
tā kim saña halk ehl-i riyādur demesünler

11

fā ‘ilātün / fā ‘ilātün / fā ‘ilātün / fā ‘ilün

- 1 bāne-i Şofya ‘aceb pāk olacak yerlerdür
pāk iken havzda nā-pāk olacak yerlerdür
- 2 dilberi halvet-i hammāmda çıplak görmek
şoyunup kış günü dellāk olacak yerlerdür
- 3 çār-kūşe yüzüğe düşdü Çöke köylüleri
Dörtkaya yanları hakkāk olacak yerlerdür
- 4 kuşlar üşdü üzüme boruñu ötdür turma
bāğlar vaż‘-ı tebūrāk olacak yerlerdür

3. beyit: - C / çamura: balçığa B / kim: tā ki B / erbāb-ı şekā hep: ehl-i şekāvet B

5. beyit: - B

11 A25, B11a, C20b

- 5 şāh-mārān-ı dü-zülf etdi yılancı dile kaçd
 kütusu dopdolu tiryāk olacaķ yerlerdür
- 6 h^vāce-i dīhi Hevāyī mevzi başı görmek
 düşmen lonca-yı etrāk olacaķ yerlerdür

12

mefā ‘ilün / fe ‘ilātün / mefā ‘ilün / fe ‘ilün

- 1 dem-i zifāf zühür-ı nev-i hıyāra düşer
 uyarsa baht eger sūrumuza yāra düşer
- 2 belā-yı kahve doyulmaz bir iki varmaķ ile
 o meger hātır-ı erzāle vara vara düşer
- 3 hayāl-i çizme-i dildārdan tehī göz yok
 mişāl-i koĝa-yı çermīn her bekāra düşer
- 4 degil bataĝa düşen gübre eski dükkānuñ
 siyāh-ı kerpici-i dīvārı pāre pāre düşer
- 5 ne dil murād edinür yolda bir yutum tütünü
 ne ‘arz-ı şāhçe idrāk-i çuka-dāra düşer
- 6 hemān bize yiyecek penīr ile ekmekdür
 bütün kuzu maħal-i sofra-yı kibāra düşer
- 7 ‘Alemdaĝına çıkar ey Hevāyī zillet ile
 o dil ki Türk-şifat hāk-i Üsküdāra düşer

6. mevzi başı: gözi yaşlu **B**

12 A26, B11a, C21a

2. beyit: 5. beyit **C** / erzāle: zāre **B**

4. beyit: 6. beyit **C** / düşen gübre: düşenler hep **B**

5. beyit: 4. beyit **C** / yutum: tutam **B**

6. beyit: 2. beyit **C** / penīr ile: bağda penīr **C**

7. çıkar ey: çıkar ki **B**, düşer çāk ey **C**

13

fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün

- 1 şahsıdan qor almağa tiryākīden nevbet mi var
odasında Qadri şolağın meger rāḥat mı var
- 2 geh ‘acūz-ı zışt ü geh tāze gulām geh genç kız
zāni-i bed-ḥ^vāh kapu çekmedük ‘avret mi var
- 3 ḥāsıl eyler qāle-i efkār-ile ḥüsrān-ı renc
ehl-i sūqa akçesizlik gibi bir zillet mi var
- 4 kârdan maqşūdumuz hep ehl-i dükkān olmadur
yohsa kâra kehle bāzārında bir minnet mi var
- 5 bir adım dükkānının öñünden olmazsun ırak
çokdan ey sā’il Hevāyī ile ünsiyyet mi var

14

mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün

- 1 bulanup şīreye keyf-ile pür-şūr olmamız yegdür
düşüp yol ortasına ğarq-ı çamur olmamız yegdür
- 2 kibāruñ köfte-ḥ^vār-ı sofra-yı in‘āmı olmağdan
kanā‘at-kerde-i çorba-yı bulğur olmamız yegdür

13 A26, B11b, C21b

2. tāze gulām geh: fertüt gāhī **B**, şeyyibe geh **C** / zāni-i: zāninin **B** / bed-ḥ^vāh: kapu **B**, bed kapu **C** / kapu çekmedik: kapu çekmediği **B**

5. ırak: cüdā **C**

14 A27, B11b, C22a

1. pür-şūr: ma‘mūr **C**
2. beyit: 4. beyit **C** / in‘āmı: iḥsāmı **B**

- 3 kitābet etmeden taş şuffesinde kış günü hānuṅ
varup Oğlanlı hāmmāmında nātūr olmamız yegdūr
- 4 ḥalīfe kīsesinden olmayup cer-kerde-i dirhem
kelāsā kapuda ḥaffāf-ı meṣhūr olmamız yegdūr
- 5 şapanāsā elinde fırlamağda kalmadan Türkün
o kayğudan miṣāl-i kaya mehcūr olmamız yegdūr
- 6 Hevāyī girmege kaşmerlik-ile bezm-i ḥübāna
miṣāl-i kām̄eti dervīş-i kanbūr olmamız yegdūr

15

mef'ūlū / fā'ilātū / mefā'ilū / fā'ilūn

- 1 pīş-i dükkāna muḥzır-ı ḥod-rā gelūr gider
gūyā ki ker ü ferr ile āgā gelūr gider
- 2 başıldığın ḥaber verūr eṣrāra kūy gibi
her kūh bize za'im ü re'āyā gelūr gider
- 3 olmaz yine ḥarīş rezālet yemekle sīr
şahn-ı simāta bir daḥi çorba gelūr gider
- 4 cīrān-ı bāğ ayazma edelden pınarımı
zīr-i yalağa karye-i saḳḳā gelūr gider
- 5 bir gün demez o kaḥbenün işi nedūr 'aceb
şık şık eve Hevāyī-i rüsvā gelūr gider

3. beyit: 5. beyit C

4. beyit: 3. beyit C

5. beyit: 2. beyit C / Türkün: yārūṅ C

15 A28, B-, C13b

16

mef'ülü / fâ'ilâtün / mef'ülü / fâ'ilâtün

- 1 bu yağ u bal kıandan kıayğanalara da bilmez
çorbada köfte kimden tarhānalar da bilmez
- 2 bercesten-i şererden maķ'ad harāb-ı sūziş
bir hāl var tağarda kestāneler de bilmez
- 3 yolda iniş aşığı pāldum ne çekdiğini
çenber kıolanı dursun seyişāneler de bilmez
- 4 kirpiklerün mişāli eñser kesilmedi hıç
ğamzeñ çekikçelerini çingāneler de bilmez
- 5 cānānenün vardığı āhurları Hevāyī
şehir-i Edrine içre orfāneler de bilmez

17

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

- 1 ehl-i sūķuñ hem hizānın hem kibārın görmüşüz
biz iyinün de kemün de kesb ü kārın görmüşüz
- 2 çok da banballanma kim yol ortasında har gibi
biz nice biñ yosma serhoşuñ kıayarın görmüşüz
- 3 Edrine yolundaki çamura dayanmaz yine
semt-i Eflāķuñ nice eşkin davarın görmüşüz

- 4 çifteden alt etmege bir kâncıdur sermāyesi
biz bu yazınun nice kısrak-süvārın görmüşüz
- 5 bir gün eyler seng-beste Tūnca ka‘rın cāygāh
şayısız Varşaklı serhoş nā-bekārın görmüşüz
- 6 bir şaka ile eder biñ hāne-i ‘ırzı harāb
ehl-i cāhuñ nice kaşmer köfte-h^vārın görmüşüz
- 7 bir atışda indirür biñ şeh-nişīnün cāmını
yosmagānuñ beyt-i fuḥşa sengsārın görmüşüz
- 8 vakf-ı istīcār olur bir bir Hevāyī esteri
biz bu yolun hayli çok şāhib-kaṭārın görmüşüz

18

mefā‘ilün / fe‘ilātün / mefā‘ilün / fe‘ilün

- 1 Cemāl ile beni ol kükla-kad nedür bilmez
ne-dīde şa‘bezedür nīk ü bed nedür bilmez
- 2 bilür somākī-i hemvārı her kayayı bilen
şamanlı balçıgumuz kālūd nedür bilmez
- 3 tenük-kef ehl-i dükkānuñ çeliklidür yapısı
binā-yı h^vāce gibi mu‘temed nedür bilmez

4. beyit: - C

5. beyit: 6. beyit C

6. beyit: 4. beyit C / harāb: tebāh B

7. beyit: 5. beyit C

8. beyit: 7. beyit C / bir bir: bir gün B / esteri: esterān C

18 A33, B13b, C26a

3. beyit: - C

- 4 ağacı üzre kalur kırtlanur çürür kuş yer
kirāsı bağçemüzün hîç seped nedür bilmez
- 5 be usta karı telāmîz-i ħurde dükkānda
Elifden özge Hevāyî veled nedür bilmez

19

mefā 'ilün / mefā 'ilün / mefā 'ilün / mefā 'ilün

- 1 kıyudan gerdiş-i çıkırık-ıla koğa dopdolu çıkmaz
ne denlü tîz çekseñ dökülür aşlama şu çıkmaz
- 2 ħamîri bî-nîşa açıldığından pek şarılmışdur
ki yufka biñ yerinden pârelense oklağı çıkmaz
- 3 ümîd-i dāne ile toĥmkār olmak güzel ammā
herîse etseler ħarmanda çāşım bir taru çıkmaz
- 4 çıkar ser-çeşme kapusunda bir gün seyrimüz zîrā
benümle ol büt-i segbān-siriştüm gū-be-gū çıkmaz
- 5 benüm varsa Hevāyî etdi būsümden buhar te'sîr
ayağından o şūĥuñ yoĥsa terden bir koĥu çıkmaz

4. beyit: 3. beyit C

5. beyit: 4. beyit C / telāmîz-i ħurde: telāmîz oturdu C

19 A34, B13b-14a, C26b

2. beyit: 3. beyit C

3. beyit: 2. beyit C

4. zîrā: ammā B / çıkar ser-çeşme: çıkarsa çeşme A

20

mefā 'ilün / mefā 'ilün / mefā 'ilün / mefā 'ilün

- 1 bize ol şüh-ı Tāzī 'ulbe 'ulbe lüle göndermiş
Halebden eylemiş poliçe İstanbula göndermiş
- 2 tarağcılık edermiş şimdi tüysüz berber oğlanı
hediye ustasına şāne-i mergüle göndermiş
- 3 yine bāzārbaşı gör bizi anmış ziyād olsun
dolu bir maḳrama olmuş güzel muşmula göndermiş
- 4 Emīn beg Başrada gümrükcülükden zengīn olmuştur
kızına iki donluḳ kırmızı bādüle göndermiş
- 5 bahālu vermemiş 'ūdı bize şad-āferīn 'atṭār
şaḡır dellāl-ile on dirhemin bir pula göndermiş
- 6 Hevāyī fāris-i tab'um bilür kim doruya binmez
topal canbaz hoş etmiş bār-gīri kula göndermiş

21

fā 'ilātün / fā 'ilātün / fā 'ilātün / fā 'ilün

- 1 Edrine şehrine geldik hāy yok hū ḳalmamış
gece çorbası çıkar bir bellü ḳapu ḳalmamış
- 2 çāderin başmış yine 'atṭārbaşı orduda
tabla-yı şad-ḥücre-i eczāda māzū ḳalmamış

20 A36, B14b, C29b

1. poliçe İstanbula: İstanbula poliçe **B**

4. beyit: - **C**

5. beyit: 4. beyit **C**

6. beyit: 5. beyit **C**

21 A36, B14b, C30a

- 3 hep yayanuñ çatlamış yolda harāretten dili
meşk-i saḳḳā-yı miyānda bir içim şu ḳalmamış
- 4 pulluğun şatmış bu gün etrāk olmuş çiftbozan
tarlalar batṭāla çekmiş resm-i tapu ḳalmamış
- 5 ḳullanur yok hīç besler yok küheylan atları
ḥāne-i fārisde zīn ile tegeltu ḳalmamış
- 6 şimdi ḳaḅḅı izbeye etsün Hevāyī ilticā
hep yıķılmış köhne dükkānında yapu ḳalmamış

22

mef‘ūlü / fā‘ilātü / mefā‘ilü / fā‘ilün

- 1 bengün ḥayāli bir ser-i sersemde ḳalmamış
bir ehl-i keyf meclis-i ‘ālemde ḳalmamış
- 2 anlatıdurur işāret ile her murādını
dilsizligün nişānı bir ebkemde ḳalmamış
- 3 efsāra minnet oldu yine ata benümki
dizginde eskimiş gibi berkem de ḳalmamış
- 4 ḳaşbaşdı ile görsek o ‘acebe kıyāfeti
bağlar çözüldü kuvvet-i merhem de ḳalmamış
- 5 ta‘rīzidür bu köfte Hevāyī çü şā‘ire
mazmūnu şanma kim dil-i melhemde ḳalmamış

4. beyit A: - B, - C

5. beyit: 4. beyit B, C / hīç: şimdi C

6. beyit: 5. beyit B, C

22 A-, B-, C32b

23

fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün

- 1 lev m eder berber olan kendüye baş olmayıcak
günde biñ müşteri dükkānda tırāş olmayıcak
- 2 şaplanur çamura yāhūd kırılır yolda kalur
koçuyu koşduramaz kimse koçaş olmayıcak
- 3 şunamaz dalkılıç düşmene serdengeçdi
ceng-i harbi çalınur tā ki şavaş olmayıcak
- 4 varduğı meclis-i ağıāra doyulmaz yārün
zahm-ı dendān-ile boynunda herāş olmayıcak
- 5 iş görüp akça kazanup boğazun oțaramaz
ey Hevāyī kişide ‘akl-ı ma‘āş olmayıcak

24

mef‘ülü / fā‘ilātü / mefā‘ilü / fā‘ilün

- 1 bir kerre beng-i luțfuñ-ıla sersem olmaduk
tiryākī deñlü maşhara-yı ‘ālem olmaduk
- 2 bilmem niçün yabāna atarsın bizi sefih
söz arasına girdük ise balğam olmaduk
- 3 tohm-ı şekā-nişānde-i bustān-ı vaz‘ iken
ser-tahte-i mezāka yarar çiğdem olmaduk

23 A44, B17b, C35a

24 A44, B17b, C36a

2. niçün yabana atarsın bizi: bizi niçün yabana atarsın C

- 4 destārumuz fes üzre Cezāyir-pesend iken
dayı senün yanunda hemān şalgām olmaduk
- 5 altun adı Hevāyīnün olsa n'ola bakır
ādem mi var yanunda ey adı kem olmaduk

25

mef'ülü / mefā'ilü / mefā'ilü / fe'ülün

- 1 yaḥni yemeden şol şulu çorbadan uşanduk
üç yere konan tuzlu şalatadan uşanduk
- 2 nāyib olalı maḥkeme-i şehr ü kūrāda
ḥalk eyledigi bī-hūde da'vādan uşanduk
- 3 geçdük küçücükden çelebī ḥırfete ammā
ol mağlaṭa-yı nāfile-ğavğādan uşanduk
- 4 oğlan kovarak devr-i maḥallātı unutduk
çamur olarak şoḥbet-i ḥelvādan uşanduk
- 5 'avret ile oğlanı Hevāyī saṇa verdük
ibne olalı çokdan o sevdādan uşanduk

26

fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün

- 1 bir zamān biz daḥi aylakçı-yı tersāne idük
taḥtaya dülger idük āhene çingāne idük

25 A45; B-; C35b

2. beyit: 4. beyit C

3. geçdük: çekdük C

26 A45, B18a-b, C37b

1. āhene: timura C

- 2 tersdür şimdi tekālīf-i vişāl ü hicrān
vaşlına yerli idük hicrine haymāne idük
- 3 bizi ol sīb-i zekān maşharaya alur idi
bezmine nuql-ı mezāk olmada kestāne idük
- 4 yāri eglendürür iken geceler dükkānda
geh muḳallid gehī güyende-i efsāne idük
- 5 evlilik şimdi Hevāyī ḳatı farıtdı bizi
ergen iken köçek-i ḳahbe vü orfāne idük

27

fā ‘ilātün / fā ‘ilātün / fā ‘ilātün / fā ‘ilün

- 1 saḳḳārān olsa şuḳun söylemez ḳaynananuḡ
çıḳmadı gitdi söz ağzından bizüm orfānenüḡ
- 2 cevrine kimse taḥammül edemez ‘uşşāḳdan
vaż‘ı zīrā yāvedür ol āfet-i haymānenüḡ
- 3 āzmāyiş etmeyen bir hoşca bilmez kıymetin
mührecilerle börekçiler gibi merdānenüḡ
- 4 çignedür açmazdan ata piyāde-dilleri
ruḫları naṭ‘-ı cefāda ol şeh-i ferzānenüḡ
- 5 söyler aḫvāl-i neberd-i maça mamayı saḡa
söyledürseḡ birisin fersūde-i tersānenüḡ

4. iken: idük **B**

27 **A47, B18b, C38a**

5. söyledürseḡ: söylersen **B** / Bu beyitten sonra tek mısra olarak: sebz-tih gülgünümüz yavrusudur çingānenüḡ **A**

- 6 lābūd işi olmayan bir yol Hevāyī sorsalar
aṇdurur dükkānumuz adını tenbel-ḥānenün

28

fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün

- 1 yāri açdım açıl ey mantı dehānum diyerek
bezme geldi gele ey yaḥni kapanum diyerek
- 2 āh bir kerre lala tarzı açup kollarumu
kucağa alsam o beg-zādeyi cānum diyerek
- 3 ardına hışlayarak bāri düşeydim yārün
bre tır kaçma meded kesdün amānum diyerek
- 4 çıkup ol Türk-reviş şehre maḥallātı gezer
ekşi bükşi ne şatar tırşu alanum diyerek
- 5 geveze etdi gazellerde Hevāyī bizi yār
söyleye söyleye ey yaṇşak ozanum diyerek

29

mefā‘ilün / fe‘ilātün / mefā‘ilün / fe‘ilün

- 1 çürüdü mīve-i dil tıfl-ı müft-zen diyerek
kurudu ayruḳ-ı saç tāze feslegen diyerek

6. bir yol: benzer C

28 A48, B18b, C38b

2. beyit: 4. beyit C

3. beyit: 2. beyit C

4. beyit: 3. beyit C, üstüne düşsem anuḥ ḥaylice varsam gelsem // geçmedi geçmedi cāna türeḳānum diyerek B

5. gazellerde: gamzelerle B

29 A49, B18b, C39a

- 2 teferrüc ehline bildiklerin unutturdum
dügün fođüluna döndüm düzen düzen diyerek
- 3 uşağlar uğruna ħarmanlar dolandım hep
‘aceb ovalara düşdüm dögen dögen diyerek
- 4 ne yaptı gör dile aylakçılık gemilerde
oñartdı karadan âlet dümen dümen diyerek
- 5 Frenk uşağı saçıdur çeken Hevāyîyi hep
girirse çekdiri içine pāy-zen diyerek

30

fā ‘ilātün / fā ‘ilātün / fā ‘ilātün / fā ‘ilün

- 1 post-ı Türkmān benüm kürk-i vaşak kab senün
müflisüm kızu benüm nāfe vü sincāb senün
- 2 gel bedestānı senünle ħ^vācegī paylaşalum
izbe-i zīr benüm nīme-i dolāb senün
- 3 baçalum kim uşanur tīz dün ü gün çalışalum
kaşran sürme benüm şüst ü şū-yı bāb senün
- 4 etme ben bekrīden ey Lāz karı cānını dirīğ
cibre-i şīre benüm kırmızı vişn-āb senün
- 5 aşaşalum dedi saçına Hevāyî karınuñ
öreke başı benüm yumağ-ı mūtāb senün

30 A50, B19b, C40b

2. beyit: 3. beyit C / nīme-i: kūşe-i C

3. beyit: 2. beyit C

4. cānını: bir cāmı C

5. aşşalum dedi saçına Hevāyî karınuñ: aşşal döndü Hevāyî karınuñ saçına hem C

31

mef'ülü / mefā'ülü / mefā'ülü / fe'ülün

- 1 gül dalını ev yaprağı dam eyledi bülbül
hep işini forṭayla tamām eyledi bülbül
- 2 her şıklığa düşdükçe birer çalıya kondu
her ötmede tebdīl-i maḳām eyledi bülbül
- 3 hiç şuşmadı gece boğazın yırtarak ötdü
yavrusuna uyḥuyu ḥarām eyledi bülbül
- 4 serḥoşluk ile çok içip akşamca şarābın
dolaşdı dili ḥalt-ı kelām eyledi bülbül
- 5 bağdan gelüp ak yel seheri dedi Hevāyī
dükkāndaki 'uṣfūra selām eyledi bülbül

32

mef'ülü / mefā'ülü / mefā'ülü / fe'ülün

- 1 mīzān-ı şekā olsa 'ayān seng-i girān ol
bulsan eger ağır yükü ḥammāl-ı kapan ol
- 2 dört eyle gözüñ yavru kuşu avla görünce
ammā nazar-ı ḥalka gözü bağı doğan ol
- 3 çig koyma sözü āteş-i endīşede kaynat
nā-puḥtelerin ṭabḥına dīk-i galeyān ol

31 A52, B20a, C41b

3. yavrusuna: gözine çün C

4. akşamca: aḥşamla C

32 A52, B20a-b, C42a

2. gözüñ: gözü C

3. beyit: 4. beyit C / sözü: eti C

- 4 ol seng-dilin ‘aşkı ile bağruña taş baş
ser-geşte olup fırlamada mişl-i şapan ol
- 5 dükkānda oțursa da sefihāne Hevāyī
geh Țunusa devletli geçin gāh hızān ol

33

mef‘ülü / mefā‘ilü / mefā‘ilü / fe‘ülün

- 1 gezmezdi sırıklarda ciger çevren olaydım
bitmezdi bataklarda kāmıř ney-zen olaydım
- 2 esmezdi denizlerde sađanaklı kara yel
bir çiftte ‘Arab mavnasına yelken olaydım
- 3 çok görmez idi dirhemine bir pulu küttāb
dünyāda mürekkeble hemān bir ben olaydım
- 4 şuşam gibi efsürde olursam da olaydım
tek lokma pişen tavaya şıruğan olaydım
- 5 düşizelik elverse Hevāyī-i dil-i zāra
kaşdıyla yeği evlenecek ergen olaydım

4. beyit: 3. beyit **C**

5. oțursa da: oțur řadra **C**

33 A53, B20b, C42b

1. sırıklarda: şokaqlarda **C**

2. denizlerde: denizde **B** / yel: yeller **B**

3. mürekkeble: mürekkebcı **B**

4. düşizelik elverse Hevāyī dil-i zāra: düşize bulunmazdı ara vara Hevāyī **C** / ergen: bir ben **C**

34

mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fe'ülün

- 1 Hācı Hicāzı gāhi yapar kıtmir istesem
laḥm ü 'acīne fülful eker sa'ter istesem
- 2 silmezdi kimse alnı terini benān-ıla
rūy-ı nızām görmek için ülker istesem
- 3 orfāneler çü kelb kaçarlar bucaḵ bucaḵ
tenhā güreşmek anlar ile bir yer istesem
- 4 şākirdler siler süpürür hırdavātı hep
dükkānda būriyā bulamam minder istesem
- 5 abdāllar fenāyilerin gönderür baña
tathīre çizmenüñ çamurun sünger istesem
- 6 yok ihtiyāc şimdi mekārī davarına
Gergerli-zāde kendi gelür ester istesem
- 7 mi'mār-ı ṭab' enşeri kaçmaz Hevāyīyā
tarḥ-ı binā-yı beytüm için dülger istesem

34 A55, B21b, C43b

1. laḥm ü: semen-i **B**
2. beyit: - **C**
3. beyit: - **B**, - **C**
4. beyit: 3. beyit **B**, 2. beyit **C**
5. beyit: 4. beyit **B**, 3. beyit **C**
6. beyit: 5. beyit **B**, 4. beyit **C**
7. beyit: 6. beyit **B**, 5. beyit **C** / Hevāyīyā: Hevāyī müft **C**

35

mef'ülü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fe'ülün

- 1 buz gibi yahça olsa eger kayamuz bizüm
 olmaz yine izābe şapan ayamuz bizüm
- 2 dükkāndaki şıçanların artık işi biter
 yüklenmede kedilere ser-māyemüz bizüm
- 3 haylī fuzül müflis 'ālī-cenāb imiş
 etmez kabūl cerri fūrū-māyemüz bizüm
- 4 muhızır elinden olmayacak yakamuz halāş
 mollā imiş ne fā'ide hem-sāyemüz bizüm
- 5 üstādıyuz Hevāyī büzürgān-ı hırfetün
 halk içre pest imiş tūtalum pāyemüz bizüm

36

mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün

- 1 ne dem ol şūh bed vaż'-ıla nopran gösterür kendin
 seven yoşma ta'allukdan peşimān gösterür kendin
- 2 ne denlü kart olursa enderün ğilmānı bu 'aşruñ
 çekip boğma tırāşa tāze oğlan gösterür kendin

35 A56, B21b-22a, C43b

1. yine izābe: yine ezāya **A**, izābe olsa **B**
2. beyit: 3. beyit **C**
3. beyit: 2. beyit **C**

36 A60, B23a, C45b

1. peşimān: perīşān **C**
2. ğilmānı: oğlanı **B, C**

- 3 za'îfû'l-bünyeyi sevmez fevâhiş deyü zen-pâre
şırık ıammalı gibi yolda dizman gösterür kendin
- 4 şarup bozuk düzen şarık başına Türkmânâne
seferde karakullukçada segbân gösterür kendin
- 5 zarâfet-pîşe nâzük-tab' şâ'ir oğlu şâ'irdür
Hevâyî gerçi şeklen ehl-i dükkân gösterür kendin

37

mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fe'ülün

- 1 ağlatma gayrı fırkate halkınun anesin
şaldırma başka yan topunun sâlyânesin
- 2 bir kerre başa gelmedün ey hoşka-bâz uşak
bildüm ki sen de mâ'il-i çeng ü çeğânesin
- 3 sâbününun geçince tavı taş olur hemân
helvâ pişerken uyuma gözle miyânesin
- 4 geldi bu gün dükkânıma boğluk subaşı
giymiş başına eski bezirli şebânesin
- 5 boş durmaz ağzı oynar o aç gözlü dilberün
çiyner köpürderek şakızun şâh-dânesin
- 6 yârân sühânda her biri bir semt tutdu lîk
muğhik Hevâyî halı-ıla semt-i fesânesin

4. şarık başına: şarığını başında **B** / Türkmânâne: nev'-i Türkmânî **C**

37 **A61, B23a, C46a**

2. beyit: 3. beyit **C**

3. beyit: 4. beyit **C** / sâbününun: sâbünü pek **B** / pişerken: geçince **A**

4. beyit: 5. beyit **C** / bu gün dükkânıma boğluk subaşı: dükkânıma boğluk subaşı bu gün **C**

5. beyit: 2. beyit **C**

6. sühânda: içinde **B**

38

fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün

- 1 çatlayınca yemege dil revğan-ı dūnbāleden
çok semān besli gerekdür mīṣ-i bī-erdāleden
- 2 ol zenūñ dil şevher-i şeydāsıdur kim gösterür
gāh u bī-geh ekşi yüz eski kabā-yı vāleden
- 3 yola gel ğamzeñ müjeñ gūşuñ görüp etsün hāzer
kürde mecden mec tabancadan tabanca pāleden
- 4 mekr-i hūsnūñ bügüye uğratdı gūyā bezmi kim
çömlegi çatlarsa da çıkmaz tennūr-ı hāleden
- 5 göricek mi‘mār ağa dülger Hevāyīsın demiş
şan‘atın ‘arza ne hācet belli iken māleden

39

mef‘ülü / mefā‘ilü / mefā‘ilü / fe‘ülün

- 1 yelken çözümez mevce-i fitne serenümden
kec-keştī-i sengüm yol alınmaz dümenümden
- 2 ol çekdiriyüm kim göremez manka-niṣnüm
āsūdegī-i kehle bütün pāy-zenümden

38 A62, B23b, C47a

2. şeydāsıdur: merdānesi **B**

3. yola gel: n’ola ger **B** / Bu beyitteki “kürde” sözü istifade edilen tezlerde “gör de” şeklinde okunmuşsa da anlam bakımından herhangi bir ilgi kurulamamış, kılıç manasındaki “kürde” şeklinde okunması uygun görülmüştür

4. bezmi: ‘azmi **B** / tenūr-ı: derūn-ı **B**

39 A62, B23b-24a, C47b

1. mevce-i: şühī-i **C**

- 3 ol köy eviyüm havlu ve damum gibi yokdur
āzāde anuñ çalı vü çūpu sögenümden
- 4 bāzār-ı süpüş āyinecisi gibi ğamzen
bön-dilleri aldatmağa korkar düzenümden
- 5 şā‘irlere tūyünce külāh oldu Hevāyī
bu tūrfa ğazel köhne-‘abā-yı sūhānūmden

40

mefā ‘ilün / mefā ‘ilün / mefā ‘ilün / mefā ‘ilün

- 1 ‘abā gördük bu yıl bayramda ağadan kabā derken
bize Türkmān kürkü çıkdı yıllık çalkafa derken
- 2 bizümle hep zebān-ı çerb-şīrīn söyleşür şimdi
haremden taşraya çıkdukça evvel ket-ḥudā derken
- 3 göñül bir zır deliye döndü bağı bandırağı yok
zamān ile aña güllābī-i dāru’ş-şifā derken
- 4 ne deñlü kapu aradıksa ol deñlü yobaz olduk
bulayduk bir tevābī‘-perver ekmekli ağa derken
- 5 ne lāzımdur Hevāyī söylemek söz şarp edālarla
bu deñlü bulamadı ḥalt şī‘r-i pūr-şaka derken

3. gibi: daḥi **B**

40 A63, B24a, C48a

2. beyit: 3. beyit **C**

3. beyit: 2. beyit **C** / güllābī-i: cüllābī-i **B**

4. kapu aradıksa: kapuya vardıksa **B**

41

mef'ülü / mefā'ülü / mefā'ülü / fe'ülün

- 1 ser-ṭā'ifemüz yolda seyishāne mi çeksün
voynuk çekecek yükü de çingāne mi çeksün
- 2 oğlan kıoya ıdlāli vaķar ile muğlim
varsun der-i āhūrda orfāne mi çeksün
- 3 yoşma heves-i zer ile ıomruğa mı girsün
bir kaķbe iķün bārū-yı tersāne mi çeksün
- 4 'avret mi kıosun kıoynuna şākirdi dururken
usta ķarem-i 'iffete bīgāne mi çeksün
- 5 bağ haķķı Hevāyīye düşer bekķiye düşmez
yerli var iken şalgını ķaymāne mi çeksün

42

mef'ülü / mefā'ülü / mefā'ülü / fe'ülün

- 1 ey dayı Saķardağına Ferhād olamazsun
tā kim saņa tenbel denür ırğad olamazsun
- 2 ocağına su kıoymayıcak kıoca babanuğ
kūre-keş-i dükkānçe-i ķaddād olamazsun
- 3 etdün iki evlenmek ile kendünji zirgil
ey Türk-i kıızān bir daķi dāmād olamazsun

41 A63, B24a, C48b

1. voynuk: boynuk C

2. vaķar: ve kıarı A / kıoya ıdlāli vaķar: kıosun da seņi derdi C

42 A64, B24b, C49a

- 4 sālîhsin işe tekyede dervîşligün var
ammā bilirüm pîrüne münkād olamazsun
- 5 elbetde olur her işinün bir yanı şalkı
doğrusu Hevâyî katı üstād olamazsun

43

mefā ‘ilün / mefā ‘ilün / mefā ‘ilün / mefā ‘ilün

- 1 gönül danışmadın ol buğday enlü pūra şunmazsun
kādīmī meşrebündür şorba-yı bulğura şunmazsun
- 2 gönül bilmem niçün aşmasız olan bağa varmazsun
bu ormangehde şultatdan tehī tabura şunmazsun
- 3 gelelden köylüveş bu şehre sen de āferīn ey dil
diküp göz loğma-yı pāya pilav-ı sūra şunmazsun
- 4 bizi dondurdu kış oğlan aman gel āteşi işlet
bütün halk üşüyor sense dağarda kora şunmazsun
- 5 Hevâyî iştiḥā germ ortalık tenhā uşak der-pîş
niçün dest-i dirāzuḡ ‘uḡde-i uçkura şunmazsun

44

fā ‘ilātün / fā ‘ilātün / fā ‘ilātün / fā ‘ilün

- 1 aşla marulu şık ekdikçe sipergamcasına
irilendi lahana başları şalgamcasına

43 A64, B24b, C49b

2. beyit: 3. beyit C

3. beyit: 2. beyit C / pāya: nāna C

44 A68, B26a, C51b

- 2 sen iç oğlanı degilsün karaküllükçülük et
burma astarı başa şarma mukaddemcesine
- 3 yoḥsa ağzuñ deve mi depdi ki böyle şuşduñ
ne bu ellerle işāret bize ebkemcesine
- 4 dağıdup bād-ı muḥālif tozunu göstermez
şamanı torba ile aş atuña yemcesine
- 5 yüzük oyununda bızıqlanma çürük çıkdı deyü
fincāna şaklar iken yüksüğü ḥātemcesine
- 6 bengilik mi yedün āyā ki Hevāyī yoḥsa
ne bu kec-rev hareketler yine sersemcesine

45

mefā ‘ilün / mefā ‘ilün / mefā ‘ilün / mefā ‘ilün

- 1 bu çig et böyle kalmazdı pişerken dīk-i tıynumda
bıçağ olsa eger kaṭ‘-ı piyāza eski kıynumda
- 2 kıomaz dükkān-ı Hācī Kambere ‘Urbān-ı kum-sayış
edelden Şamlı tarḥ-ı lobyā laḥm-ı ‘acīnümde
- 3 gezüpdı demege soḳaḳda yokdur istegüm yoḥsa
benüm ser-ḥoşluk iki katdur āb-ı dār-çīnümde
- 4 kirācılar gibi ayaḡa şapşal postal giymem
şarup eski çaput kat kat derün-ı kālçīnümde

5. beyit: - C / fincāna: iğile A

45 A70, B26b, C52b

4. giymem: etsem B

- 5 olur mecrā-yı āba rīhte şīrugan-ı sāfī
benüm çok semsem-i nā-kūb var tāze ṭahīnümde
- 6 benüm ol qar‘a-yı ter-sebze efsār-ı ḥalāvet kim
‘uşārem zehr-i kātīl olsa telḥ olmaz pelīnümde
- 7 Hevāyī ben o kışlak-ı şakīlim ḳal‘a içinde
olur bād-ı seḥer ak yel revak-ı şeh-nişīnümde

46

mefā‘ilün / fe‘ilātün / mefā‘ilün / fe‘ilün

- 1 uyup elün sözüne varma ṭop şalyasına
şakın gerüye deper āteş etme falyasına
- 2 şamanı ṭartar iken ṭur yanında kendün şay
inanma kātīde ḳanṭarcıbaşı dalyasına
- 3 gehī foḍülluk edüp aşçı artıcaḳ ḳaçırur
tuzu oranı ile ḳoymaz ayva ḳalyasına
- 4 çıkınca ṭaşra boğazdan gemiler atalaruḡ
ne Nakşaya yanaşurlar ne İstipalyasına
- 5 var iken Edrinenün ḳarḡası ḳulak ṭutma
França milketinün naḡme-i ḳanalyasına
- 6 ḳılıç degilse Hevāyī eger ki tīmāruḡ
uyup elün sözüne varma ṭop şalyasına

5. var tāze: vardur hem **B**

46 A70, B27a, C53a

1. etme: urma **C**

2. şay: ṭart **B**

6. Hevāyī eger ki: egerçi Hevāyī **C**

47

fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün

- 1 ğodı bir şekle ıarı ılıbırı ıayğana ile
 ıaynadı ıorba ocağda yine tarğāna ile
- 2 dögdürürdü baıa yār aşçıyı pek n’eyleyem āh
 tā gelince bōrek eglenmese merdāne ile
- 3 borcum olsun ıara ıız ıergeye gelmezse eger
 yakayum ormanı bir na‘ra-yı ıingāne ile
- 4 evde ıırlaşmaları böyle ıalursa bir gün
 dögüşür ıarı bekārı yine ıaynana ile
- 5 ey Hevāyī delilik lāzime-i devlet imiş
 nikbetī etdi konuşmak bizi ferzāne ile

48

mef‘ülü / fā‘ilātü / mefā‘ilü / fe‘ülün

- 1 taş atma köylü avcılaruı ıoy kilābına
 bağ bağ şikār tavşana bağ tüylü ıabına
- 2 gör be gözün ayırma delikden ki ıarınuı
 ıırsız şıçan dadanmaya tā mum dolābına
- 3 şanşar devirdi damumu akıtdı yağmuru
 pek çok ıalışdı böyle dükkānuı ıarābına

47 A72, B27a-b, C54b

2. beyit: 4. beyit C

4. beyit: 2. beyit C

48 A72, B27b, C55a

3. beyit: - C

- 4 döndüm bu eski kürk ü siyāh çizmeler ile
şehrün piyāde kıl dolaşan ihtiyārına
- 5 üstüm başum kân oldu şakalum tutuşdu hep
bağlarda çalışur iken orman kebābına
- 6 fincānı dolu verse de telveyle ben daḥi
başsam kılâyı kaḥvecinün cāme-ḥ^vābına
- 7 oldu Hevāyīde ne güzel derd-i pāy-būs
yarün uşul ile el uzatdı çorābına

49

mefā 'ilün / fe 'ilātün / mefā 'ilün / fe 'ilātün

- 1 düzen verür çarığa āh-ı kūy-ı yāra gelince
ki yolcular iver elbetde bir diyāra gelince
- 2 ne deḡlü olsa deve yaylımında mest-i keḡ-efşān
yine gömürdenür ıḡdıkça zīr-i yāra gelince
- 3 bilindi kim var imiş doḡu şehir-i Edrinenün de
ḡaşırılı şişe bu dükkāna pāre pāre gelince
- 4 ḡuzūr arar iseḡ ayrılma atun işlemişinden
ki dur davar başur çiftelyi kayara gelince

4. beyit: 3. beyit **C** / siyāh: siyeh **B, C** / ihtiyārına: ihtisābına **C**

5. beyit: 4. beyit **C**

6. beyit: 5. beyit **C**

7. beyit: 6. beyit **C**

49 A73, B28a, C55b

3. beyit: - **B**

4. beyit: 3. beyit **B** / çiftelyi: elbetde çifte **B**

- 5 ne furtuna kesilürdü ne şayka pupa giderdi
Hevâyî kôrğuda idi Boğazhışâra gelince

50

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- 1 pür-telâş etdi ricâl-i bengi corcular yine
doruga çıkdı o kôrğularla mey-cûlar yine
- 2 içerü girmek mi sezmişdür şitâbumdan ‘aceb
kufl-bend-i dūr-bâş olmakda kapular yine
- 3 doğ çözülmekde kar ergin dağda ak yel esmede
vahtidür yalıları başşun gece şular yine
- 4 bir buçuk dirhem gelürse nalçesi pübüçların
artıgun almaz içerden degme burğular yine
- 5 eksigin tutmak gibi halkun Hevâyî var işün
boş degildür muhtesib gibi terâzûlar yine

51

mefâ‘ilün / fe‘ilâtün / mefâ‘ilün / fe‘ilâtün

- 1 bu baht-ı şüm ile remmâl idük zemân ile biz de
‘aceb nuhuset ü bed-fâl idük zemân ile biz de
- 2 dükânımız pür idi istiridye midye kab ile
bızâ‘a sâhibi bakkal idük zemân ile biz de

5. beyit: 4. beyit **B**

50 A74, B28b, C56a

3. beyit: 4. beyit **C**

4. beyit: 3. beyit **C**, şıçrayup gitmekdedür tavşanla dilkülerle kurd // âh kim bağdan boşanmış gibi ayular yine **B**

51 A-, B-, C56b

- 3 gehīce bit bāzārında meyāncılıklar ederdük
metā‘-ı kehleye dellāl idük zemān ile biz de
- 4 dirīg şimdi ‘amelden ƙalup göt çöker olduk
zenāna ƙaylıce meyyāl idük zemān ile biz de
- 5 hevā-yı nefis-ile çok yelƙovanlıƙ eylemişüzdür
Hevāyīyā saña hem-ƙāl idük zemān ile biz de

52

fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün

- 1 olmaduñ def‘-i teƙāzāya ğulām āmāde
olur endām-ı ğulāmumda cüzām āmāde
- 2 gāh hoş-āb u gehī turşusu geh etmegi yok
görmedüm şohbet-i ƙelvāyı temām āmāde
- 3 sen hemān çekme elün ‘ukde-i şalvarından
vaƙt olur kim saña da ola merām āmāde
- 4 ƫālī‘üm şām-ı vişālī eder elbet tīre
otururken daƫı dīdemde menām āmāde
- 5 bize tanzīr Hevāyī edeyüm dersen eger
eyle bir cöñge bütün ƙalt-ı kelām āmāde

53

fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

- 1 bir zenün oldu yine dil şevher-i merdānesi
kim remīde-ḥāṭır olmuş fītnesinden anesi
- 2 kāse-līsidür gönül ol sofranın kim eylemiş
kepçe-i kazğanı gerdān lezzet-i heft-danesi
- 3 dil mülevven şem'a-i şām-ı hınā-yı 'irs olur
fiskesinün yoşmagāndur tepside kestānesi
- 4 dil o oğlanın götü ardunca gittikçe olur
şol eli avcu içi donunda rīzān ḥānesi
- 5 şakın āḥūrun kapusın bukağusız koyma kim
eski bar-gīr uğrusudur Edrine çingānesi
- 6 keşret-i şākirdi var iken Hevāyī eylemez
būm-ı şūmu sākin-i dükkānçe-i vīrānesi

54

mef'ülü / fā' ilātü / mefā' ilü / fe'ülün

- 1 alt eyledim az akça ile ol nigārumu
cān-bāz-ı ḥār-ı yem üçüz aldum davarumu
- 2 sonra zararlarumdan alur zāyī'ātumu
görsem egerçi fā'ide-i kesb ü kārumu

53 A75, B28b, C57b

3. 'irs: 'urus C

4. beyit: - B / rīzān ḥānesi: zīr A

5. beyit A: - B, - C

54 A-, B-, C58a

- 3 eyler mi zīb-i sancak ‘āşūra i‘tibār
yayık be-düş evün̄de gören çuğa-dārumu
- 4 nā‘ūreden üzülmedi urgān-ı ārzū
vermem deñizde balığa қа‘r-ı bekārumu
- 5 mūyīn kalemle yazsa sezādur Hevāyīyā
taht-ı zemīne bu ğazel-i nā-medārumu

55

mefā ‘īlūn / mefā ‘īlūn / mefā ‘īlūn / mefā ‘īlūn

- 1 öpülmezmiş köteksiz ol leb-i pür-şūru gördün mü
pınar başında böyle ceng-i dūr-ā-dūru gördün mü
- 2 nice biñ kūy başarsun ey Noğay Tātārı inşāf et
o aqın etdigün yerlerde bir tābūru gördün mü
- 3 bekār oğalarına qorğusuz varur uğanmaz hīç
ne murdār olduğun ol qahbe-i āhūru gördün mü
- 4 mey-i düşīneden geçmez şarāb-ı tāze ister ol
cihān mey-hānesinde böyle mey-hūāru gördün mü
- 5 kirācıveş koma yerde yükün yüklet Hevāyīveş
bu yollarda kurumaz bir şulu çamuru gördün mü

55 A76, B28b-29a, C58b

2. biñ: yıl C / başarsun: başsa B

3. beyit: 4. beyit C

4. beyit: - B, 3. beyit C / ol: dil C / Bu beyitten sonra: gel ey qolbaş inşāf et qatı çok // muqallid böyle
mudhik çengī-i qanburu gördün mü A

5. koma yerde yükün yüklet: yükün yüklet koma yerde C

56

fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün

- 1 beni arpacı görüp atuna yem gelmez mi
ya palāmānī-i kīmuht-ı şikem gelmez mi
- 2 ey düşen dā‘iye-i seyrine yer kuşlasınun
‘acabā hātıra yebrūh-ı şanem gelmez mi
- 3 sen de inşāf ede ey şitevī çok çukacı puşt
gügezi şatduğun insāna baqqām gelmez mi
- 4 etli kapuska için Bosnaya varsaq āyā
bize pişmiş bir iki baş kelem gelmez mi
- 5 rāygān olmaya mı yine dükkānlarda yemiş
ey Hevāyī bu yıl ahlātla gügem gelmez mi

57

mefā‘ilün / fe‘ilātün / mefā‘ilün / fe‘ilün

- 1 davar geldi yine arpa vām alınmaz mı
o köylüden bu şıralarda dam alınmaz mı
- 2 қалур gider mi bütün tereke kertilenler āh
bu yayladan ‘acabā bal-ı çam alınmaz mı

56 A76, B29a, C59a

3. şitevī çok çukacı puşt: - A / baqqām: beqām A / şitevī: paştuy C
4. varsaq āyā: varduk āmmā B, C

57 A77, B29a, C59b

2. bütün: ‘aceb B / Bu beyitteki “tereke” sözü istifade edilen tezlerde “Türke” şeklinde okunmuşsa da anlam ilişkisi kurulamamış; tahıl ve ekin, mahsul anlamlarındaki “tereke” kelimesinin tercihi uygun görülmüştür.

- 3 baatar mı yapışanun destine ‘aceb diken
o gonçenün sepedinden tutam alınmaz mı
- 4 şakal belirmeg-ile dil geçer mi parlakdan
sehl tunuk ise de şırça cām alınmaz mı
- 5 yanaşma tāze uşak yanımızda durmaz ise
esir hānına varsağ gulām alınmaz mı
- 6 ziyāfet olduğu gün evdeki çoluğ çocuğa
çanakla aşçıbaşidan ta‘ām alınmaz mı
- 7 gece ota ota gezme desem Hevāyī ‘aceb
bu hāş sözden o rüsvā-yı ‘ām alınmaz mı

58

mefā ‘ilün / mefā ‘ilün / mefā ‘ilün / mefā ‘ilün

- 1 kalaklı burnumu çengāl-i bŷy-ı feslegen tutdu
hevāmun dāmenin yırtmağa kırlarda diken tutdu
- 2 o şūha gizli çatmış gibi bir kaç nikbeti yoşma
konuşmağda bizümle şimdi bir başka düzen tutdu
- 3 Elif isminde bir şākirdimüz kalmışdı ‘ālemde
o da vardı Kıyık semtinde evlendi vağan tutdu
- 4 dükān damunda kıldan gizli bir tuzak kurup oğlan
hübī hübī deyü aldatdı bir yorgun zeğan tutdu

3. beyit: 4. beyit C

4. beyit: 3. beyit C

58 A78, B29b, C60a

3. beyit: 6. beyit C / şākirdimüz: oynaşımız B, C

4. beyit: 3. beyit C / hübī hübī: çoy çoy B / yorgun zeğan: yavru toğan C, yavru zeğan B

- 5 gece ser-hoş iken gönlüm bulandı kusmak isterdüm
uşaklar anlayup bir bulaşık kirli legen tutdu
- 6 benüm de berr ü bahri tutdu iş uğrılığum şimdi
egerçi orduyu voynuk gemiyi pāy-zen tutdu
- 7 Hevāyī şayka-yı endişemi söz bahrine şaldım
re'īs-i ṭab'-ı şūhum kıçda oturdu dümen tutdu

59

mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün

- 1 giydük seferde kirlice Kürdī 'abāmuzu
begler gibi şu üstüne kurduk obamuzu
- 2 hep mā-melek senün deyü yalvaru yaḳaru
nerm eyledük o āfet-i ḥançer-rubāmuzu
- 3 fi'l-ḥāl bir kaşırğa çıkar tār ü mār eder
dihkānīyān gibi çeçe çalsak yabamuzu
- 4 ğayrı ta'āma etmeyelüm şarf-ı hāzuma
germ-iştihā ile yiyelüm mastabāmuzu
- 5 pīrāne-ser dükāna oturtduk bızā'asız
kāğıdcılar içinde Hevāyī babamuzu

5. beyit: 4. beyit **C** / bir bulaşık kirli: kirli bulaşık bir **C**

6. beyit: 5. beyit **C** / şimdi: cümle **B**

7. endişemi: endişeyi **B, C** / ṭab'-ı şūhum: şūh-ı ṭab'um **C**

59 A79, B29b, C60b

1. kirlice: tellice **C**

60

mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün

- 1 iç oğlanı kafâllarınun öldü eşleri
geldi döküldü öte yağanun keleşleri
- 2 gūş eyledünse zemzeme-i el-'aşaşları
nūş eyle emmi ezdicegün yağlı keşleri
- 3 orduya müjdeler yine geldi Tatarlar
yerler ne deñlü var ise kırlarda leşleri
- 4 bāzīçesiyle yıkdı nice pehlevānı dil
hengāmelerde seyr edeydün güreşleri
- 5 daraltarak Hevāyī-i zār etdi haşmı marş
göñlünce geldi nerd-i mizācuñ dü-şeşleri

61

fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün

- 1 kanda berrak ferāhī ki göre bāb gibi
dil-i gendīde akar içine çirk-āb gibi
- 2 hırdavāt-ı köhen ile dolamazsun ey dil
karnuñu yarmayıcak tahte-i dolāb gibi

60 A84, B31b, C63b

3. yerler: derler **C**

4. seyr edeydün: görünce oldu **B**, seyr eder idün **C** / dil: ol **C**

5. mizācuñ: mizāhuñ **C**

61 A84, B31b, C64a

1. çirk-āb: gird-āb **B**

2. tolamazsun: toyamazsun **C**

- 3 gitmedi cūşış-i şafrā-yı rezālet dilden
mermer üstünde olan kaṭre-i tīz-āb gibi
- 4 şubaşı öyle gerekdür ki ata bindigi dem
etegün borçlu tuta merdek-i kezzāb gibi
- 5 taşraya şīşe Hevāyī çıkamaz çatlamadan
topuṇ ağızuna konan gülle-i bī-çāb gibi

SONUÇ

Her metin, kendisi dışındakilerle bağlantılıdır. Metnin katmanları bu bağlantılarla derinleşir, renkleri ve sesleri çoğalır, dokusu zenginleşir. Bu çoğulcu ve girişik yapı, metinlerden oluşan halkaların birbirine bağlı olduğu çok yönlü bir zincir olarak “metinlerarasılığı” ortaya koyar. Bu çok yönlü zincir içinde metinler bir veya birden çok noktada birbirleriyle temas hâlinindedir. Bazen üsluplar temas eder, bazen şekilsel özellikler, bazen de bir söz grubu, benzetme ögesi veya mizahi unsur temas eder. Bu temaslar, dönüşümü ve yeniden yazmayı başlatır. Metinler, başka metinlere temas ettikleri noktaları alır, yeni bir bağlama taşır, dönüştürür ve yeniden yazar. Bu toplama, birleştirme ve dağıtma işlemi metinlerarasılığın üretme görüntüsüdür.

Metinlerarasılık terimleri Türk edebiyatı araştırmacıları için yeni olsa da karşılıkları yeni değildir. Bire bir karşılık aramaya ve zorlamaya sapmadan klasik Türk şiiri araştırmalarına kaynaklık eden belagat terimlerine şöyle bir göz gezdirildiğinde pek çok metinlerarasılık teriminin belagat terimleri arasında farklı adlar altında, birleşik veya müstakilen var olduğu görülür. Buna benzer yakınlıklardan birisi metinlerarasılıktaki yansılama ile klasik Türk şiirindeki tehzil arasındadır.

Metinlerarasılığın üretim sağladığı yöntemlerden birisi türetmedir. Metinlerin birbirine bağlanma şekillerinden olan türev ilişkileri, dönüşüm ve taklit yoluyla türeterek üretmedir. Türev ilişkileri yansılama, alaycı dönüştürüm ve öykünme ile metne yansır. Yansılama anlam dönüşümü, alaycı dönüştürüm üslup dönüşümü ve öykünme taklit ile üretir.

Yansılama, klasik Türk şiiri araştırmacılarının aklına tehzili getirmektedir. Zira iki üretim şeklinin kullandığı yöntemler büyük benzerlikler taşır: İkisi de alt metnin şekil ve üslubunu değiştirmeden alır, kullanır. Alt metnin ciddi şekil ve üslubu ile uyumsuz olacak şekilde konusunu sıradanlaştırır. Bunu yaparken temel vazifeleri alaycılık ve eğlencedir. Yanı sıra alt metni veya tamamen bağımsız bir durumu eleştirebilir. Türeterek yeniden yazmanın bu iki hâlinde de kullanılan yöntemler açıkça gözlenebilir niteliktedir.

Yansılama üzerine ne kadar çok çalışılmışsa tehzil üzerine de o kadar az çalışılmıştır. Klasik edebiyattaki tehzil türünün özelliklerinden bahseden çalışmaların hemen hepsi İskender Pala'nın 1988 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Türk Dili Kongresi'nde sunduğu ve 1996 yılında basılan "Türk Edebiyatında Tehziller ve Argo Kelimelerin Edebiyata Yansıması" başlıklı bildirisini (Pala, 1996, s. 363-381) kaynak almıştır; bu kaynaklık Pala'nın kendisine ait öbür çalışmalarda dahi görülmektedir (bk. Pala, 1998 ve 2004). Pala (1998) bu bildirisinde, isabetli şekilsel özellikleri belirlemesinin yanı sıra tehzili konu bakımından gruplara ayırmaktadır ancak bu sınıflandırma daha ziyade Cumhuriyet Dönemi tehzilleri ile uyumludur. Bu tezde klasik Türk şiirindeki tehzil incelendiği için türün özellikleri yeniden tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın hareket noktaları özetle şunlar olmuştur: Metinlerarasılık, klasik Türk şiirine bakışta yeni bir değerlendirme, irdeleme, anlama yolu sunmaktadır. Klasik Türk şiiri araştırmalarına kazandırılabilir yeni bir cephe olarak metinlerarasılık, çalışmanın ilk karar noktasıdır. İkinci nokta ise, tehzil türünün etraflıca ele alınmamış ve farklı bir açıdan incelemeye tabi tutulmamış olmasıdır. Klasik metotlarla yürütülen klasik Türk şiiri araştırmalarının arasında tehzilin son derece kısıtlı bir çerçevede ele alınmış olması çalışmanın hareket noktasını tamamlamıştır.

Önce metinlerarasılık ve tehzil türü ele alınarak tehzilin kullandığı yöntem ile kesişen metinlerarası ilişki türü tespit edilmiştir. Bunun sonucunda tehzil ile yansılama eşleştirilmiş, yöntemler arasındaki benzerliklerden yola çıkılarak araştırmanın temel soruları oluşturulmuştur.

Tehzil ile yansılama eşleştirilirken bir başka sorunla karşılaşmıştır. Tehzil ile hezl terimlerinin birbiri yerine kullanılageldiği görülmüştür. Kavramsal bir değerlendirme yapılarak şu sonuca ulaşılmıştır: Hezl ile tehzil birbirleri yerine kullanılsa da hezl ile kastedilen şaka yollu, alaycı, bazen müstehcenliğe varabilen edebî bir üsluptur; tehzil ile kastedilen ise ciddi bir metnin ritmik ve şekli unsurlarının taklit edilip konusunun mizahi, gülünç, sıradan bir şekle sokulmasıdır. Bundan dolayı "hezliyat" başlığı taşıyan her eserin tehzil türünün örneklerini kapsadığı düşünülmemelidir. Tehzilin gelişimi, hezlin gelişimi ile bağlantılı kabul edilmiş ancak hezl ve tehzil şairleri ayrı ayrı belirtilmiştir. Yapılan tarihî gelişim incelemesi de tehzil ile hezlin ayrıştırılabilmesine yardımcı olmuştur. İnceleme sonucunda "hezl" in Arap edebiyatında doğduğu, Türk

edebiyatındaki ilk örneklerinin 15. yüzyılda görüldüğü tespit edilmiştir. Tehzil türüne ise ilk olarak 12. yüzyılda Fars edebiyatında “cevap” örnekleri şeklinde rastlanmıştır. Türk edebiyatına tehzil, Fars edebiyatı üzerinden geçmiştir. Bundan dolayı klasik Türk edebiyatında tehzil, “cevap” yani nazire özellikleri taşır; yalnızca “hezl hâline getirme” şeklinde genel bir anlamda kullanılmamıştır.

Araştırma sorularının cevaplandırılması için ise teorik bir karşılaştırmadan çok uygulamaya ihtiyaç duyulduğundan Türk edebiyatındaki tehzil türü ile ilgili araştırma yapılarak metin örnekleme seçilmiştir. Yapılan araştırmada edebî bir tür olarak tehzilin ilk örneklerine 17. yüzyılda rastlanmıştır. Küfrî-i Bahâyî'nin tehzillerini derlediği bir divanı bulunmaktadır. 18. yüzyıla gelindiğinde tehzil şairlerinin sayısı artmıştır. Hevâyî, Şânî ve Tırsî tehzil türünde eserler veren şairlerdir. Bu şairler dışında, 15. yüzyıldan itibaren klasik Türk edebiyatı döneminde hezl üslubuyla yazılmış sayısız şiir, üslubu hezl ile şöhrete kavuşmuş pek çok şair bulunmaktadır. Tehzil türüne uygulanacak metinlerarası okuma için ise Hevâyî'nin tehzilleri seçilmiştir. Zira yapılan tarihî gelişim araştırması göstermiştir ki tehzil türüne hem şekil hem de içerik bakımından hâkim ilk şair Hevâyî'dir. Öyle ki Hevâyî bu başarısı ile bir tehzil ekolü oluşturmuştur. Hevâyî'nin şiirleri sınırlandırılarak Nâbî'nin şiirlerine yazdığı tehziller örnek metinler olarak ele alınmıştır. Araştırma soruları bu metinler üzerinden cevaplandırılmıştır.

Araştırma sorularından ilki tehzillerdeki taklit yönünün ne olduğudur. Bu sorunun cevaplandırılması için yapılan incelemede şu veriler elde edilmiştir:

- Tehzillerin tamamında alt metnin nazım şekli olan gazel kullanılmıştır.
- 61 tehzilden 45'i alt metindeki kadar beyit ile oluşturulmuştur. Beyit sayısının %27 oranında uyumsuz olması ise dikkate alınması gereken bir sonuçtur. Uyumsuz tehziller incelendiğinde eğilimin, alt metinden daha kısa bir ana metin oluşturmak olduğu görülmektedir. Yalnızca 3 tehzilde, beyit sayısı alt metinden birer beyit fazladır.
- Tehzillerin hepsinde alt metnin vezni ve hemen hepsinde alt metindeki redif ile kafiye kullanılmıştır. Yalnızca 2 tehzilde kafiye farklılaşmıştır. Klasik Türk şiirinin en temel ritim unsurları olan kafiye ve redif %97 oranında, vezin ise tamamen alt metinden yansılanmıştır.

- Tehzillerin çoğunlukla ses benzerlikleri üstüne kurulu olduğu görülmüştür. Gerek kelime ve söz öbeklerinin gerekse de söz dizimini ve semantik yapıyı etkileyen eklerin alt metinden yansınmasıyla ritim unsurlarının ve ses benzerliklerinin artırılması sağlanmıştır. Beyitlerin karşılaştırılması sonucu ses benzerliklerinin ana metnin ilk iki beytinde yoğunlaştığı, ara beyitlerde ses benzerliklerine sıkça başvurulmadığı, son beyitlerde ses benzerliklerinden tekrar yararlanıldığı görülmüştür.

Bu veriler ışığında tehziller için şu çıkarımda bulunulmuştur: Tehziller, alt metnin şeklini, ritmini, müzikal öğelerini taklit etmektedir ve uzunluk bakımından genellikle alt metni ölçü alır. Bir başka deyişle ana metin, alt metnin somut özelliklerini onu çağrıştıracak ölçüde fakat bire bir aynısı olmayacak kadar yansılamaktadır.

Araştırma sorularından ikincisi tehzil metni oluşturulurken nasıl bir dönüştürümün gerçekleştiğidir. Bu sorunun cevaplandırılması için yapılan incelemede şu değerlendirmelere varılmıştır:

- Gazel formunun ciddi ve seçkin söz varlığı, tehzillerde gündelik hayatın diline dönüşmüştür. Klasik bir mazmunun parçası olmaksızın meslek adları, tarım ve hayvancılıkla ilgili terimler, yiyecek-içecek adları yoğun olarak kullanılmış; bir benzetme aracı edilmeksizin sıradan günlük hayatın ekonomik ve sosyal unsurları beyitlerde temel anlamlarıyla yer almıştır. Kişi ve olayların tasvirinde kullanılan mahallî deyişler ise âdeta sokağın gazel formunda seslenişi olarak sıkça kullanılmıştır. İncelenen tehziller, argo ve kaba sözlerle doldurulmuş müstehcenlikle örülü metinler sayılamaz; bu unsurlar bahsi geçen diğer öğelere göre daha az tercih edilmiştir.

- Gazel formunun çok katmanlı, aşk dolu ve ilahiyata uzanan anlam yapısı, tehzillerde yerini sıradanlığa ve bayağılığa bırakmıştır. Saçma ve kopuk parçalar bir araya getirilirken bazen devreye cinsellik sokulup bayağılık derecesi artırılmıştır. Çoğu defa beyitlerin anlamsızlık üzerine kurulu olduğu hissedilmektedir.

Bu değerlendirmelerden yola çıkılarak şu sonuca ulaşılmıştır: Tehzil metinleri ile alt metinler arasında konu bakımından ne benzerlik ne de karşıtlık bulunmaktadır; konu yönünden ana metinler bağımsız tercihlerle oluşturulmuştur. Bununla birlikte örgesel bir dönüştürme yapılarak ciddi, ilahi, hikemî örgelerin yerine sıradan, saçma, anlamsız

örgeler yaratılmıştır. Ana metinlerde anlam derinliği bulunmamaktadır. Tehziller geleneksel hayal ve mazmun yapısını yıkmakta, yerine somut olaylarla örülü, birbirleriyle bile anlam bağı kurulamayan saçmalıklar koymaktadır. Gelenek marjinal, ciddi sıradana, derin mana yükü anlamsızlığa doğru dönüştürülmektedir.

Araştırma sorularından üçüncüsü tehzil metnindeki dönüştürümün amacının ne olduğudur. Bu sorunun cevaplanması için yapılan incelemede şunlar gözlenmiştir:

- Tehzillerin amaçlarından birisi alaycılık ve eğlencedir. Hevâyî'nin kendi sözleriyle belirttiği bu özellik, incelenen tehzillerin ortak noktalarından birisi olarak sayılabilir. Bununla birlikte Hevâyî -yine kendi sözleriyle- bu durumu yeni ve farklı addeder. Dönüştürüm, taklit ettiği unsurlar olmasına rağmen, yeniliği getirmektedir.
- Tehzillerde -sayıca az olmak ve sıradana doğru dönüştürüm sabit kalmakla birlikte- eleştirel ve hikemî tavır da görülmektedir. Bu noktada daha çok sosyo-ekonomik hiyerarşik unsurlardan yararlanılmaktadır. Bununla birlikte devlet yöneticileri ve din adamları ile ilgili eleştirel dikkatler de aynı tavrın birer parçası olarak beyitlere yansır.
- Tehzillerde doğrudan alt metni hedef alan tenkitler yoktur. Ana metinler ile alt metinler arasındaki köprü, somut özellikler üzerine inşa edilmiştir. Alt metin, şekilsel bir model olarak kullanılmış ve modelin içeriği başkalaştırılmıştır.
- Hem vasıta olarak seçilen nazım şeklinin gelenek içerisindeki yeri hem de nazım şekli ile muhteva arasındaki geniş uçurum dolayısıyla klasik şiir geleneğine karşı tepki hissedilmektedir.

Bu gözlemler ışığında şu sonuca ulaşılmıştır: Çok azı dışında ana metinlerin ortak özelliği hislere hitap etmemesidir. Klasik gazel formunun içinde ortaya çıkan bu durum, klasik gazel muhtevasına aykırıdır. Ana metinler, saçma ve anlam bakımından kopuk beyitlerle oluşturulmuştur. Çok az sayıdaki ana metinde, toplumsal ve idari eleştiri söz konusudur. Alt metne karşı saldırgan bir tutum gözlenmemektedir ancak gazel muhtevasının anlamsızlık seviyesine indirgenerek çok katmanlı ve derin anlam dairesinin kırılması eleştiri fikrini doğurmaktadır. Benzetmelerle örülü, kapalı ve âdeta şifreli anlatımlar ile ulvi duygulardan uzaklaşarak gündelik, herkesin başına gelebilecek olayların, doğrudan ve konuşma dili ile aktarılması geleneğin zincirini kırmakta araç

olarak kullanılmıştır. Tehziller, alt metnin anlam bütünlüğünü dağıtıp parçalayarak yenilik sunmayı ve geleneksel formu kırmayı amaç edinmiştir.

Araştırma sorularından dördüncüsü tehzil metinlerinde kullanılan yöntemin açıklığıdır. Bu sorunun cevaplandırılması için toplanan bilgiler şunlardır:

- Ana metni oluşturan beyitler, tek başına ele alındıkları zaman anlamsal bir bütünlük oluşturmak mümkün değildir. Bundan dolayı beyitler düz yazı hâline getirildiğinde saçma, sıradan ve komik ifadeler elde edilmektedir.
- Tehzil metinlerini oluşturan sözler ve bu sözlerle kurulan abartılı somut benzetmeler şekil ile içerik arasında uyumsuzluk doğurmaktadır. Konu seçimindeki sıradanlık, edebî bir eserden beklentiye boşa çıkarır. Bu iki uyumsuzluk hâli, mizah duygusuna yol açar.
- Kaba sözler ve mahallî deyişler, klasik Türk şiirinin ciddi bir formu olan gazel içerisinde kullanılarak sıradanlık ve hatta bayağılık derecesi artırılır.
- Tehzillerdeki alaycı üslup, ortaya gazel formunda karikatürler koymaktadır. Gazel muhtevastaki bu dönüştürüm, uyumsuzluğu ve beraberinde mizahi bir okumayı getirir.
- Ana metinlerde okura doğrudan mesaj verilmektedir. Okura, bu metinlerin anlamsız olduğu, eğlence amacı güttüğü söylenir.
- Ana metinler, alt metinlerin şekilsel özelliklerini başarı ile yansılamıştır. Bu taklit sayesinde alt metni hatırlatan unsurlar artar. Hatırlama için okurun alt metne dair bilgisi olması gerekmektedir.
- Metin örnekleme kaynağılık eden nüshalardan bazılarında alt metin de yer almaktadır (C'nin tamamında ve A'nın yararlandığı 4 nüshadan birisinde). Ana metnin dışında yer alan bu unsur, hiçbir bilgiye ihtiyaç duymaksızın sıradan bir okuma ile metinlerarasılığı anlamayı sağlar.
- Metinlerin derlendiği nüshaların başlıkları birer yan metin olarak tehzile dair ipuçları verir. B'nin başlığı *Dīvān-ı Hezliyat-ı Edirneli Hevāyî*'dir. Bu başlık okuru, hezl üslubu ile yazılmış şiirlerle karşılaşmaya hazırlar. C'nin başlığı ise *Mecmū'a-yı Nābî Nazîre-i*

*Hevāyī*⁷dir. Bu başlık ise okuru, Nâbî'nin şiirlerine Hevâyî tarafından yazılmış nazirelere hazırlar. Başlıklar yan metinsellik bağı ile okurun tepkisini şekillendirir.

Bu bilgilerden yola çıkılarak şu sonuca ulaşılmıştır: Tehzil metinlerinde zorunlu metinlerarası izler kullanılmıştır. Ciddi bir edebî formun kullanıldığı metinler, içine yerleştirilen sıradan konular ve konuşma dili ile kurulu duygusuz anlatım ile açıkça uyumsuzluğa işaret etmektedir. Konu seçimleri, saçma sözlerin varlığı ile mübalağa derecesi ve yönü, yöntemsel açıklığın okur tarafından kavranacak işaretleridir. Okur, alt metinden habersiz olsa dahi edebî haz beklentisinin boşa çıkışıyla farkındalık kazanır, uyumsuzluktan doğan mizahla şaşırır. Benzetmeler, somutluklar üzerine kurulu ve sıra dışı niteliktedir. Kaba sözler, edebî olmanın gereklerine temel olarak aykırıdır. Ne klasik şiirin sevgilisi, âşığı, rakibi vardır ne de bu çerçevede kurulan mazmunlar ana metinlerde yer alır. Ana metinlerin kendi kendisi ile bile alay eden tavrı, eğlence amacına hizmet ederken açık bir yöntem kullanmaya devam eder. Ana metinlerin pek çok yerinde okura doğrudan mesaj verilerek okunan metnin yeni, farklı, hatta anlamsız olduğu vurgulanır. Yanı sıra taklit yönündeki başarı ile geleneğe aykırı bir muhtevanın bir araya gelmesi okurun ana metinde kullanılan metinlerarasılık yöntemini, alt metinden haberdar olması durumunda çok çabuk çözmesine imkân verir.

Yöntemsel açıklığın bir başka tarafı, yan metinsellikten doğar. Yan metinsel unsurlardan ilki, ana metin ile alt metnin bazı nüshalarda bir arada bulunmasıdır. Bu, kurulan yan metinsellik ilişkisi ile yöntemin en açık şekilde gösterildiği alandır. Okura ana metin ile alt metin bir arada verilir ve böylece okur, alt metne dair işaretleri ana metinde aramaya mecbur kalmaz. Okurun ana metindeki dönüştürümü, alt metinle karşılaştırarak izleyebilmesi sağlanır. Bu sunum şekli ile ana metnin nasıl ve hangi açıdan dönüştürüldüğünü araştırma yolundaki ilk bilgi, hazır bir şekilde elde edilir. Öte yandan nüsha başlıkları da yan metinsellik ilişkisi kurarak okura açık işaretler vermektedir. *Dīvān-ı Hezliyat-ı Edirneli Hevāyī* (B) başlığı okuru ciddi olmayan metinlerle karşılaşmaya hazırlar. Bu yan metin sayesinde okur, şiirlerin en temel özelliği ile ilgili bilgilenmiş olur. *Mecmū'a-yı Nābī Nazīre-i Hevāyī* (C) başlığı da yan metinsel ipuçları barındırır. Bu başlığı gören okur, alt metinlerin sahibini öğrenmiş olur; okurun sonsuz bir metin havuzunda, birçok metni çağrıştıracak işaretler toplayarak alt metni aramasındaki zorluklar ortadan kalkar. Bu yan metinler sayesinde okur,

aykırılık ve kopukluklara karşı hazır olur. Diğer yandan da metinlerarası ilişkiler, çizgisel okuma yapacak bir okur için bile fark edilebilir nitelik kazanır. Okurun ana metne karşı tavrını, yan metinler büyük ölçüde şekillendirir. Yan metinsel bir ilişki kurulduğunda tehzilin hedeflediği mizah duygusu pekişir. Bu pekiştirme iki türlüdür: Birincisinde okura hezl üslubu ile yazılmış şiirlerle karşılaşacağı haber verilmektedir. Bu, okurda ön yargı oluşturur. İzleksel ipucu verilerek biçimle izlek arasındaki uyumsuzluğun gülüncü doğurması sağlanır. İkincisinde nazire ile karşılaşacağı bildirilir ancak izlek açısından herhangi bir ipucu verilmez. Nazirenin hezl üslubu ile yazıldığını gören okurun zihninde bu iki bilgi uyumsuzlaşarak mizah duygusunu açığa çıkarır. Metin dışı unsurlar olarak okurun hiçbir çaba sarf etmeden ve çoğunlukla hiçbir birikime ihtiyaç duymadan göreceği bu işaretler, yöntemin açıkça ortaya koyulduğu sonucunu desteklemektedir.

Soruların cevaplanmasının ardından tehzil türünün örnek metinler üzerinden şu özellikleri ortaya çıkarılmıştır:

1. Tehzil, hezl üslubu kullanılarak oluşturulan bir tür naziredir. Klasik nazirelerden farklı olarak zemin şiirle tek bağlantısı şeklîdir:

a) Tehzillerde alt metnin nazım şekli aynen kullanılır.

b) Tehziller çoğunlukla alt metnin beyit sayısında oluşturulmaktadır.

c) Alt metnin vezin, kafiye ve redifi aynen kullanılır.

2. Tehzillerde alt metinle ritmik ve müzikal bir bağ kurulur. Bunun için yer yer kelime ve söz öbekleri tekrar edilir, ek kullanımlarında benzerlik sağlanır.

a) Ritmik unsurlar, ilk iki beyit ile son beyitte artırılarak metnin en önemli noktalarında müzikal çağrışım yaratılır.

3. Tehzilin konusu ile alt metnin konusu arasında bir bağ bulunmamaktadır.

a) Tehzil alt metnin konusunu taklit etmez veya alt metnin konusunun zıddını kullanmaz.

b) Alt metin ciddi bir form (gazel) ile lirik-edebî bir söylem kullanırken tehzil ciddi bir form (gazel) ile sıradan-duygusuz bir söylem kullanır.

4. Tehziller sıradan günlük olayları ele alır; sokağın tavrını yansıtır.

a) Ev halkı ile ilgili meseleler, iş yerleri, kazanç yolları, günlük sohbet konuları ve dedikodu, mahalle yaşantısı, yeme-içme gibi sıradan konular ele alınır.

b) Yer yer kullanılan cinsellik öğeleri ile bayağı konular da tehzillerde yer almaktadır.

5. Tehzillerin dili, konuşma diline yakın ve mahallî söyleyişlerle kuruludur. Kaba ve argo sözlerle edebî dilden kopuktur; sokağın dilini yansıtır.

a) Söz varlığı somut adlandırmalardan oluşmaktadır.

b) Yiyecek, içecek, araç, gereç ile meslek adlarına sıkça başvurulur.

6. Hislere hitap etmez. Yer yer cinsel veya bayağı öğelerle iğrendirme yoluna başvurulur.

7. Tehzillerde sosyo-ekonomik toplumsal olgulara karşı eleştirelilik bulunabilmektedir ancak çoğunlukla alaycılık ve eğlenme odak noktasındadır.

8. Somut olay ve benzetmeler abartılıdır. Bu abartı yolu ile karikatürize ediş sağlanır.

9. Tehzillerde gelenek zinciri kırılır. Klasik mazmunlar, klasik benzetme ve hayaller kullanılmaz. Aşk, coşku, hüznün veya hikmet genellikle yer almaz. Geleneğin dışına çıkarak yenilik ve farklılık sağlanır.

10. Tehzil beyitleri, anlamca mizahi değildir. Şekil özelliklerinin taklidi ile alt metin muhtevasının ana metindeki dönüştürümünden doğan uyumsuzluk mizahiliği sağlar. Bunun temelinde uyumsuzluktan doğan şaşkınlık vardır.

11. Tehziller, alt metinle bağını açıkça kurar. Bunu metin içi unsurlarla veya yan metinsel öğelerle (başlıklar, iktibas edilen sözler vb.) yapabileceği gibi doğrudan alt metni okuma imkânı vererek de yapabilir.

12. Tehzil parodik bir dönüştürme yöntemidir ve metinlerarası ilişki türlerinden yansılama (parodi) ile eşleşmektedir.

Bu çalışmanın sonucunda hiçbir yan metinsel unsur veya metin dışı işaret olmaksızın karşılaşılabilecek bir tehzil metninin teşhis edilebilmesi için temel özellikler sıralanmıştır. Bu sayede tehzilin, ilk bakışta tanınabilmesinin önündeki engeller azaltılmıştır. Öte yandan klasik Türk şiirindeki bir tür, metinlerarası okuma üzerinden değerlendirilip tanımlanarak yeni araştırmalara zemin hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahdî (2014). *Gülşen-i Şu‘arâ* İndeksli Tıpkıbasım. Süleyman Solmaz (Haz.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu.
- Aksoy, H. (1996). Gülşenî-i Saruhânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 14, s. 256). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık // Göstergelerarasılık*. Ankara: Kanguru.
- Aktulum, K. (2014). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Kanguru.
- Akün, Ö. F. (1965). Şinâsi’nin Fatin Tezkiresi baskısındaki yeni biyografik bilgiler. *Türkiyat Mecmuası*, 14, 277-336.
- Akün, Ö. F. (1994). Divan edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 389-427). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Ali Nazîmâ, Faik Reşad (2009). *Mükemmel Osmanlı Lügati*. Necat Birinci, Kâzım Yetiş, Fatih Andı, Erol Ülgen, Nuri Sağlam, Ali Şükrü Çorok (Haz.). İstanbul: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.
- Allen, G. (2000). *Intertextuality*. London: Routledge.
- Alzahrani, M. A. (2012). From the death of the author to the death of intertextuality: the birth of cultural intertextuality. *The International Journal of the Humanities*, 9 (10), 189-197.
- Ambros, E. G. (2009). Gülme, güldürme ve gülünç düşürme gereksinimlerinden doğan türler ve Osmanlı edebiyatında ironi. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım (Haz.) *Nazımdan Nesire Edebî Türler Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4* içinde (s. 64-85). İstanbul: Turkuaz.
- Andrews, W. G. (2000). *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*. Tansel Güney (Çev.). İstanbul: İletişim.

- Arak, H. (2012). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Komparatistin El Kitabı*. Ankara: Hacettepe.
- Arberry, A. J. (1994). *Classical Persian Literature*. Richmond [London]: Curzon.
- Âşık Çelebi (2010). *Meşâ'irü's-Şu'arâ inceleme - metin* (Cilt I). Filiz Kılıç (Haz.). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Ayan, E. (2002). *Sürûrî ve Hezliyyât'ı (İnceleme – Tenkitli Metin – Sözlük)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ayaz, A. (2014). *Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Kadîmî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi (İnceleme-Metin)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aykanat, T. (2013). Metinlerarası ilişkiler örüntüsünde Nâ'ilî-i Kadîm'in şiiri. *Turkish Studies*, 8/9, 683-703.
- Aykanat, T. (2012a). Bilginin malzeme olarak kullanıldığı sanatlar ile metinlerarasılık arasındaki bağlantılar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(4), Ağustos, 11-31.
- Aykanat, T. (2012b). Geleneksel anlatı formları olarak mesnevîler ve klâsik aşk mesnevîlerinin motif yapısı. *Turkish Studies*, 7(4), Sonbahar, 883-906.
- Ayyıldız, E. (1994). Ebü'l-Atâhiye, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, s. 294-295). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Barthes, R. (1977). *Image - Music - Text*. Stephen Heath (Trans.). London: Fontana.
- Barthes, R. (2006). *Yazı Üzerine Çeşitlemeler Metnin Hazzı*. Şule Demirkol (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Batıslam, H. D. (1998). Kânî'nin mensur letâifnamesi ve hezliyyâtı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 181-185.

- Batur, A. (2010). Sürûrî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 38, s. 172). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Bauer, F. (2011). *Intertextuality and Parody - In the wake of Francis Ford Coppola's The Godfather*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Wien: Universität Wien.
- Bayram, Ö. (2005). *Azerbaycan Sahası Tezkireleri ve Seyyid Azim Şirvânî'nin Tezkiresi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Belli, H. (2015). Aşkın tasavvufî seyri: “Hüsn ü Aşk” mesnevisini metinlerarası ilişkilerle yeniden okumak. *Turkish Studies*, 10 (4), Kış, 197-214.
- Bilgegil, M. K. (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri Belâgat*. İstanbul: Enderun.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı* (Cilt I-II). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Bilkan, A. F., Yıldırım, S. (2012). Hevâyî'nin Nâbî'nin gazellerine yazdığı tehziller. Ali Fuat Bilkan (Ed.) *Şair Nâbî* içinde (s. 377-397). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Bursalı Mehmed Tâhir Bey (1972). *Osmanlı Müellifleri* (Cilt 2). A. Fikri Yavuz, İsmail Özen (Haz.). İstanbul: Meral.
- Canım, R. (2014). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker.
- Cebeci, O. (2008). *Komik Edebi Türler Parodi, Satir ve İroni*. İstanbul: İthaki.
- Coşkun, M. (2012). *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*. İstanbul: Dergâh.
- Çakır, Z. V. (1998). *Hevâyî (Abdurrahman, Kubûrî-zâde) Dîvânı'nın Tenkidli Metni ve İncelemesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Çapras, M. N. (2014). *İslam Hukukunda Mizah*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

- Çetinkaya, Ü. (2011). Divan şiirinde mübalağa sanatının mizahla ilişkisi. *Turkish Studies*, 6/2, 39-74.
- Çiftçi, H. (1998). Klâsik İslâm edebiyatında hiciv ve mizah. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10, 139-162.
- Çiftçi, H. (1999). Klâsik İslâm edebiyatında hiciv ve mizahın yöntemleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11, 173-182.
- Çoruk, A. Ş. (2007). Yeni Türk edebiyatında tehzil. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)* içinde (s. 481-489). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- D'Angelo, F. J. (2009). The rhetoric of intertextuality. *Rhetoric Review*, 29 (1), 31-47.
- Develi, H. (1998). 18. yüzyıl Türkiye Türkçesi üzerine. *Doğu Akdeniz*, I, 27-36.
- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca –Türkçe Anskilopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (1999). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.
- Donuk, S. (2015). Nev'î-zâde Atâyî'nin Hezliyât'ı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 39, 70-110.
- Durmuş, İ. (1998). Hezl – Arap edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 17, s. 304-305). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Efil, M. (2012). *İbn Zeydûn ve Er-risâletü'l-hezeliyye ile Er-risâletü'l-ciddiye Adlı Eserlerinin Arap Dili ve Edebiyatındaki Yerleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.) Necmettin Erbakan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ekinci, R. (2014). Türk hiciv edebiyatının sıradışı bir şairi: Küfrî-i Bahâyî ve eserlerinden örnekler. *Türkiyat Mecmuası*, 24, 33-58.

- Eliot, T. S. (1940). Tradition and the individual talent. *The Sacred Wood: Essays on Poetry and Criticism*. London: Methuen & Co. (6. baskı, ilk baskı 1920).
- Ergin, A. Ş. (1995). Ferezdak. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 12, s. 373-375). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Fatîn Davud (t.y). *Hâtimetü'l-eş'âr* (Fatîn Tezkiresi). Ömer Çifçi (Haz.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 19 Aralık 2015, 07:00]
- Fatîn Davud (t.y). *Hâtimetü'l-eş'âr* (Fatîn Tezkiresi). Ömer Çifçi (Haz.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. ekitap. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 19 Aralık 2015: 16:00]
- Felek, B. (1964, 7 Nisan). Mizah, hiciv, küfür. *Cumhuriyet*. s. 3.
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. Channa Newman and Claude Doubinsky (Translated by). Lincoln and London: University of Nebraska Press. (ilk baskı 1982).
- Gökalp, H. (2009). *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*. İstanbul: Kitabevi.
- Gökalp-Alpaslan, G. G. (2009). Metinlerarası ilişkiler ışığında Cemal Süreyya şiirinin bileşenleri. *Turkish Studies*, 4(1-I), 435-463.
- Güleç, S. (2015). *Hevâyî'nin Divân-ı Hicv-i Gazeliyyât-ı Nâbî Eseri ile Nâbî'nin Divân'ının Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler, Aydın.
- Gültekin, İ. (2013). Nazire geleneğinden metinlerarasılığa üç şiirin söyledikleri. *Turkish Studies*, 8/1, 1511-1537.
- Günay, V. D. (2001). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.

- Güven, H. F. (2007). Klasik Türk edebiyatında hiciv ve mizah. *Türk Edebiyatı Tarihi* (Cilt 2) içinde (s. 578-587). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Hevâyî Kuburîzâde ‘Abdu’r-raḥmān Raḥmî (ö. 1715). *Mecmū‘a-yı Nābî Nazîre-i Hevâyî*. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, 5199, İstanbul.
- Hevâyî Kuburîzâde ‘Abdu’r-raḥmān Raḥmî (ö. 1715). *Dīvān-ı Hezliyat-ı Edirneli Hevâyî*. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz FB 199, Ankara.
- Horata, O. (1998). Necâti Bey’den Bâkî’ye «döne döne». *Bilig*, 7/Güz, 44-66.
- Horata, O. (2007). Son klasik dönem (1700-1800) Şiir, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Cilt 2) içinde (s. 449-463). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- İnal, İ. M. K. (1999). *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlû’s-Şuarâ)* (Cilt I). Müjgân Cunbur (Haz.) Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.
- İnal, İ. M. K. (2000). *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlû’s-Şuarâ)* (Cilt III). Hidayet Özcan (Haz.) Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.
- İnal, İ. M. K. (2013). *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlû’s-Şuarâ)* (Cilt V). Ayşegül Celepoğlu (Haz.) Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.
- İsen, M. (2003). Meâlî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 28, s. 201). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kaplan, F. (2015). Lâtîfî’nin şâir tasnîfinde metinlerarasılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), Şubat, 164-170.
- Kara, N. (1994). Ebû Dülâme. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, s. 122). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Karaarslan, N. Ü. (1994). Ebû Nüvâs. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, s. 205-207). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

- Karacasu, B. (2006). “Bize çengîleri kıl rûşen ü pâk” ya da “hayra hezlin dahi bir rehberi var”. *Osmanlı Araştırmaları*, XXVII, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu’na Armağan-III, 133-160.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni* (16, 17 ve 18. Yüzyıllar). Ankara: TDK.
- Kayaalp, İ. (2001). Kabûlî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, s. 43). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kesik, B. (2014). Rahmî/Hevâyî, Kubûrîzâde Abdurrahman Rahmî Efendi. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2590> [Erişim tarihi: 09.05.2018, 09.00]
- Kılıç, F. (2005). Nazım şekilleri. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* içinde (s. 208-245). Mustafa İsen, Osman Horata, Muhsin Macit, Filiz Kılıç, İ. Hakkı Aksoyak (Haz.). Ankara: Grafiker.
- Kınalı-zâde Hasan Çelebi (2014). *Tezkiretü’ş-Şuarâ* (Cilt I-II). İbrahim Kutluk (Haz.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu.
- Korkmaz, F. (2017). Metinlerarası ilişkilerin klasik retorikteki kökeni üzerine bir araştırma. *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı*, 3 (7), 71-88.
- Köksal, M. F. (2006). *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*. Ankara: Akçağ.
- Kristeva, J. (1986). Word, dialogue, novel. *The Kristeva Reader* içinde (s. 34-61). Toril Moi (Ed.). New York: Columbia University. [Esas tarih: 1941]
- Latîfî (2000). *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Rıdvan Canım (Haz.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.
- Levend, A. S. (1973). *Türk Edebiyatı Tarihi I. Cilt Giriş*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Levy, M. A. R. (1923). *Persian Literature*. London: Oxford University.

- Mehmed Sirâceddin (1994). *Mecma‘-ı Şu‘arâ ve Tezkire-i Üdebâ*. Mehmet Arslan (Haz.). Sivas: Dilek Matbaacılık.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî* (Cilt 5). Nuri Akbayan, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman (Haz.) İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Mengi, M. (2005). Dîvân şiirinde metinler arası ilişkiler. *Şinasi Tekin’in Anısına “Uygurlardan Osmanlıya”* içinde (s. 593-606), İstanbul: Simurg.
- Moayyad, H. (1989). Boshâq At‘ema. <http://www.iranicaonline.org/articles/boshaq-atema>. [Erişim tarihi: 30 Aralık 2015, 12:00.]
- Muallim Naci (2004). *Edebiyat Terimleri Istılâhât-ı Edebiyye*. M. A. Yekta Saraç (Haz.) İstanbul: Gökkube.
- Muhtar, C. (1992). Beşşâr b. Bürd. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s. 8-9) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Munjîk-i Tirmizî (2012). *Dîvân-ı Munjîk-i Tirmizî* (Collected Poems 4th A.H. Century). Ehsan Shavarebi Moghaddam (Compiled by). Tehran: Miras-e Maktoob.
- Müller, B. (Ed.). (1997). *Parody: Dimensions and Perspectives*. Amsterdam - Atlanta: GA: Rodopi.
- Mütercim ‘Âşım Efendi (1305). *el-oğyânûsu’l-basîf fî tercemeti’l-kâmûsi’l-muḥîṭ* (Cilt II). [İstanbul:] Matba‘a-i ‘Âmire.
- Nef‘î (1993). *Nef‘î Divânı*. Metin Akkuş (Haz.). Ankara: Akçağ.
- Nevizâde Atâî (1989). *Hada’iku’l-Haka’ik fî Tekmileti’ş-Şaka’ik. Şakaik-i Nu’maniye ve Zeyilleri* (Cilt 2). Abdülkadir Özcan (Haz.). İstanbul: Çağrı.
- Önal, E. (2007). *Analysis of the Use of Parody in Jeanette Winterson’s Oranges are not the only Fruit and Boating for Beginners*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.) Odtü / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Özcan, Ö. (2002). *Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah (Yergi ve Gülmece)*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Özcan, T. (2004). Sultan Süleyman'dan Süleyman Efendiye iki şiirin metinler arası ilişki bağlamında değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 129-138.
- Öztekin, Ö. (2007). Lale Devrinden Cumhuriyet Dönemine metinlerarası ilişkiler bağlamında lale imgesi. *Bilkent Lale Günleri* (24-28 Nisan 2007), Ankara, Bilkent Üniversitesi. Tam metni basılmamış bildiri.
- Öztekin, Ö. (2009). Türk şiirinde metinlerarası ilişkiler – I: Çağdaş Türk şiirinde artzamanlı üretim bağlantıları. *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 33/II, 51-87.
- Öztekin, Ö. (2010a). *Çelebizâde Âsım Divan*. Ankara: Ürün.
- Öztekin, Ö. (2010b). Değişbilimsel bir paralel yineleme unsuru olarak divan şiirinde redd-i matla. *Turkish Studies*, 5(4), Sonbahar, 583-609.
- Öztekin, Ö., Doğu, Ö. (2015a). Metinlerarasılık bağlamında yeniden kurgulanan bir arayış yolculuğu: Doğu anlatı geleneğindeki sîmurg motifi ile diğer bazı unsurların 'Uykuların Doğusu'na aktarılma biçimi. *Gelenekten Geleceğe Türk Edebiyatı*, 2. *Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri* (15-17 Nisan 2015) içinde (s. 341-354). İstanbul: Elginkan Vakfı.
- Öztekin, Ö. (2015b). Metinlerarası/Göstergelerarası bir dönüşüm örneği: Yusuf kıssası. *Milli Folklor*, 27 (108), Kış, 116-134.
- Özünlü, Ü. (1999). *Gülmecenin Dilleri*. Ankara: Doruk.
- Pala, İ. (1996). Türk edebiyatında tehziller ve argo kelimelerin edebiyata yansması. *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988 (26 Eylül 1988 – 3 Eylül 1988)* içinde (s. 363-381). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.

- Pala, İ. (1998). Hezl – Türk edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 17, s. 305-306). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı.
- Rose, M. (1993). *Parody: ancient, modern, and postmodern*. Cambridge: Cambridge University.
- Sakallı, C. (2006). *Karşılaştırmalı Yazınbilim ve Yazınlararasılık / Sanatlararasılık Üzerine*. Ankara: Seçkin.
- Savran, A. (2000). İmruülkays b. Hucr. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 22, s. 237-238). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Sılay, K. (1999). Müzik-edebiyat eleştirisi ve divan şiiri. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* içinde (s. 445-453). Mehmet Kalpaklı (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi. [Esas tarih: 1991]
- Şemseddin Sami (2010). *Kamus-ı Türkî*. Paşa Yavuzarslan (Haz.) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.
- Şentürk, A. A. (1991). *Tahirü'l Mevlevi Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Nehir.
- Şentürk, A. A., Kartal, A. (2014). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh.
- Taş, B. (2013). Gerçek bir şiir hırsız Şerifî ve çalıntı divanı. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2 (4), 154-162.
- Turan, F. (2015). Divan şiirini sokağın diliyle ve tavrıyla algılamak: Kubûrizâde Hevâyî'nin 18. yüzyıl divan şiirine getirdiği yenilikler ve Osmanlı şiirinde Hevâyî tarzı. *Alkış Bitiği Kemal Eraslan Armağanı* içinde (s. 211-263). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Tülücü, S. (1997). Hammâd Acred. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 15, s. 483). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

- Uçan Eke, N. (2013). Klasik Türk edebiyatında metinler arasılık alanında bibliyografya denemesi ve Hasibe Mazıoğlu'nun 'Fuzûli-Hâfız' örneği. *Turkish Studies*, 8(1), Kış, 2651-2670.
- Ulusoy, M. S. (2014). *18. Yüzyıl Tezkirelerinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ünver, İ. (1993). Çeviriyazıda yazım birliği üzerine öneriler. *Türkoloji Dergisi*, XI-I, 51-89.
- Yavuz, K. (2013). Türk şiirinde nazire. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10, 359-424.
- Yazar, İ. (2012). *Kânî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10620,kani-divanipdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 19 Aralık 2015, 06:00]
- Yıldırım, S. (2004). *Divan Edebiyatında Nazirecilik Geleneği ve Hevâî'nin Nazirelerden Oluşan Divanı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yılmaz Orak, K. (t.y). *İbrahim Tırsî ve Dîvân'ı İnceleme – Tenkidli Metin*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. e-kitap. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10656,tirsipdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 19 Aralık 2015, 10:00]
- Yılmaz, K. (2001). *Güftî ve Teşrifâtü's-şu'arâsı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Yusoğlu, N. (2015). Bir pastiş örneği olarak Duçent-nâme. *Turkish Studies*, 10(16), Kış, 1253-1264.

Yücebaşı, H. (1976). Hiciv ve mizah edebiyatımız üzerine düşünceler. Hilmi Yücebaşı (Haz.). *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi* içinde (s. 3-18). İstanbul: Milliyet Dağıtım.

Zipoli, R. (2015). *Irreverent Persia, Invective, Satirical and Burlesque Poetry from the Origins to the Timurid Period (10th to 15th Centuries)*. Leiden: Leiden University Press.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 21/06/2018

Tez Başlığı : Klasik Türk Şiirindeki Tehzile Türev İlişkileri Üzerinden Metinlerarası Bir Yaklaşım

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 144 sayfalık kısmına ilişkin, 19/06/2018 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5 'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☒ Alıntılar hariç
- 4- ☐ Alıntılar dâhil
- 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

21.06.2018

Adı Soyadı: İrem Işıl ALTUN
Öğrenci No: N13224521
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Eski Türk Edebiyatı

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LINGUISTICS AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 21/06/2018

Thesis Title : An Intertextual Approach to Tehzil in the Classical Turkish Poetry Through the Hypertextual Modalities

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 19/06/2018 for the total of 144 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 5 %.

Filtering options applied:

1. ☒ Approval and Declaration sections excluded
2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☒ Quotes excluded
4. ☐ Quotes included
5. ☒ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

21.06.2018

Name Surname: İrem Işıl ALTUN

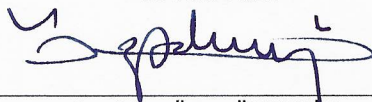
Student No: N13224521

Department: Turkish Linguistics and Literature

Program: Classical Turkish Literature

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 21/06/2018

Tez Başlığı: Klasik Türk Şiirindeki Tehzile Türev İlişkileri Üzerinden Metinlerarası Bir Yaklaşım

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

21.06.2018

Adı Soyadı: İrem Işıl ALTUN

Öğrenci No: N13224521

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Eski Türk Edebiyatı

Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LINGUISTICS AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 21/06/2018

Thesis Title: An Intertextual Approach to Tehzil in the Classical Turkish Poetry Through the Hypertextual Modalities

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

21.06.2018

Name Surname: İrem Işıl ALTUN

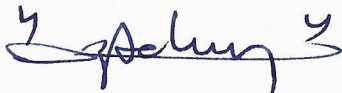
Student No: N13224521

Department: Turkish Linguistics and Literature

Program: Classical Turkish Literature

Status: ☒ MA ☐ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN